

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΙΓΑΙΟΥ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΙΓΑΙΟΥ

ΤΜΗΜΑ ΜΕΣΟΓΕΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

«ΑΡΧΑΙΟ ΘΕΑΤΡΟ : ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΕΣ ΚΑΙ ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ »

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ ΕΙΔΙΚΕΥΣΗΣ

«ΜΥΘΟΛΟΓΙΚΑ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ ΣΤΗΝ ΤΡΑΓΩΔΙΑ ΙΩΝ ΤΟΥ ΕΥΡΙΠΙΔΗ»

ΠΑΠΑΚΥΡΙΑΚΟΥ Ν. ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΙΑ

ΡΟΔΟΣ, Φεβρουάριος 2021

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΙΓΑΙΟΥ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΙΓΑΙΟΥ

ΤΜΗΜΑ ΜΕΣΟΓΕΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

«ΑΡΧΑΙΟ ΘΕΑΤΡΟ : ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΕΣ ΚΑΙ ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ »

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΠΑΠΑΚΥΡΙΑΚΟΥ Ν. ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΙΑ

ΑΜ : 4372019013

«ΜΥΘΟΛΟΓΙΚΑ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ ΣΤΗΝ ΤΡΑΓΩΔΙΑ ΙΩΝ ΤΟΥ ΕΥΡΙΠΙΔΗ»

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ: Καθηγητής ΣΥΡΟΠΟΥΛΟΣ ΣΠΥΡΙΔΩΝ

ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ:

Καθηγητής ΠΑΠΠΑΣ ΘΕΟΔΩΡΟΣ

Επίκουρη Καθηγήτρια ΜΙΚΕΛΑΚΗ ΜΑΡΙΑ

ΡΟΔΟΣ, Φεβρουάριος 2021

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Με την ολοκλήρωση της διπλωματικής μου εργασίας και του μεταπτυχιακού μου στο Αρχαίο Θέατρο, θα ήθελα να εκφράσω τις θερμές ευχαριστίες μου στον επιβλέποντα καθηγητή κ. Σπυρίδωνα Συρόπουλο για την υποστήριξη που μου παρείχε καθ' όλη τη διάρκεια της συγγραφής αυτής της εργασίας, τη θετική του αύρα και τις πολύτιμες γνώσεις που χάρις σε αυτόν απέκτησα. Επίσης, ευχαριστώ τους καθηγητές κ. Θεόδωρο Παππά και κ. Μαρία Μικεδάκη για τη συμμετοχή τους στην επιτροπή αξιολόγησης, όλους τους καθηγητές του προγράμματος μεταπτυχιακών σπουδών για τις γνώσεις που μου προσέφεραν καθώς και το προσωπικό της Βιβλιοθήκης του Πανεπιστημίου Αιγαίου για την πολύτιμη βοήθειά του. Τέλος, ένα μεγάλο ευχαριστώ στην οικογένειά μου, στον σύζυγό μου Κώστα, στον Νικόλα και στην Ερατώ μου για την υπομονή και την κατανόηση που έδειξαν όλο αυτό το διάστημα.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Ευχαριστίες	2
Περιεχόμενα	3
Συντομογραφίες	4
Περίληψη	5
A. Εισαγωγή	6
1. Η ιστορία του αρχαιοελληνικού μύθου	6
2. Μυθολογία και τραγική ποίηση	13
3. Ο Ευριπίδης ως προσωπικότητα	14
4. Το ιστορικό και πολιτικό πλαίσιο του έργου	15
5. Χρονολόγηση του Έργου	15
6. Το ζήτημα της καταγωγής των Ελλήνων	16
B. ΙΩΝ - Υπόθεση	20
1. Ανάλυση κι ερμηνεία του έργου	21
2. Πρόλογος	23
3. Πάροδος	33
4. Α΄ Επεισόδιο	37
5. Α΄ Στάσιμο	51
6. Β΄ Επεισόδιο	56
7. Β΄ Στάσιμο	58
8. Γ΄ Επεισόδιο	59
9. Γ΄ Στάσιμο	63
10. Δ΄ Επεισόδιο	63
11. Έξοδος	82
Γ. Χαρακτηρισμός προσώπων	84
Δ. Το ζήτημα της αυτοχθονίας	95
Ε. Συμπεράσματα	98
Ευρετήριο μύθων	102
Βιβλιογραφία	103

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

CW: The Classical World

CIQ : The Classical Quartely

Hermes : Hermes. Zeitschrift für klassische Philologie

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Στην παρούσα εργασία θα ακολουθήσουμε τον Ευριπίδη στον ιδιαίτερο τρόπο που επιλέγει να αξιοποιήσει τη μυθολογική παράδοση στα έργα του, θέτοντας τους δικούς του πάντα όρους. Θα εξετάσουμε τις τεχνικές με τις οποίες μεταπλάθει και οικειοποιείται τους μύθους, προβάλλοντας κάθε φορά τις δικές του φιλοσοφικές, πολιτικές και κοινωνικές αντιλήψεις. Ο Ευριπίδης έχει ένα μοναδικό τρόπο να σέβεται την παράδοση και ταυτόχρονα να πρωτοτυπεί. Η Ελένη ποτέ δεν πήγε στην Τροία, ο Τρωικός πόλεμος έγινε για ένα φάντασμα, η Ιφιγένεια δε θυσιάστηκε ποτέ, και η Μήδεια παρουσιάζεται για πρώτη φορά στον Ευριπίδη ως μητροκτόνος. Με τον ίδιο ακριβώς τρόπο στην τραγωδία που θα μελετήσουμε ο Ίωνας δεν είναι το παιδί ενός κοινού θνητού αλλά του θεού Απόλλωνα. Τι μπορεί να σημαίνουν όλα αυτά; Ας προσπαθήσουμε να το ανακαλύψουμε στα έργα ενός ιδιότροπου αλλά και εξαιρετικά ταλαντούχου ποιητή και στον τρόπο που αξιοποιεί και μεταλλάσσει τους παραδοσιακούς μύθους. Οι μύθοι άλλωστε για τους αρχαίους Έλληνες είναι αυτό που είναι σήμερα για εμάς η ιστορία, ο κρίκος που τους συνδέει με το παρελθόν τους.

ABSTRACT

In the present thesis we will follow Euripides in the particular way he chooses to utilize the mythological tradition in his plays, always setting his own terms. We will examine the techniques by which he transforms and appropriates myths, each time projecting his own philosophical, political and social conceptions. Euripides has a unique way of respecting tradition and at the same time being original. Helen never went to Troy, the Trojan War was waged for a ghost, Iphigenia was never sacrificed, and Medea is presented for the first time by Euripides as having committed matricide. In exactly the same way in the tragedy we will study, Ion is not the child of a common mortal but of the god Apollo. What can all this mean? Let us try to discover it in the plays of a whimsical but also extremely talented poet and in the way he utilizes and transforms traditional myths. After all, the myths for the ancient Greeks are what history is for us today, the link that connects them to their past.

A. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΑΡΧΑΙΟΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΜΥΘΟΥ

Οι αρχαίοι Έλληνες, στην προσπάθειά τους να ερμηνεύσουν τον κόσμο, είχαν δημιουργήσει ένα πλήθος από μύθους που αφορούσαν άλλοτε τους Ολύμπιους θεούς, άλλοτε τους ημίθεους και άλλοτε θνητούς ήρωες. Ο Αριστοτέλης στο έργο του *Μετά τα Φυσικά*¹ παρατηρεί πολύ εύστοχα ότι ο *φιλόμυθος*, αυτός δηλαδή που αγαπάει τους μύθους, είναι κατά κάποιον τρόπο και φιλόσοφος, αφού μέσα από τον μύθο οι άνθρωποι προσπαθούσαν να ξεφύγουν από την άγνοιά τους, κάτι το οποίο το επιδίωκαν και οι φιλόσοφοι μέσα από τις αναζητήσεις τους, ψάχνοντας απαντήσεις σε δυσεπίλυτα οντολογικά ζητήματα.

Ο Αριστοτέλης ίσως είχε στο μυαλό του τον Πλάτωνα - ο οποίος χρησιμοποιεί τον μύθο συμπληρωματικά για να υποστηρίξει μία άποψη που θεωρητικά είναι αναπόδεικτη² - ή τους αρχαίους Έλληνες μυθογράφους, αλλά η αλήθεια είναι ότι οι αρχαίοι Έλληνες από πολύ νωρίς στόλισαν την καθημερινότητά τους, τις τελετουργίες τους, τη θρησκεία τους αλλά και όλες τις πνευματικές και πρακτικές δραστηριότητες με μια πλούσια συλλογή από μυθολογικές αφηγήσεις.

Μέσα από τους μύθους προσέγγιζαν τα φυσικά φαινόμενα που δεν μπορούσαν να εξηγήσουν, την προέλευση του κόσμου και τη νομοτέλεια που τον διέπει, εξιστορούσαν τη ζωή και τις περιπέτειες θεών, ηρώων ή μυθικών πλασμάτων. Αυτοί οι μύθοι συνόδευαν όλες τις εκφάνσεις της ζωής τους και μεταδίδονταν στην επόμενη γενιά μέσω της προφορικής παράδοσης. Έφτασαν μέχρι τον 8^ο αιώνα όπου συμπεριλήφθηκαν στα γραπτά μνημεία της αρχαίας ελληνικής λογοτεχνίας. Οι πρώτες πηγές που συναντούμε γραπτά πλέον τις μυθολογικές αυτές αφηγήσεις είναι τα Ομηρικά έπη³, όπου στην *Ιλιάδα* περιγράφονται τα γεγονότα του Τρωικού πολέμου και στην *Οδύσσεια* οι περιπέτειες του Οδυσσέα. Επίσης ο Ησίοδος στη *Θεογονία* του μας δίνει την εκδοχή του για την δημιουργία του κόσμου, αφού, όπως μας λέει, οι Μούσες, που ξέρουν να λένε ωραία ψέματα αλλά και αλήθειες, του έδωσαν αυτό το χάρισμα.

*τόνδε δέ με πρότιστα θεαὶ πρὸς μῦθον ἔειπον,
Μοῦσαι Ὀλυμπιάδες, κοῦραι Διὸς αἰγιόχοιο·*

¹ Αριστοτέλης, *Μετά τα Φυσικά*, Α2, 982b12.

² Κακριδής 1986, 1:20.

³ Κακριδής 1986, 1:26.

«ποιμένες ἄγραυλοι, κάκ' ἐλέγχεα, γαστέρες οἶον,
ἴδμεν ψεύδεα πολλὰ λέγειν ἐτύμοισιν ὅμοια,
ἴδμεν δ' εὖτ' ἐθέλωμεν ἀληθέα γηρύσασθαι.»
ὥς ἔφασαν κοῦραι μεγάλου Διὸς ἀρτιέπειαι,
καί μοι σκῆπτρον ἔδον δάφνης ἐριθηλέος ὄζον
δρέψασαι, θνητόν· ἐνέπνευσαν δέ μοι αὐδῆν
θέσπιν, ἵνα κλείοιμι τά τ' ἐσόμενα πρό τ' ἐόντα,
καί μ' ἐκέλονθ' ὑμνεῖν μακάρων γένος αἰὲν ἐόντων,
σφᾶς δ' αὐτὰς πρῶτόν τε καὶ ὕστατον αἰὲν αἰεΐδειν.⁴

[Τούτα τα λόγια πρώτα απ' όλα μού είπανε οι θεές,

οι Ολυμπιάδες Μούσες, κόρες του Δία που βαστά αιγίδα:

«Ποιμένες της υπαίθρου, κακές ντροπές, στομάχια σκέτα,
γνωρίζουμε να λέμε ψέματα πολλά, με την πραγματικότητα ὅμοια,
μα ξέρουμε, σαν θέλουμε, να ψάλλουμε κι αλήθειες».

Έτσι είπαν του μεγάλου Δία οι κόρες με τον τέλειο λόγο

και μου ἔδωσαν σκῆπτρο, κόβοντας δάφνης πολύβλαστης κλωνί,

θαυμάσιο. Θεόπνευστη φωνή φύσηξαν μέσα μου,

για να υμνώ ὅσα στο μέλλον θα συμβούν κι ὅσα στο παρελθόν γινήκανε.

Και με προέτρεψαν να υμνώ των μακαρίων θεῶν το γένος των αἰώνιων

κι αυτές τις ίδιες πρώτα κι ὕστατα πάντοτε να ψάλλω.]⁵

Στο ἔργο του *Έργα και Ημέραι* μέσα από τους μύθους παρέχει συμβουλές επιβίωσης.

Εὖτ' ἂν δ' ἐξήκοντα μετὰ τροπᾶς ἡελίοιο
χειμέρι' ἐκτελέσῃ Ζεὺς ἤματα, δὴ ρα τότε' ἀστήρ
Ἀρκτοῦρος προλιπὼν ἱερὸν ῥόον Ὠκεανοῖο
πρῶτον παμφαίνων ἐπιτέλλεται ἀκροκνέφαιος.
τὸν δὲ μετ' ὀρθογῶη Πανδιονὶς ὦρτο χελιδῶν
ἐς φάος ἀνθρώποις, ἔαρος νέον ἵσταμένοιο·
τὴν φθάμενος οἶνας περιταμνέμεν· ὥς γὰρ ἄμεινον.
Ἄλλ' ὀπότε' ἂν φερέοικος ἀπὸ χθονὸς ἄμ φυτὰ βαίνη

⁴ Ησίοδος, Θεογονία 24-34.

⁵https://www.greek-language.gr/digitalResources/ancient_greek/library/browse.html?text_id=2&page=1

Πληιάδας φεύγων, τότε δὴ σκάφος οὐκέτι οἰνέων,
ἀλλ' ἄρπας τε χυρασέμενοι καὶ δμῶας ἐγείρειν·
φεύγειν δὲ σκιερούς θώκους καὶ ἐπ' ἠῶ κοῖτον
ᾧρη ἐν ἀμῆτου, ὅτε τ' ἥελιος χροά κάρφει·
τημοῦτος σπεύδειν καὶ οἴκαδε καρπὸν ἀγινεῖν
ὄρθρου ἀνιστάμενος, ἵνα τοι βίος ἄρκιος εἴη.
ἠὼς γὰρ τ' ἔργοιο τρίτην ἀπομείρεται αἴσαν,
ἠὼς τοι προφέρει μὲν ὄδοῦ, προφέρει δὲ καὶ ἔργου,
ἠὼς, ἣ τε φανεῖσα πολέας ἐπέβησε κελεύθου
ἀνθρώπους πολλοῖσι τ' ἐπὶ ζυγὰ βουσι τίθησιν. ⁶

[Και μόλις συμπληρώσει ο Δίας μέρες εξήντα χειμωνιάτικες
μετά το ηλιοστάσιο, τότε το ἄστρο Ἀρκτούρος
αφήνει το ιερό του Ωκεανού το ρεύμα
και ανατέλλει ολόλαμπρο για πρώτη φορά στην αρχή της νύχτας.
Μετά απ' αυτόν η χελιδόνα, η κόρη του Πανδίονα, που ορθρινά θρηναί,
σηκώνεται στο φως για τους ανθρώπους, μόλις αρχίζει η άνοιξη.
Αυτήν προφταίνοντας τ' αμπέλια να κλαδεύεις. Καλύτερα έτσι είναι.
Αλλ' όταν ο φερέοικος από τη γη επάνω στα φυτά ανεβαίνει,
τις Πλειάδες προσπαθώντας ν' αποφύγει, τότε τ' αμπέλια μην τα σκάβεις πια,
μα ν' ακονίζεις τα δρεπάνια και τους δούλους σου να ξεσηκώνεις.
Το σκιερό ξαπόσταμα και τον εωθινό τον ύπνο ν' αποφεύγεις
την εποχή του θερισμού, τότε που ο ήλιος το δέρμα το ξεραίνει.
Τότε να σπεύδεις και τον καρπό στο σπίτι σου να κουβαλάς,
αφού από τον ὄρθρο ακόμα έχεις σηκωθεί, για να 'ναι επαρκές το βιος σου.
Γιατί η αυγή το ένα τρίτο της δουλειάς τῆς μέρας πιάνει,
η αυγή σε προχωράει στο δρόμο, σε προχωράει και στη δουλειά,
η αυγή που σαν φανεί πολλούς στο δρόμο ανθρώπους βγάζει
και βάζει το ζυγό πάνω σε πλήθος βόδια.]⁷

Μετά από αυτούς, πλήθος ποιητών αξιοποίησαν την μυθολογική παράδοση στα έργα τους. Λυρικοί ποιητές όπως ο Πίνδαρος, ο Βακχυλίδης, ο Σιμωνίδης, ο Θεόκριτος

⁶ Ησίοδος, Έργα και Ημέρα 564-581.

⁷ https://www.greek-language.gr/digitalResources/ancient_greek/library/browse.html?text_id=134&page=21

εμπνεύστηκαν από μύθους και συχνά αναφέρονται σε μυθολογικά γεγονότα στα έργα τους. Με τους μύθους και την καταγραφή τους στις «*Ιστορίες*» ασχολήθηκε και ο Ηρόδοτος μέσα από τα ταξίδια του.

*Ἡροδότου Ἀλικαρνησέος ἱστορίας ἀπόδεξις ἦδε, ὡς μῆτε τὰ γενόμενα ἐξ ἀνθρώπων τῷ χρόνῳ ἐξίτηλα γένηται, μῆτε ἔργα μεγάλα τε καὶ θαυμαστά, τὰ μὲν Ἕλλησι, τὰ δὲ βαρβάρῳσι ἀποδεχθέντα, ἀκλέα γένηται, τὰ τε ἄλλα καὶ δι' ἣν αἰτίην ἐπολέμησαν ἀλλήλοισι.*⁸

[Ο Ηρόδοτος από την Αλικαρνασσό εκθέτει εδώ τις έρευνές του, για να μη ξεθωριάσει με τα χρόνια ό,τι έγινε από τους ανθρώπους, μήτε έργα μεγάλα και θαυμαστά, πραγματοποιημένα άλλα από τους Έλληνες και άλλα από τους βαρβάρους, να σβήσουν άδοξα· ιδιαίτερα γίνεται λόγος για την αιτία που αυτοί πολέμησαν μεταξύ τους.]⁹

Μύθους χρησιμοποίησαν ακόμα και οι σοφιστές όπως ο Πρωταγόρας προσπαθώντας να πείσει τον Σωκράτη ότι η αρετή είναι διδακτή, όπως αναφέρει ο Πλάτωνας στον ομώνυμο διάλογο (*Πρωταγόρας 320D - 323A*) αλλά και ο ίδιος ο Πλάτωνας στην περίφημη αλληγορία του σπηλαίου (*Πολιτεία 514a - 520e*). Οι μεγάλοι τραγωδοί ο Αισχύλος, ο Σοφοκλής και ο Ευριπίδης αντλούσαν τα θέματα για τις τραγωδίες τους κυρίως από τη μυθολογία ενώ και ο Αριστοφάνης χρησιμοποίησε το μύθο σε δύο τουλάχιστον έργα του στους *Όρνιθες*¹⁰ και στους *Βατράχους*¹¹. Σύμφωνα με τον Schwinge η ουτοπία των Ορνίθων αποτελεί την ποιητική απάντηση στα ιστορικά γεγονότα της περιόδου 415-414 π.Χ., δηλαδή την περίοδο της Σικελικής εκστρατείας¹²

Οι μύθοι όμως συνέχισαν να ταξιδεύουν και μετά τη χρυσή εποχή της Αθήνας και στα Ελληνιστικά χρόνια με τον Καλλίμαχο, τον Ερατοσθένη, τον Απολλώνιο τον Ρόδιο κι αργότερα με τους Λατίνους ποιητές περνώντας τα ελληνικά σύνορα με τον Οβίδιο, τον Οράτιο, τον Σενέκα τον Βιργίλιο και πολλούς άλλους. Κατά τον 3ο αιώνα π.Χ. μυθογράφοι, όπως ο Υγίνος, συλλέγουν τους μύθους, συγκρίνουν, ξεχωρίζουν και κατατάσσουν τις μυθολογικές αφηγήσεις δημιουργώντας έτσι corpus¹³. Το υλικό αυτό αξιοποιήθηκε από τους μεταγενέστερους λογοτέχνες. Στην Ωδή του Οράτιου που ακολουθεί¹⁴ συναντούμε τον μύθο του Τηρέα, της Πρόκνης και της Φιλομήλας χωρίς ωστόσο να αναφέρει τα ονόματά τους.

⁸ Ηρόδοτος, *Ιστορίες*. Α. Κλειώ. Πρόλογος

⁹ https://www.greek-language.gr/digitalResources/ancient_greek/library/browse.html?text_id=30&page=1

¹⁰ Παππάς 2019, 55.

¹¹ Παππάς 2019, 56.

¹² Κατσής 2007, 352.

¹³ Dupont 2007, 204.

¹⁴ Οράτιος, Ωδές 4.12.

*Iam veris comites, quae mare temperant,
impellunt animae linteae Thraciae,
iam nec prata rigent, nec fluvii strepunt
hiberna nive turgidi.*

*Nidum ponit, Ityn flebiliter gemens,
infelix avis et Cecropiae domus
aeternum opprobrium, quod male barbaras
regum est ultra libidines.*

*Dicunt in tenero gramine pinguium
custodes ovium carmina fistula
delectantque deum, cui pecus et nigri
colles Arcadiae placent.*

*Adduxere sitim tempora, Vergili;
sed pressum Calibus ducere Liberum
si gestis, iuvenum nobilium cliens,
nardo vina merebere.*

*Nardi parvus onyx eliciet cadum,
qui nunc Sulpiciis accubat horreis,
spes donare novas largus amaraque
curarum eluere efficax.*

*Ad quae si properas gaudia, cum tua
velox merce veni; non ego te meis
immunem meditor tinguere poculis,
plena dives ut in domo.*

*Verum pone moras et studium lucri,
nigrorumque memor, dum licet, ignium
misce stultitiam consiliis brevem:*

dulce est desipere in loco. ¹⁵

[Ήδη οι ακόλουθοι της άνοιξης, οι άνεμοι της Θράκης
που κυβερνούν τη θάλασσα, σπρώχνουν τα πανιά,
ήδη τα λιβάδια δεν είναι παγωμένα και τα ποτάμια δεν αντηχούν
φουσκωμένα από το χειμερινό χιόνι.

Με δάκρυα στενάζοντας για τον Ίτυ χτίζει τη φωλιά του
το δύστυχο πουλί και η αιώνια ντροπή του οίκου του Κέκροπα,
που εκδικήθηκε σκληρά
τον βαρβαρικό πόθο των βασιλιάδων.

Οι βοσκοί παχιών προβάτων πάνω στο απαλό γρασίδι
τραγουδούν τα τραγούδια τους με τον αυλό
και τέρπουν τον θεό, στον οποίο αρέσουν
τα κοπάδια και οι μαύροι λόφοι της Αρκαδίας.

Βεργίλιε, η εποχή μάς έφερε δίψα:
όμως αν επιθυμείς να πιεις κρασί που πατήθηκε στην Καλησία,
εσύ πελάτη ευγενών νέων,
θα κερδίσεις το κρασί σου με νάρδο.

Ένα μικρό δοχείο με νάρδο θα βγάλει έξω έναν κάδο
που τώρα βρίσκεται στο κελάρι του Σουλπίκιου,
αρκετό για να δώσει καινούργια ελπίδα και ικανό
να ξεπλύνει τις πικρές έγνοιες.

Αν βιάζεσαι για τέτοιες απολαύσεις, έλα γρήγορα
με το εμπόρευμά σου: εγώ δεν σκέφτομαι
να σε βρέξω με τα ποτήρια μου χωρίς δώρα,
σαν να είμαι πλούσιος με γεμάτο σπίτι.

¹⁵ Μιχαλόπουλος & Μιχαλόπουλος 2015, 384-85.

Όμως άφησε τις καθυστερήσεις και την επιθυμία για κέρδος και ενθουμούμενος τις μαύρες φωτιές, για όσο μπορείς, ανάμειξε λίγη ανοησία με τη σοφία σου: είναι γλυκό σε μερικές περιπτώσεις να κάνουμε τον χαζό]¹⁶

Σύμφωνα με αυτόν τον αρχαιοελληνικό μύθο, η Πρόκνη ήταν κόρη του βασιλιά της Αθήνας, Πανδίωνα κι εγγονή του Εριχθόνιου. Παντρεύτηκε τον βασιλιά των Θρακών Τηρέα, γιο του Άρη που την πήρε στα μέρη του. Όταν όμως ο Τηρέας γύρισε στην Αθήνα για να πάρει την αδερφή της Πρόκνης, τη Φιλομήλα, που σημαίνει η φίλη των κοπαδιών, την ερωτεύτηκε και τη βίασε σ' ένα στάβλο κρυφά μέσα στο δάσος. Για να μην μπορεί να μαρτυρήσει τα όσα έγιναν, της έκοψε τη γλώσσα. Η Φιλομήλα όμως, στη φυλακή του δάσους όπου ήταν, ύφανε ένα φόρεμα που περιέγραφε τα γεγονότα του βιασμού και το έστειλε στην αδερφή της. Έτσι εκείνη έμαθε για το κακό που της προξένησε ο άνδρας της. Οι δύο αδερφές για να εκδικηθούν τον Τηρέα κομμάτιασαν - όπως στις ιστορίες με τον Διόνυσο - τον γιο της Πρόκνης και του Τηρέα, Ίτυ, τον μαγείρεψαν και αφού κάλεσε η Πρόκνη τον σύζυγό της σε ιερό δείπνο, τον σέρβριε στον ανυποψίαστο Τηρέα για φαγητό. Όταν του αποκάλυψαν την αλήθεια, ο Τηρέας τις καταδίωξε με γυμνό σπαθί αλλά παρενέβη ο Δίας και μεταμόρφωσε και τους τρεις τους σε πουλιά. Οι δύο αδερφές μεταμορφώθηκαν σε χελιδόνι η μία και σε αηδόνι η άλλη - δεν είναι σαφές ποια έγινε χελιδόνι και ποια αηδόνι - ενώ ο Τηρέας έγινε τσαλαπετεινός ή γεράκι κατ' άλλους¹⁷. Επίσης, την ιστορία αυτή διηγείται και ο Οβίδιος στις Μεταμορφώσεις του (*Μεταμορφώσεις* 6.424 - 674) ενώ έχουν γραφτεί πολλές τραγωδίες με αυτό το θέμα από τον Σοφοκλή, τον Λίβιο Ανδρόνικο και άλλους¹⁸.

Έτσι μέσα από τα έργα αυτών των προικισμένων ανθρώπων έφτασαν και στην εποχή μας. Οι μύθοι αυτοί στο πέρασμα των αιώνων μπορεί να υπέστησαν μεταλλάξεις, όμως είναι βέβαιο ότι η αρχαία ελληνική μυθολογία άσκησε καταλυτική επιρροή στη διάπλαση του δυτικού πολιτισμού, κυρίως μέσω της λατινικής λογοτεχνίας, η οποία αντλούσε τα θέματα και τα πρότυπά της από την αρχαία ελληνική λογοτεχνία. Επιπλέον, πολλοί σύγχρονοι μελετητές αναζητούν στους μύθους της ελληνικής αρχαιότητας συμβολισμούς με πολιτικές, κοινωνικές και ψυχολογικές προεκτάσεις, όπως για παράδειγμα το πέρασμα από την μητριαρχία στην

¹⁶ https://repository.kallipos.gr/pdfviewer/web/viewer.html?file=/bitstream/11419/2905/1/00_master_document-KOY.pdf

¹⁷ Κερένυϊ 1974, 528-29.

¹⁸ Μιχαλόπουλος 2015, 385.

πατριαρχία¹⁹ που παριστάνεται με την ήττα των Αμαζόνων, ή το γνωστό οιδιπόδειο σύμπλεγμα που χρησιμοποίησε ο Φρόνυτ στη θεωρία του. Για ακόμα μια φορά αποδεικνύεται η αρχαία Ελλάδα ως το λίκνο του ευρωπαϊκού πολιτισμού, της επιστήμης, της πνευματικής άνθισης, της γνώσης και της προηγμένης σκέψης.

ΜΥΘΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΤΡΑΓΙΚΗ ΠΟΙΗΣΗ

Ο Αριστοτέλης στην Ποιητική ²⁰ του απαριθμεί τα έξι στοιχεία που αποτελούν τα κατά ποιόν μέρη της τραγωδίας τον μύθο, το ήθος, τη λέξι, τη διάνοια, την όψιν και το μέλος. Λίγο παρακάτω (1450b 15) μας λέει ότι κατά κάποιον τρόπο ο μύθος είναι η ψυχή της τραγωδίας²¹. Σε σημερινά συμφραζόμενα αποτελεί αυτό που θα λέγαμε το σενάριο ενός έργου.

Για τον μύθο της τραγωδίας οι αρχαίοι τραγωδοί αξιοποίησαν τους τρεις βασικούς μυθικούς κύκλους, τον Θηβαϊκό, τον Αργοναυτικό και τον Τρωικό. Ο καθένας από αυτούς χρησιμοποίησε τη μυθολογική παράδοση μέσα όμως από το δικό τους προσωπικό πρίσμα και τη δική του οπτική γωνία. Μετά από μια σειρά παρεμβάσεων του μύθου έχουμε τη γέννηση νέων μύθων με πατεράδες, αυτή τη φορά όχι τους λαϊκούς θρύλους και τον λαό, αλλά τους τρεις αρχαίους τραγωδούς. Με τον τρόπο αυτό, προέκυψαν παραλλαγές και διαφορετικές εκδοχές του ίδιου μύθου. Ο Ευριπίδης παρουσιάζει τη δική του Ιφιγένεια να αποδέχεται τη θυσία της μοιρολατρικά, όταν ο Αισχύλος την παρουσιάζεται να αντιστέκεται σθεναρά ως το τέλος²².

Ο λογοτέχνης άλλωστε, διαχρονικά ποιητική αδεία, έχει το δικαίωμα να αφήσει το στίγμα του σε μια αφήγηση που αντλεί από τη μυθολογική παράδοση δίνοντας νέες διαστάσεις σε ένα ήδη γνωστό μυθολογικό μοτίβο²³. Η αξιοποίηση των μύθων έδωσε τη δυνατότητα στους τραγικούς ποιητές να προβάλλουν την αμοιβαία σχέση που υπάρχει ανάμεσα στη δύναμη των θεών και τη βούληση των ανθρώπων. Οι ανθρώπινες μορφές του μύθου από μυθικά αρχέτυπα, μέσα από την τραγωδία, μετουσιώθηκαν σε ρεαλιστικούς δραματικούς χαρακτήρες με συγκεκριμένο ήθος και προσωπικότητα²⁴. Και ποιος θα μπορούσε από τους τρεις τραγικούς ποιητές της αρχαίας Ελλάδας να είναι πιο καινοτόμος, πιο ριζοσπαστικός πιο νεωτεριστής στις παρεμβάσεις του στην μυθολογική παράδοση από τον πιο καινοτόμο, ριζοσπαστικό και νεωτεριστή εκπρόσωπο της τραγικής ποίησης; Τον Ευριπίδη...

¹⁹ Engels 1966, 11.

²⁰ Αριστοτέλης, *Περί Ποιητικής*, VI 1450a 5 -10.

²¹ Μενάρδου -Συκουτρή 2008, 62.

²² Romilly 1997, 82.

²³ Συρόπουλος 2015, 12.

²⁴ Σηφάκης 2007, 96.

Ο ΕΥΡΙΠΙΔΗΣ ΩΣ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΤΗΤΑ

Αν και υπάρχει ένα πέπλο μυστηρίου που σκεπάζει τη ζωή του ποιητή, σε σύγκριση μάλιστα με τη σχέση που είχε ο Αισχύλος και ο Σοφοκλής με τη δημοσιότητα²⁵, γνωρίζουμε ότι ο Ευριπίδης ήταν ένας αντικοινωνικός, δύσθυμος, μοναχικός και δυσπρόσιτος άνθρωπος²⁶. Σε άλλους πάλι δίνει την εικόνα ενός σκεπτικιστή, αμφισβητία της παραδοσιακής θρησκείας, φιλελεύθερου ειρηνιστή, μισογύνη και κατ' άλλους φεμινιστή δημιουργού²⁷. Και παρόλο που κανείς από τους χαρακτηρισμούς αυτούς δεν είναι διαφωτιστικός²⁸ η αντιφατικότητα που τους χαρακτηρίζει αποδεικνύει την πολυσχιδή προσωπικότητα του ποιητή, στοιχείο το οποίο αντανακλάται και στο έργο του.

Η παράδοση τον θέλει να απομονώνεται σε μια σπηλιά της Σαλαμίνας και εκεί μακριά από την οχλαγωγία του πλήθους, να ρεμβάζει την απέραντη θάλασσα και να στοχάζεται τα μυστήρια της ανθρώπινης μοίρας. Η εικόνα αυτή βέβαια, συνάδει με τον χαρακτηρισμό του ως καλλιτεχνική ιδιοφυΐα, που τόσο βαθιά έμελλε αργότερα να επηρεάσει τη δυτική ποιητική παραγωγή²⁹.

Δεν ξέρουμε ποια ήταν η ακριβής αιτία που οδήγησε τον Ευριπίδη να φύγει από την αγαπημένη του πατρίδα τα τελευταία χρόνια της ζωής του, το σίγουρο είναι ότι αυτή η απόφαση τον πλήγωσε πολύ, αφού ο ίδιος ονομάζει την εξορία τη μεγαλύτερη συμφορά στην *Ηλέκτρα* (1314) και στις *Φοίνισσες* (388)³⁰. Στο έργο του *Μήδεια* προοικονομείται η αντιδημοτικότητα που θα αναπτυχθεί εναντίον του, την οποία θα ακολουθήσει το μίσος και η λοιδορία που αντανακλάται στα έργα του Αριστοφάνη. Δεν ήταν βέβαια η πρώτη φορά που οι Αθηναίοι μισούν και λατρεύουν κάποιον κι ενώ τον συκοφαντούν, ταυτόχρονα τον θαυμάζουν³¹.

Ο Ευριπίδης έζησε τα τελευταία χρόνια της ζωής του στη Μακεδονία, όπου και βρήκε τραγικό θάνατο το 406 π.Χ. στην περιοχή Αρέθουσα όπου είχε πάει για κυνήγι. Θάφτηκε στη Μακεδονία με πολλές τιμές, ενώ οι Αθηναίοι ανήγειραν κενοτάφιο προς τιμήν του³². Πέθανε έτσι, χωρίς να προλάβει να δει την καταστροφή της αγαπημένης του πόλης, αν και ίσως η διορατικότητά του και το ένστικτό του για την επερχόμενη καταστροφή, όπως και οι κατηγορίες που δέχτηκε εκεί, είναι αυτά που τον οδήγησαν μακριά της.

²⁵ Lesky 2007, 9.

²⁶ Lesky 2007, 14.

²⁷ Kitto 2010, 252

²⁸ Whitman 1974, 9.

²⁹ Lesky 2007, 14.

³⁰ Lesky 2007, 15.

³¹ Γιατρομανωλάκης 2013, 21-2.

³² Αδάμ - Βελένη 2010, 33.

ΤΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟ & ΠΟΛΙΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ

Ούτε η εποχή, ούτε η πόλη στην οποία γράφει ο Ευριπίδης τις τραγωδίες του είναι άσχετες με τα δημιουργήματά του. Ο ποιητής γεννήθηκε στη δεκαετία του 480 π.Χ. και ανδρώθηκε σε μια Αθήνα που συγκέντρωνε μέσα της όλη την πολιτιστική, πολιτική, οικονομική και πνευματική άνθηση του κόσμου. Η ακμή του Ευριπίδη συμπίπτει με την άνοδο της σοφιστικής σκέψης με σημαντικούς σοφιστές, όπως ο Αναξαγόρας, ο Πρωταγόρας και ο Πρόδικος να επισκέπτονται την Αθήνα που αποτελούσε τον πόλο έλξης των διανοούμενων της εποχής. Αν και δε γνωρίζουμε αν ο ποιητής ανέπτυξε στενές σχέσεις με τους σοφιστές ή τους φιλοσόφους της πόλης του, όπως τον Σωκράτη και τον Πλάτωνα, αναμφισβήτητα, δέχτηκε επιρροές που διαφαίνονται στις καινοτόμες ιδέες των έργων του³³. Οι πολιτικές επιλογές των συμπατριωτών του άλλωστε δεν τον αφήνουν αδιάφορο και αποτυπώνονται σαφώς στα έργα του. Ο Ευριπίδης μεγαλώνει σε μια Αθήνα που μετά τους νικηφόρους για την Ελλάδα Περσικούς πολέμους δημιουργεί την Αθηναϊκή Συμμαχία το 478 π.Χ. η οποία όμως μετατρέπεται σταδιακά σε Αθηναϊκή Ηγεμονία, μια ηγεμονία που γνωρίζει λαμπρές μέρες σε όλους τους τομείς. Η υπεροψία της Αθήνας σε συνδυασμό με τον φόβο που προκαλέσει η ανερχόμενη δύναμή της, που μοιάζει φρενήρης, θα τρομάξει τους υπόλοιπους Έλληνες και κυρίως τους Λακεδαιμόνιους, με αποτέλεσμα οι ελληνικές πόλεις να οδηγηθούν σε έναν ολέθριο για την Αθήνα Πελοποννησιακό πόλεμο (431-404 π.Χ.) που θα λήξει με μια ατιμωτική ήττα της πάλαι ποτέ ενδοξότερης πόλης του αρχαίου κόσμου, της Αθήνας³⁴. Σε μια περίοδο με έντονες πολιτικές ζυμώσεις κι αντιθέσεις μέσα στην ίδια την πόλη, συνυπάρχουν εξέχουσες προσωπικότητες, όπως ο Περικλής, αλλά και αχρείοι δημαγωγοί οι οποίοι μετά τον θάνατό του το 429 π.Χ. καταφέρνουν να παρασύρουν τον λαό με πομπώδεις ρητορικούς λόγους και να οδηγήσουν τελικά την πόλη από την ύψιστη ακμή στην απόλυτη εξαθλίωση.

ΧΡΟΝΟΛΟΓΗΣΗ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ

Δεν υπάρχουν σαφείς ενδείξεις σχετικά με την ημερομηνία που διδάχθηκε ο *Ιων*. Όμως, γνωρίζοντας με βεβαιότητα ότι η χρονολογία που πρωτοπαρουσιάστηκε η *Ελένη* είναι το 412 π.Χ.³⁵ και λαμβάνοντας υπόψη τα κοινά σημεία που εντοπίζουμε στα έργα *Ιων*, *Ελένη* και *Ιφιγένεια εν Ταύροις*, καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι και τα τρία αυτά έργα πρέπει να γράφτηκαν γύρω στο 412 π.Χ.³⁶ Είχε προηγηθεί μια δεκαετία η *Μήδεια* που

³³ Lesky 2007,12.

³⁴ Baldy 2010, 29.

³⁵ Whitman 1974, 10 · Baldy 2010, 20.

³⁶ Whitman 1974, 10.

πρωτοπαρουσιάστηκε το 431 π.Χ.³⁷ Αβέβαιη όμως εκτός από τη χρονολογία του Ίωνα, είναι και οι τίτλοι των υπόλοιπων έργων της τετραλογίας του ποιητή, όπως και τα ονόματα των άλλων ποιητών που συμμετείχαν στον δραματικό αγώνα³⁸.

Διαπιστώνουμε λοιπόν, ότι και τα τέσσερα αυτά έργα γράφτηκαν κατά την περίοδο του Πελοποννησιακού πολέμου, η *Μήδεια* όταν άρχισε ο πόλεμος ενώ τα άλλα τρία έργα μετά τη Σικελική Εκστρατεία. Σίγουρα, το γεγονός αυτό δεν αποτελεί μια ασήμαντη λεπτομέρεια. Το βέβαιο είναι, ότι η θετική ψυχολογία, οι αντιλήψεις και οι προσδοκίες των Αθηναίων και κυρίως το πολιτικό σκηνικό που υποβάσταζε τη σύγκρουση όταν ξέσπασε ο πόλεμος το 431 π.Χ., με τον στιβαρό Περικλή να εκπέμπει αυτοπεποίθηση και ασφάλεια στους συμπατριώτες του, προβάλλονται στη *Μήδεια* που διδάχτηκε για πρώτη φορά τη χρονιά αυτή.

Αυτό το αισιόδοξο κλίμα δεν μπορούν να το βιώσουν οι Αθηναίοι το 412 π.Χ. με τα πρώτα δυσσιώνα σημάδια να διαφαίνονται στον ορίζοντα και την Αθήνα να βιώνει τις πρώτες ολέθριες συνέπειες του πολέμου μετά την ήττα της στη Σικελική Εκστρατεία (415-413 π. Χ). Με υποκινητή τον αμφιλεγόμενο Αλκιβιάδη, η εκστρατεία αυτή θα αποδειχθεί το μεγαλύτερο φιάσκο του πολέμου για τους Αθηναίους. Μετά και από την αυτομόληση του Αλκιβιάδη στους Σπαρτιάτες, η Αθήνα μετράει τις πρώτες πληγές της. Μέσα σε αυτό το κλίμα αβεβαιότητας, ο ποιητής παρουσιάζει την *Ελένη* και πιθανόν και τα άλλα δύο έργα του *Ίων* και *Ιφιγένεια εν Ταύροις*.

ΤΟ ΖΗΤΗΜΑ ΤΗΣ ΚΑΤΑΓΩΓΗΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ

Η τραγωδία αυτή παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον και για έναν ακόμα λόγο. Σε μια ιδιαίτερα κρίσιμη περίοδο για την ελληνική ιστορία, αγγίζει ένα εξίσου ευαίσθητο θέμα, αυτό της καταγωγής των Ελλήνων. Σε μια εποχή που ολόκληρη η Ελλάδα υποφέρει από έναν πόλεμο που μαίνεται μεταξύ των πόλεων - κρατών και τις δύο υπερδυνάμεις τη Σπάρτη και την Αθήνα να διεκδικούν την κυριαρχία τους στον ελλαδικό χώρο, ο Ευριπίδης βρίσκει την ευκαιρία να προβάλλει τα πατριωτικά του συναισθήματα, με τον κίνδυνο να χαρακτηριστεί σοβινιστής³⁹, παραλλάσσοντας τον μύθο και παρουσιάζοντας τους Αθηναίους ως γενάρχες των Ελλήνων. Φαίνεται έτσι, να δικαιολογεί τις αυταρχικές τάσεις της πατρίδας του της Αθήνας και να δικαιώνει τις συμπεριφορές επιβολής που επιδεικνύει.

³⁷ Baldy 2010, 19.

³⁸ Dimoglidis 2020, 10.

³⁹ Φίλιππας 1969, 3.

Το ζήτημα της καταγωγής των Ιώνων και της σχέσης τους με τους Έλληνες είναι ένα θέμα που προβληματίσε από πολύ νωρίς τόσο τους Αθηναίους όσο και τους Πελοποννησίους και αμφότεροι επέδειξαν ιδιαίτερο ζήλο να αποδείξουν την συγγενεία με τη φυλή των Ιώνων και να εισάγουν στις παραδόσεις τους τον γενάρχη τους.⁴⁰ Ο Όμηρος αναφέρεται στους Ίωνες στην *Ιλιάδα* ενώ τους ταυτίζει με τους Αθηναίους:

*ἔνθα δὲ Βοιωτοὶ καὶ Ἰάονες ἔλκεχίτωνες*⁴¹.

[Κει πέρα κι Ίωνες μακροχίτωνες και Βοιωτοὶ βρίσκονταν]⁴²

Κι ενώ είναι σαφής η τάση και των Αθηναίων και των Πελοποννησίων να οικειοποιηθούν τον Ίωνα και τη γενιά του, προσπαθώντας με ιστορικά δεδομένα να αναζητήσουμε την καταγωγή της φυλής των Ιώνων, καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι προφανώς πρόκειται για μια φυλή με ελληνική καταγωγή, η οποία αφού εγκατέλειψε τα πατρώα εδάφη για διάφορες αιτίες, τις οποίες δεν είμαστε σε θέση να γνωρίζουμε, κι αφού περιπλανήθηκε σε διάφορα άλλα μέρη του τότε γνωστού κόσμου, κάποια στιγμή επέστρεψε πίσω στην πατρίδα εκτοπίζοντας τους κατοίκους που ήταν εγκατεστημένοι στην περιοχή. Το ότι οι Ίωνες ήταν ένα ελληνικό φύλο αποδεικνύεται και από το γεγονός ότι οι περήφανοι για την αυτοχθονία τους Αθηναίοι, την οποία μάλιστα επικαλούνταν με την πρώτη ευκαιρία, δεν θα ήθελαν σε καμία περίπτωση να συγγενεύουν με μια ξενική φυλή πόσο μάλλον να ισχυρίζονται ότι κατάγονται από αυτή. Όπως βλέπουμε στο έργο του Θουκυδίδη *Περικλέους Επιτάφιος Λόγος* ο Περικλής θέλοντας να τονώσει το ηθικό των συμπατριωτών του, τους θυμίζει ότι μέσω της κληρονομιάς των προγόνων τους είναι περήφανοι αυτόχθονες πολίτες της Αθήνας, ενώ υπαινίσσεται την κατωτερότητα των Σπαρτιατών οι οποίοι θεωρούνταν επήλυδες:

*τὴν γὰρ χώραν οἱ αὐτοὶ αἰεὶ οἰκοῦντες διαδοχῆ τῶν ἐπιγιγνομένων μέχρι τοῦδε ἐλευθέραν δι' ἀρετὴν παρέδοσαν.*⁴³

[Καθόσον, κατοικούντες οι ίδιοι πάντοτε μέχρι σήμερα την χώραν αυτήν κατά την διαδοχὴν των αλλεπαλλήλων γενεών, μας την παρέδωσαν ελευθέραν δια της ανδρείας των]⁴⁴

⁴⁰ Φίλιππας 1969, 6.

⁴¹ Ομήρου *Ιλιάς*, Ν 685.

⁴² Μετάφραση Καζαντζάκη-Κακριδή από το <http://users.sch.gr/ipap/Ellinikos%20Politismos/Yliko/OMHROS-ILIADA/ARXAIIO/ILIADA.htm>

⁴³ Θουκυδίδη *Ιστοριών*, 2.36.1

⁴⁴ https://www.greek-language.gr/greekLang/ancient_greek/tools/corpora/anthology/content.html?m=1&t=182

Με την επιστροφή τους οι Ίωνες, πιθανόν να εκτόπισαν τους Πελασγούς, όπως ονομάζονταν οι πρώτοι Έλληνες γνωστοί και ως προέλληνες κατά τους προϊστορικούς χρόνους. Έτσι λοιπόν, κατά μία άποψη, η γνωστή ως κάθοδος των Δωριέων δεν είναι παρά η επανεγκατάσταση παλαιότερων κατοίκων που είχαν μεταναστεύσει βορειότερα - εξ ου και το ανοιχτό χρώμα τους - και κάποια στιγμή επέστρεψαν στα πατρώα εδάφη⁴⁵. Αυτή η θεωρία ενισχύεται ακόμη περισσότερο, αν λάβουμε υπόψη την ετυμολογία των ονομάτων των γεναρχών τους, που όλα δηλώνουν φως ή ανοιχτό χρώμα το οποίο δικαιολογείται από τη βόρεια προέλευσή τους όπως:

Ξούθος : ξανθός, χρυσοκίτρινος

Αίολος : αστραφτερός

Έλλην : λαμπρός, λευκός⁴⁶

Επιπλέον η λέξη Πελασγός προκύπτει από τη σύνθεση των λέξεων πέλος που σημαίνει μελανός και ασγός/ αργός που σημαίνει λευκός δηλαδή ασπρόμαυρος, μελαμψός όπως φαίνεται ότι ήταν οι προέλληνες, οι πρώτοι κάτοικοι της Ελλάδας⁴⁷.

Ο Ηρόδοτος γράφει σχετικά :

*Αθηναῖοι δὲ ἐπὶ μὲν Πελασγῶν ἔχοντων τὴν νῦν Ἑλλάδα καλεομένην ἦσαν Πελασγοί, ὀνομαζόμενοι Κραναοί, ἐπὶ δὲ Κέκροπος βασιλέος ἐκλήθησαν Κεκροπίδαι, ἐκδεξαμένου δὲ Ἐρεχθέος τὴν ἀρχὴν Ἀθηναῖοι μετωνομάσθησαν, Ἴωνος δὲ τοῦ Ξούθου στρατάρχειω γενομένου Ἀθηναίοισι ἐκλήθησαν ἀπὸ τούτου Ἴωνες.*⁴⁸

[Οι Αθηναίοι, την εποχή που οι Πελασγοί κατείχαν την περιοχή που σήμερα την ονομάζουν Ελλάδα, ήταν Πελασγοί και ονομάζονταν Κραναοί, κατά τη βασιλεία δε του Κέκροπα ονομάστηκαν Κεκροπίδες, κι όταν ανέβηκε στην αρχή ο Ερεχθεύς, μετονομάστηκαν Αθηναίοι. Κι όταν τέλος, ο Ίων ο γιος του Ξούθου, έγινε στρατάρχης των Αθηναίων, ονομάστηκαν για χάρη του Ίωνες.]⁴⁹

Και σε κάποιο άλλο χωρίο από το ίδιο έργο ο Ηρόδοτος αναφέρει:

⁴⁵ Φίλιππας 1969, 8.

⁴⁶ Από το σέλας – σελάνα - σελήνη Φίλιππας 1969, 9.

⁴⁷ Φίλιππας 1969, 8-9.

⁴⁸ Ηροδότου Ιστορία Η', 44.

⁴⁹ Για τη μετάφραση των δύο χωρίων (Η', 44 & Ζ, 94) από το έργο Ηροδότου Ιστορία όπως και για τη μετάφραση της τραγωδίας του Ευριπίδη Ίων χρησιμοποίησα τη μετάφραση του Φίλιππα Νικολάου στο βιβλίο της σειράς «ΤΑ ΑΠΑΝΤΑ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΝ 148» από τις εκδόσεις ΠΑΠΥΡΟΣ.

Ἴωνες δὲ ἑκατὸν νέας παρείχοντο ἐσκευασμένοι ὡς Ἕλληνες. Ἴωνες δὲ ὄσον μὲν χρόνον ἐν Πελοποννήσῳ οἴκειον τὴν νῦν καλομένην Ἀχαιίην, καὶ πρὶν ἢ Δαναὸν τε καὶ Ἐοῦθον ἀπικέσθαι ἐς Πελοπόννησον, ὡς Ἕλληνες λέγουσι, ἐκαλέοντο Πελασγοὶ Αἰγιαλῆες, ἐπὶ δὲ Ἴωνος τοῦ Ἐοῦθου Ἴωνες.⁵⁰

[Οἱ Πελοποννήσιοι, πρὶν ἔρθουν στὴν Πελοπόννησο ὁ Δαναός καὶ ὁ Ἐοῦθος, ὀνομάζονταν Αἰγιαλῆες καὶ μετονομάστηκαν Ἴωνες ἀπὸ τὸν Ἴωνα, τὸ γιο τοῦ Ἐοῦθου]⁵¹

Ἔτσι ἡ θεωρία τῆς ἐπανόδου - καθόδου τῶν ἐλληνικῶν φύλων Ἰώνων, Ἀχαιῶν καὶ Δωριέων συνάδει καὶ μετὰ τὴν θεωρία που θέλει τοὺς Ἕλληνες αὐτόχθονες⁵². Πέρα ὅπως ἀπὸ τὶς παραπάνω θεωρίες τῆς καταγωγῆς τῶν Ἰώνων, στὴν ἐκδοχὴ τοῦ μύθου που παρέλαβε ὁ Εὐριπίδης ἀπὸ τὴν παράδοση ὁ Ἴων θεωρεῖται γνήσιος γιος τοῦ Ἀχαιοῦ Ἐοῦθου καὶ τῆς πριγκίπισσας Κρέουσας κόρης τοῦ Ερεχθέα⁵³. Ὁ Ἐοῦθος ἔχει δύο ἀδέρφια τὸν Δῶρο καὶ τὸν Αἴολο καὶ τὰ τρία παιδιὰ τοῦ Ἕλληνα. Ὁ Ἕλληνας ἦταν γιος τοῦ Δευκαλίωνα καὶ τῆς Πύρρας. Οἱ Ἴωνες πήραν λοιπὸν τὸ ὄνομά τους ἀπὸ τὸν Ἴωνα, τὸν γιο τοῦ Ἐοῦθου, οἱ Δωριεῖς ἀπὸ τὸν Δῶρο καὶ οἱ Αἰολεῖς ἀπὸ τὸν Αἴολο. Στὴν ἐκδοχὴ αὐτὴ ὅμως ὁ Ἴωνας εἶναι θνητός ὅπως καὶ οἱ πρόγονοί του καὶ τίποτα δὲν δικαιολογεῖ τὴν ἀνωτερότητα λόγω καταγωγῆς που προβάλλουν οἱ Ἀθηναῖοι.

Ὁ Εὐριπίδης ἐδῶ μας παρουσιάζει μιὰ καθαρὰ ἀθηναϊκὴ παραλλαγή⁵⁴ σύμφωνα μετὰ τὴν ὁποία πατέρας τοῦ Ἴωνα εἶναι ὁ θεὸς Ἀπόλλωνας - ἀπὸ αὐτὴ τὴ σχέση πηγάζει καὶ ἡ λατρεία τοῦ Πατρώου Ἀπόλλωνα - καὶ ἄρα οἱ ἴδιοι ὡς ἀπόγονοί του ἔχοντας θεϊκὲς καταβολές υπερέχουν τῶν ἄλλων πόλεων καὶ ἄρα νομιμοποιούνται νὰ τὶς ἐξουσιάζουν. Ὁ μύθος ἔτσι αποκτᾷ αἰτιολογικὸ χαρακτῆρα ἀφοῦ ὁ Ἀπόλλων εἶναι ὁ γεννήτορας τοῦ γένους τῶν Ἀθηνῶν⁵⁵.

⁵⁰ Ἡροδότου Ἱστορίαι Η', 94.

⁵¹ Φίλιππας 1969, 7.

⁵² Φίλιππας 1969, 8.

⁵³ Κακριδῆς 1986, 3:28.

⁵⁴ Whitman 1974, 95.

⁵⁵ Whitman 1974, 97.

B. ΙΩΝ - ΥΠΟΘΕΣΗ

Βρισκόμαστε στους Δελφούς στον ναό του Απόλλωνα. Αρχικά εμφανίζεται ο Ερμής που εισάγει τους θεατές στην υπόθεση του έργου. Μας πληροφορεί πως πριν από χρόνια πήρε την εντολή από τον Απόλλωνα να μεταφέρει από την Αθήνα ένα βρέφος μέσα στο λίκνο του, καρπό της συνεύρεσής του με την κόρη του βασιλιά της Αθήνας Ερεχθέα την Κρέουσα, την οποία και βίασε αφού πρώτα την παρέσυρε σε μία σπηλιά της Αττικής. Η κοπέλα αφού γέννησε το παιδί μέσα στη σπηλιά αυτή, το άφησε εκεί έκθετο από φόβο προς τους γονείς της. Το παιδί αυτό είναι ο Ίωνας ο οποίος μεγάλωσε στον ναό εκτελώντας χρέη υπηρέτη χωρίς να γνωρίζει την καταγωγή του και παραμένοντας όλα αυτά τα χρόνια αγνός και αμόλυντος, πιστός δούλος του Απόλλωνα.

Στον ναό καταφτάνει η Κρέουσα η οποία αποκαλύπτει στον Ίωνα - χωρίς να γνωρίζει ότι είναι το παιδί που ψάχνει - το πάθημα μιας «φίλης» της, λέγοντας στην πραγματικότητα τη δική της ιστορία, σχετικά με το παιδί που γέννησε μετά από τον βιασμό της από το θεό, το οποίο το άφησε έκθετο στη σπηλιά και τώρα δε γνωρίζει την τύχη του, ενώ μάλιστα δεν κατάφερε να αποκτήσει άλλα παιδιά. Η Κρέουσα, ενώ θεωρεί το παιδί της πεθαμένο ταυτόχρονα διατηρεί και κάποιες ελπίδες αφού ποτέ δε βρήκε σημάδια του θανάτου του. Ο Ίωνας της αφηγείται τα δικά του βάσανα, ενώ αναπτύσσεται μεταξύ τους ένα αίσθημα οικειότητας. Εν τω μεταξύ, φθάνει ο Ξούθος σύζυγος της Κρέουσας που αν και δεν ήταν Αθηναίος την παντρεύτηκε γιατί έσωσε την πόλη από τους Ευβοείς. Είχε καθυστερήσει στο μαντείο του Τροφωνίου κι ήρθε τώρα στον ναό του Απόλλωνα προκειμένου να πάρει χρησμό για την ατεκνία τους.

Με την έξοδο του Ξούθου από τον ναό κι αφού είχε πάρει τον χρησμό από τον θεό Απόλλωνα, ο Ξούθος βλέποντας τον Ίωνα τον αποκαλεί γιο του κι όταν αυτός ξαφνιάζεται του εξηγεί ότι σύμφωνα με τον χρησμό που έλαβε, ο πρώτος που θα συναντήσει βγαίνοντας θα είναι το παιδί του. Μετά την πρώτη έκπληξη, ο Ίωνας νιώθει αντικρουόμενα συναισθήματα, χαίρεται που βρήκε τον πατέρα του, λυπάται γιατί θα ήθελε να γνωρίσει και τη μητέρα του και προβληματίζεται για την ταυτότητά της. Στις ερωτήσεις του Ίωνα ο Ξούθος υποθέτει ότι προφανώς η σύλληψή του ήταν το αποτέλεσμα μια τυχαίας συνεύρεσης με κάποια δούλα πριν τον γάμο του με την Κρέουσα, σε κάποια γιορτή του θεού Διονύσου. Ο Ίωνας δε δέχεται πάντως την πρόταση του Ξούθου να τον ακολουθήσει στην Αθήνα, εξηγώντας του ότι η θέση του είναι στο μαντείο του Απόλλωνα όπου μεγάλωσε.

Ο Ξούθος απειλεί με θάνατο τον χορό των Αθηναίων γυναικών, που είναι δούλες της Κρέουσας, αν της αποκαλύψουν την αλήθεια. Ο χορός όμως, πιστός στην κυρά του, αμφισβητεί

τον χρησμό κι αγανακτεί με τον Ξούθο που ετοιμάζεται να ανεβάσει στον θρόνο της Αθήνας ένα ξένο ενώ ταυτόχρονα η κυρά του μένει άτεκνη και δυστυχισμένη κι έτσι αποφασίζει να της αποκαλύψει την αλήθεια, παρά τις απειλές του Ξούθου. Η Κρέουσα όταν πληροφορείται σχετικά με τον νόθο γιο του Ξούθου, αγανακτεί και νιώθει ατιμασμένη και αποφασίζει να δώσει στον πιστό γέροντα Παιδαγωγό ένα δηλητήριο για να το ρίξει στο ποτήρι του Ίωνα την ώρα του συμποσίου που ετοιμάζει. Το σχέδιο όμως αποτυγχάνει, η ένοχος αποκαλύπτεται και καταδικάζεται σε θάνατο. Την ώρα που ο Ίωνας ετοιμάζεται να τη σκοτώσει εμφανίζεται η Πυθία φέρνοντας ένα καλάθι με τα σπάργανα που ήταν τυλιγμένος ο Ίων, όταν βρέφος τον μετέφερε από τη σπηλιά της Αττικής ο Ερμής. Ακολουθεί η αναγνώριση μεταξύ Κρέουσας και Ίωνα και η μητέρα του τού αποκαλύπτει ότι είναι παιδί του Απόλλωνα. Ο Ίωνας αμφιβάλει για την αλήθεια των λόγων της Κρέουσας κι ετοιμάζεται να ρωτήσει τον ίδιο τον Απόλλωνα. Εμφανίζεται τότε από μηχανής θεός η Αθηνά η οποία επιβεβαιώνει τα λόγια της Κρέουσας και εξηγεί τους λόγους που ο Απόλλων παραχώρησε στον Ξούθο τον γιο του, προκειμένου να του δώσει ευγενική καταγωγή και να γίνει αποδεκτός από τους Αθηναίους. Έτσι απαλλάσσεται από το παλιό αμάρτημα του βιασμού της Κρέουσας. Ακόμα τους συμβουλεύει να κρατήσουν το μυστικό της καταγωγής του Ίωνα κρυφό από τον Ξούθο. Η Αθηνά προφητεύει ότι οι απόγονοι του Ίωνα θα κυριαρχήσουν στις Κυκλάδες και στην απέναντι ασιατική ακτή, ενώ τα αδέρφια του που θα γεννήσει η Κρέουσα με τον Ξούθο, Δώρος και Αχαιός θα κυβερνήσουν αντίστοιχα στη Δωρίδα και την Πελοπόννησο.

ΑΝΑΛΥΣΗ & ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ

Τα έργα του Ευριπίδη *Ίων*, *Ελένη* και *Ιφιγένεια εν Ταύροις* χαρακτηρίστηκαν ρομαντικά δράματα, τραγικωμωδίες ή μελοδράματα εξαιτίας της κοινής συνισταμένης τους που είναι το happy end⁵⁶. Ο *Ίωνας* είναι το πιο συγκινητικό από τα τρία αυτά έργα. Πώς όμως θα μπορούσε να χαρακτηριστεί μελόδραμα ένα έργο στο οποίο ο πρωταγωνιστής αναζητά τόσο απελπισμένα τον ίδιο του τον εαυτό; Έχει θεωρηθεί επίσης ως ένα έργο το οποίο άξια μπορεί να σταθεί ως μια γνήσια τραγωδία με σαφή την απουσία των συμβάσεων ενός ρομαντικού δράματος - ίσως αν εξαιρέσουμε τον βιασμό μιας όμορφης θνητής από έναν θεό⁵⁷.

Χαρακτηρίστηκε επίσης «ελαφρύ» δημιούργημα αλλά και καθαρή κωμωδία ή έστω προάγγελος της Νέας Κωμωδίας που θα ακολουθήσει, με στοιχεία όπως το χαμένο παιδί. Η Νέα Κωμωδία, άλλωστε, βασίστηκε στη γλώσσα και στα μοτίβα της αρχαίας ελληνικής

⁵⁶ Whitman 1974, 10.

⁵⁷ Whitman 1974, 93.

τραγωδίας⁵⁸. Ο Ιακώβ θεωρεί το τέλος του Ίωνα πιραντελικό⁵⁹ με τους χαρακτήρες να αγγίζουν τα ανώτερα όρια της ευτυχίας. Κατά τ' άλλα είναι ένα έργο αυστηρά συγκροτημένο, που βρίθκει συμβολισμών⁶⁰.

Στον Ίωνα δεν μπορούμε να βρούμε το πάθος της Μήδειας, ούτε της Φαίδρας κι ίσως, αυτός είναι ο λόγος για τον οποίον δεν ανήκει στα έργα που βλέπουμε σήμερα να ανεβαίνουν συχνά στη σκηνή⁶¹. Είναι όμως ένα έργο που κουβαλάει ιδιαίτερο συναισθηματικό φορτίο.

Ο Ίων αποτελεί μια ανοιχτή επίθεση κατά των θεών, αλλά και μια υπεράσπιση του θεού Απόλλωνα⁶². Σε κάθε περίπτωση το πλήθος και η αντιφατικότητα των απόψεων αποδεικνύουν ότι ο Ευριπίδης για άλλη μια φορά κατάφερε να ταράξει τα νερά μιλώντας πιο πολύ με υπαινιγμούς παρά διατυπώνοντας σαφείς θέσεις και προβληματίζοντας παρά δηλώνοντας. Αναφέρεται σε ευαίσθητα αλλά και δυσεπίλυτα θέματα όπως το θέμα της ηθικής και της πολύπλευρης και συχνά αμφιλεγόμενης συμπεριφοράς των θεών.

Θα λέγαμε ότι ο Ευριπίδης κατάφερε να παντρέψει τα αντίθετα αφού στο έργο συνυπάρχουν σχεδόν αρμονικά η βία με την αγνότητα, η αθωότητα και η αγιότητα με τα ανήκεστα⁶³, η αφέλεια με τη δολοπλοκία, η ευπιστία με την καχυποψία, η αγάπη με το μίσος, η αποφασιστικότητα και τη διστακτικότητα, η οργή με τη συγχώρεση, η μεγαλοψυχία με τη ζήλια, μια απελπισμένη αναζήτηση με τον εφησυχασμό, η αλήθεια με το ψέμα και την ψευδαίσθηση, το μακρινό μυθικό χθες που είναι ικανό όμως να αλλάξει δραματικά το σήμερα και το αύριο.

Η πλοκή του Ίωνα στηρίζεται σε μια σειρά από πλεκτάνες, άλλες περισσότερο κι άλλες λιγότερο αθώες, καθώς και στη μερική γνώση ή τη μερική άγνοια των βασικών χαρακτήρων⁶⁴. Η πρώτη πλεκτάνη είναι το μυστικό που κρύβει η Κρέουσα η οποία εσκεμμένα φθάνει νωρίτερα από τον άνδρα της στον ναό του Απόλλωνα, προκειμένου να μάθει για την τύχη που παιδιού της, μια ιστορία που η Κρέουσα κρατάει φυλαγμένη μέσα της όλα αυτά τα χρόνια. Ακόμα κι όταν αποφασίζει να την αφηγηθεί στον υπηρέτη του θεού επιλέγει να την αναφέρει ως μια ξένη συμφορά. Στο σημείο αυτό υπάρχει έντονη τραγική ειρωνεία αφού οι θεατές γνωρίζουν ήδη από την εισαγωγή την ταυτότητα των δύο πρωταγωνιστών ενώ αυτοί αμφοτέρωθεν αγνοούν τη σχέση μάνας και γιου που τους ενώνει.

⁵⁸ Hunter 1994, 163.

⁵⁹ Ιακώβ 2001, 65.

⁶⁰ Whitman 1974, 94.

⁶¹ Dimoglidis 2020.10

⁶² Whitman 1974, 95.

⁶³ Whitman 1974, 97.

⁶⁴ Whitman 1974, 96.

Η δεύτερη και ίσως πιο αξιοσημείωτη πλεκτάνη - εξαιτίας των ερωτηματικών που γεννάει για την ηθική των θεών - είναι αυτή που στήνει ο ίδιος ο θεός Απόλλωνας στον Ξούθο όταν στην ερώτηση του αν ποτέ θα αποκτήσει απόγονο, του υποδεικνύει τον Ίωνα, λέγοντάς του ότι το πρώτο πρόσωπο που θα συναντήσει βγαίνοντας από το μαντείο θα είναι ο γιος του. Ο Ξούθος δέχεται τον χρησμό αβίαστα, χωρίς κανένα δισταγμό, προβληματισμό ή έστω δεύτερη σκέψη, αφελώς θα λέγαμε - αν δεν υπολογίζαμε ότι είναι λόγια ειπωμένα από το στόμα ενός θεού οπότε και ο Ξούθος λόγω ευσέβειας δεν έχει λόγο να αμφισβητήσει - επιδεικνύοντας έναν παιδιάστικο ενθουσιασμό. Την ιστορία αυτή θα τη δεχτεί στην πορεία και ο Ίωνας, ο οποίος σαφώς λιγότερο ενθουσιασμένος από τον νεοφώτιστο πατέρα του, θέτει πολλά ερωτήματα για τα κενά σημεία της ιστορίας.

Η τελευταία πλεκτάνη η οποία θα μπορούσε να αποβεί μοιραία για τον Ίωνα είναι αυτή που στήνει η Κρέουσα, όταν αγνοώντας την ταυτότητα του Ίωνα και τυφλωμένη από ζήλια για τον απόγονο που ξαφνικά απέκτησε ο ξένος άνδρας της, προσπαθεί να τον δηλητηριάσει με το αίμα της Γοργώς. Η θεία τύχη όμως θα οδηγήσει το δολοπλόκο σχέδιο της Κρέουσας σε αποτυχία. Ακολουθεί η παρέμβαση της Πυθίας που προσκομίζοντας πλέον νέα στοιχεία θα σώζει την Κρέουσα από τη δικαιολογημένη οργή του Ίωνα και θα οδηγήσει στην πολυπόθητη αναγνώριση μάνας και παιδιού και στην αποκάλυψη της πραγματικής καταγωγής του Ίωνα. Στις νέες αμφιβολίες που γεννιούνται στο αγόρι θα απαντήσει η Αθηνά, τον λόγο της οποίας κανείς πλέον δεν μπορεί να αμφισβητήσει.

Θα λέγαμε λοιπόν ότι ο Ευριπίδης μέσα από τις πλεκτάνες αυτές, όχι απλώς διατηρεί αμείωτο το ενδιαφέρον των θεατών, αλλά ταυτόχρονα βρίσκει την ευκαιρία μέσα από αυτές να φωτίσει κρυφές πτυχές των προσώπων του δράματος, να αναδείξει βαθύτερες φοβίες και μύχιες σκέψεις τους ενώ ταυτόχρονα τις αξιοποιεί για να κυλήσει η ιστορία δίνοντας κάθε φορά έμφαση στη νομοτέλεια που διέπει τα γεγονότα τα οποία συνδέονται μεταξύ τους με μία σχέση αίτιου - αιτιατού.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Σε όλο το έργο υπάρχουν διάχρτα μυθολογικά παραδείγματα. Η πρώτη μυθολογική αναφορά βρίσκεται στους πρώτους κίολας στίχους της εισαγωγής όπου ο Ερμής ο οποίος βρίσκεται στους Δελφούς στον ναό του θεού Απόλλωνα, πριν μιλήσει για την υπόθεση του έργου, συστήνεται. (Στ. 1-4).

ΕΡΜΗΣ

Ἄτλας, ὁ χαλκείοισι νώτοις οὐρανὸν

θεῶν παλαιὸν οἶκον ἐκτρίβων θεῶν

μιᾶς ἔφουσε Μαΐαν, ἣ' μ' ἐγείνατο

Ἐρμῆν μεγίστῳ Ζηνί, δαιμόνων λάτριν.

[Ο Ἄτλας που κατατρῶει με τους χάλκινους ὄμους του τον ουρανὸ, την παλιά των θεῶν κατοικία, με κάποια θεά σκάρωσε τη Μαία, που γέννησε κατόπι ἐμένα, τον Ἐρμή, με του τρανότατου Δία τη χάρη, για να' μαι των θεῶν ο δούλος ⁶⁵.]

Γέννηση του Ἐρμῆ. Σύμφωνα με τον μῦθο, μητέρα του εἶναι η Μαία, μια ἀπὸ τις Πλειάδες, κόρη μιας Ωκεανίδας και του Ἄτλαντα, για τον ὁποῖον ξέρουμε ὅτι κρατούσε στη δύση τον θόλου του ουρανοῦ. Η Μαία, μετὰ ἀπὸ την ερωτική της συνεύρεση με τον Δία, μία σκοτεινὴ νύχτα κι ἐνῶ η Ἥρα κοιμόταν, γέννησε τον Ἐρμή σε ἓνα σπήλαιο της Κυλλήνης στην Ἀρκαδία. Το μωρὸ ἀποδείχτηκε πολὺ γρήγορα πανούργο και παμπόνηρο. Τη μέρα κιόλας που γεννήθηκε πήρε το ὄστρακο μιας χελώνας και ἀπὸ αὐτὸ ἔκανε τη λύρα, ἐνῶ το ἴδιο βράδυ πήγε στα Πιέρια ὄρη κι ἔκλεψε πενήντα ἀπὸ τα βόδια του Ἀπόλλωνα. Τα ἔβαλε να περπατοῦν ἀνάποδα, σκαρφίστηκε να δέσει αὐτοσχέδια σανδάλια ἀπὸ κλαδιά μυρτιάς στα πόδια του για να ἀφήνει μεγάλες πατημασιές και να μὴν τον καταλάβουν. Ο Ἀπόλλωνας ὁμως, που ἦταν ετεροθαλῆς ἀδερφός του, κατάλαβε την ἀπάτη του και τον πήγε στον Δία για να τον τιμωρήσει. Αὐτός ὁμως που ἦταν πατέρας του, υποστήριξε το μικρὸ ἀγόρι και συμβούλεψε τα δύο ἀδέρφια να συμφιλιωθοῦν.

Τελικά ο Ἀπόλλωνας μαγεύτηκε ἀπὸ τη λύρα και το τραγούδι του μικροῦ πονηροῦ ἀδερφοῦ του και τον συγχώρησε ὅταν ο Ἐρμῆς τὸυ τη χάρισε κι αφοῦ τον ἔβαλε να του ὀρκιστεῖ ὅτι δε θα του κλέψει τη λύρα και το τόξο του. Ἀκόμη ο Ἀπόλλωνας του χάρισε ἓνα χρυσὸ ραβδί στολισμένο με τρία χρυσὰ φύλλα, ἀλλὰ δεν του χάρισε την τέχνη της μαντείας, που μόνο αὐτός εἶχε. Του ἔδωσε ὁμως το ἀξίωμα του ψυχοπομποῦ ἐνῶ ο Δίας το ἀξίωμα του ἀγγελιοφόρου των θεῶν⁶⁶. Αὐτή την ικανότητα του Ἀπόλλωνα να χρησιμοδοτεῖ για τα παρόντα και τα μέλλοντα, ἀναφέρει στην εἰσαγωγή ο Ἐρμῆς για τον ἀδερφό του τον Φοῖβο, ἓνα ἀκόμη προσωνοῦμο του θεοῦ Ἀπόλλωνα που βεβαιώνει τη λαμπρότητα του.

⁶⁵ Για ὅλα τα ἀρχαία χωρία του ἔργου ἸΩΝ που παρατίθενται ὅπως και για τις μεταφράσεις τους ἔχει χρησιμοποιηθεῖ το βιβλίο ΕΥΡΙΠΙΔΟΥ ἸΩΝ σε μετάφραση του Νικ. Φίλιππα ἀπὸ τις ἐκδόσεις ΠΑΠΥΡΟΣ

⁶⁶ Κακριδῆς 1986, 2:168· Κερένυϊ 1974, 158-66· Ρισπέν 1954, 53-4.

Ο Ερμής λοιπόν, χρωστάει πολλά στον αδερφό του τον Απόλλωνα και θα τον βοηθήσει όταν του ζητήσει να πάρει το βρέφος, καρπό της συνεύρεσης του θεού και της θνητής πριγκίπισσας Κρέουσας, κόρης του βασιλιά Ερεχθέα, από τη σπηλιά της Αττικής που εγκατέλειψε η μάνα του από φόβο και να το μεταφέρει στον ναό του θεού στους Δελφούς.

Ο χώρος που διαδραματίζεται η ιστορία του Ίωνα είναι οι Δελφοί, ένας τόπος ιερός και γαλήνιος, αμόλυντος από τα πάθη του πολέμου που ταλανίζουν την Ελλάδα. Ταυτόχρονα είναι ένας τόπος σήμα κατατεθέν της Ελλάδας αλλά και ομφαλός όλης της γης. (Στ. 5)

ΕΡΜΗΣ

Ἦκω δὲ Δελφῶν τήνδε γῆν, ἴν' ὀμφαλὸν μέσον

[Κ'έχω έρθει στων Δελφών αυτήν εδώ τη χώρα στο κέντρον του ομφαλού]

Ο Ερμής στην εισαγωγή τονίζει την ελληνικότητα της Αθήνας, τον σημαντικό της ρόλο και τη συγγενεία της με τη θεά Αθηνά. (Στ. 8-9)

ΕΡΜΗΣ

Ἔστιν γὰρ οὐκ ἄσημος Ἑλλήνων πόλις,

τῆς χρυσολόγῃ Παλλάδος κεκλημένη.

[Είναι λοιπόν μια πόλη ελληνική, διόλου ασήμαντη, που πήρε τ' όνομά της από την χρυσόλογχη Παλλάδα]

Στην εισαγωγή ο Ερμής θα αποκαλύψει την πατρότητα του Ίωνα. Ο Απόλλων είναι ο πατέρας, ένας θεός που παρέσυρε και βίασε μια όμορφη βασιλοπούλα σε μια σπηλιά της Αττικής, συγκαταλέγοντας έτσι την Κρέουσα στους έρωτες του Απόλλωνα και τον Ίωνα σε έναν από τους πολλούς ερωτικούς καρπούς του θεού⁶⁷. Ο τρόπος που περιγράφει ο Ερμής την πράξη του βιασμού είναι τόσο ψυχρός κι απαλλαγμένος από κάθε είδους λυρικότητα όσο και ο ίδιος ο βιασμός⁶⁸.(Στ. 10-11)

ΕΡΜΗΣ

οὗ παῖδ' Ἐρεχθέως Φοῖβος ἔζευξεν γάμους βία Κρέουσαν

[εκεί όπου ο Φοῖβος έκανε με τη βία δική του την Κρέουσα, την κόρη του Ερεχθέα.]

⁶⁷ Κακριδής 1986, 2:152-55.

⁶⁸ Whitman 1974, 98.

Αυτή η αρνητική εικόνα θα στιγματίσει τον Απόλλωνα σε όλο το έργο και μόνο στο τέλος θα αποκατασταθεί κατά κάποιο τρόπο η εικόνα του θεού. Η στάση του θεού θα εγείρει προβληματισμούς για τη φύση και την αγνότητα των θεών, κυρίως όταν ακούμε το ίδιο το θύμα να περιγράφει το περιστατικό με επώδυνες λεπτομέρειες. Η οδυνηρή αυτή εμπειρία είναι αυτή που θα οπλίσει τις αποφάσεις της Κρέουσας, που από φόβο για τις συνέπειες αποκρύπτει την αλήθεια από τους γονείς της και εγκαταλείπει το νεογέννητο έκθετο στη σπηλιά, βορά στα αγρίμια. Η ίδια αυτή αποτρόπαια πράξη του θεού θα γεννήσει εκτός από το βρέφος και όλη την οργή της Κρέουσας η οποία απαρηγόρητη ξεσπά όταν φθάνει στους Δελφούς.

Ο Ερμής στον πρόλογο θα διηγηθεί με λεπτομέρειες τον μύθο της γέννησης του Ίωνα, κάτι που μας κάνει να σκεφτούμε ότι ο μύθος αυτός δεν ήταν ευρέως γνωστός στο αθηναϊκό κοινό του 5ου αιώνα.⁶⁹ Άλλωστε μόνο ο Ευριπίδης έχει γράψει τραγωδία με αυτό το θέμα και ίσως ο Σοφοκλής⁷⁰. Επιπλέον, ο Ερμής θα αναφερθεί έξι φορές στην Κρέουσα στους στίχους 11,18,57,62,65 & 72 κάτι το οποίο ίσως σημαίνει ότι οι θεατές της εποχής δεν ήταν εξοικειωμένοι με το όνομα αυτό. Επίσης, αποδεικνύει ότι η Κρέουσα είναι η βασική πρωταγωνίστρια της τραγωδίας⁷¹.

Στον πρόλογο ο Ερμής μας μιλάει ακόμα για την παράδοση που ήθελε τον Εριχθόνιο, τον πρόγονο της Κρέουσας, αυτόχθονα, όπως λέγεται αυτός που γεννήθηκε από τη γη, αλλά και για το έθιμο που υπήρχε οι γυναίκες να μεγαλώνουν τα παιδιά τους φορώντας τους για φυλακτό χρυσόφιδα, όπως έκανε και η Κρέουσα με το δικό της βρέφος. Αυτό που πρέπει να επισημάνουμε είναι, ότι κάτι που στο σημείο αυτό μπορεί να φαντάζει σαν μια περιττή λεπτομέρεια, στην πραγματικότητα συνδέεται άμεσα με την εξέλιξη του έργου⁷². (Στ. 15-27)

ΕΡΜΗΣ

*Ὡς δε' ἦλθεν χρόνος,
τεκοῦσ' ἐν οἴκοις παῖδ' ἀπήνεγκεν βρέφος
ἐς ταῦτόν ἄντρον οὐ̄περ ἠνύασθη θεῶ
Κρέουσα, κάκτιθησιν ὡς θανόμενον
κοίλης ἐν ἀντίπηγος εὐτρόχῳ κύκλῳ,
προγόνων νόμον σφύζουσα τοῦ τε γηγενοῦς
Ἐριχθονίου. Κεῖνω γὰρ ἢ Διός κόρη*

⁶⁹ Dimoglidis 2020, 12.

⁷⁰ Dimoglidis 2020, 11.

⁷¹ Dimoglidis 2020, 13.

⁷² Whitman 1974, 97.

φρουρῶ παραζεύξασα φύλακε σώματος
δισσῶ δράκοντε, παρθένοις Ἀγλαυρίσι
δίδωσι σῶζειν ὅθεν Ἐρεχθείδαις ἐκεῖ
νόμος τις ἔστιν ὄφεισιν ἐν χρυσηλάτοις
τρέφειν τέκν'. Ἄλλ' ἦν εἶχε παρθένος χλιδῆς
τέκνω προσάψασ' ἔλιπεν ὡς θανουμένω.

[Κι ὡς ἔφτασε ἡ ὥρα, γέννησε στο σπίτι της, κι ακούμπησε το μωρό στην ἴδια σπηλιά ὅπου ἔσμιξε με τον θεό ἡ Κρέουσα, και το ἄφησε να πεθάνει μέσα στο κοίλωμα μιας κούνιας στρογγυλῆς, κρατώντας ἔτσι την παράδοση των προγόνων και του Εριχθόνιου που βγήκε ἀπὸ τη γη. Για χάρη ἐκείνου ακριβῶς ἡ κόρη του Δία εἶχε βάλει μία φορά φρουρούς στο σώμα του, να τον φυλάνε, και τον ἐμπιστεύτηκε στις παρθένες Ἀγλαυρίδες. Ἀπὸ ἐκεῖ ξεπήδησε το ἔθιμο στους ἀπογόνους του Ερεχθέα, να μεγαλώνουν τα παιδιά φορώντας τους για φυλακτὸ χρυσοφίδα. Μα το στολίδι πού' χε ἡ κοπέλα το βαλε πάνω στο παιδί της και τ' ἄφησε ἐκεῖ για να πεθάνει.]

Γέννηση του Εριχθόνιου. Υπάρχουν πολλές ἐκδοχές για τον μῦθο της γέννησης του Εριχθόνιου. Μία ἀπὸ αυτές ἀναφέρει ὅτι ὁ Ἡφαίστος ζήτησε ἀπὸ τον Δία ὡς ἀντάλλαγμα για τη βοήθεια που πρόσφερε στη γέννηση της Αθηνᾶς - χτυπώντας το κεφάλι του Δία μ' ἓνα τσεκούρι ⁷³ - να την πάρει γυναίκα του. Ὅταν ὁμως την πήγε στη νυφικὴ κάμαρα, ἡ Αθηνᾶ ἐξαφανίστηκε, ἀφήνοντας τους σπόρους του Ἡφαίστου να πέσουν στη γη. Ἡ θεὰ Γαῖα ἢ ἀλλιῶς ἡ θεὰ Χθων γέννησε τον Εριχθόνιο, το θεῖο παιδί της Ἀκρόπολης των Αθηνῶν, κι ἔδωσε το βρέφος στην Αθηνᾶ ⁷⁴. Σύμφωνα με ἄλλη ἐκδοχὴ ὁ Ἡφαίστος ἐρωτεύτηκε την Αθηνᾶ ὅταν πήγε στο ἐργαστήριό του γιατί χρειαζόταν νέα ὄπλα και προσπάθησε να ἐνωθεῖ μαζί της. Ἀυτὴ ὁμως ἤθελε να διατηρήσει την ἀγνότητά της και στην προσπάθειά της να τον ἀποφύγει τον χτύπησε με το δόρυ, ἀλλὰ το σπέρμα του ἔπεσε πάνω στο πόδι της. Ἡ Αθηνᾶ ἀηδιασμένη πήρε μια τούφα μαλλί και σκούπισε το πόδι της και το πέταξε στη γη. Ἡ Γη ἔτσι γονιμοποιήθηκε και γέννησε ἓνα ἀγόρι που ονομάστηκε Εριχθόνιος ἀπὸ το ἔριον =μαλλί και χθών =γη⁷⁵. Ἡ Αθηνᾶ ἤθελε να το κρατήσει μυστικό ἀπὸ τους ἄλλους θεοὺς γι' αὐτὸ ἔβαλε το νεογέννητο σ' ἓνα καλάθι, ὅπως αὐτά που χρησιμοποιοῦσαν στα μυστήρια και βλέπουμε σε ἀρχαῖες παραστάσεις

⁷³ Κερένυϊ 1974, 120.

⁷⁴ Κερένυϊ 1974, 123.

⁷⁵ Κακριδῆς 1986, 3:20.

να βγαίνει από μέσα του ένα φίδι. Σύμφωνα με άλλη εκδοχή του μύθου, η Αθηνά έβαλε το νεογέννητο σ' ένα κιβώτιο.

Το καλάθι αυτό ή το κιβώτιο το εμπιστεύτηκε στις τρεις κόρες του Κέκροπα, τις Αγλαυρίδες που ήταν η Άγλαυρος ή Άγραυλος, αυτή που κατοικεί στους αγρούς, η Έρση και η Πάνδροσος που λέγεται ότι κατοικούσαν στην Ακρόπολη των Αθηνών και ήταν οι Μοίρες για τους Αθηναίους⁷⁶. Λένε επίσης ότι το μωρό είχε διπλή φύση, από τη μέση και πάνω ήταν άνθρωπος και από τη μέση και κάτω ήταν φίδι. Η Αθηνά, που ήθελε να το κάνει αθάνατο, του έσταξε στα μάτια δύο σταγόνες από το αίμα της Γοργώς, μία για να φέρνει θάνατο στους εχθρούς του και μία για να το προστατεύει από τις αρρώστιες. Επίσης του έδωσε και δύο φίδια για να το προστατεύουν⁷⁷. Κι ενώ η Αθηνά είχε δώσει ρητή εντολή στα τρία κορίτσια να μην ανοίξουν το καλάθι ή το κιβώτιο, αυτές νικημένες από περιέργεια άνοιξαν το καλάθι.⁷⁸ Οι κόρες που ανακάλυψαν το μυστικό της θεάς, μία από τις οποίες ήταν η Άγλαυρος, τρελάθηκαν κι έδωσαν τέλος στη ζωή τους πέφτοντας από τον βράχο πάνω στον οποίο αργότερα θα στήνονταν η Ακρόπολη των Αθηνών⁷⁹. Σύμφωνα με τον Απολλόδωρο το καλάθι είχε μέσα το βρέφος κι ένα δράκοντα, ένα φίδι δηλαδή.

Στο έργο που μελετούμε, ο Ευριπίδης αναφέρει δύο δράκοντες, ίσως ήθελε έτσι να το συνδέσει με το έθιμο της εποχής να βάζουν φυλακτό στα παιδιά τους χρυσόφιδα λόγω της δοξασίας που υπήρχε ότι τα φίδια, οι δράκοντες δηλαδή διώχνουν το κακό. Η αντίληψη αυτή προφανώς έχει επικρατήσει μέχρι σήμερα⁸⁰. Σε πολλά νησιά, όπως στη Λέρο έχει επιβιώσει το επίθετο Δράκος από το προσωνύμιο δράκος που έδιναν στα νεογέννητα αγόρια μέχρι τη μέρα της βάπτισής τους.

Ο Ερμής συνεχίζει αποκαλύπτοντας στο κοινό τα περασμένα, το πως βρέθηκε ο Ίωνας στον ναό με τη βοήθειά του, μετά την εντολή που πήρε από τον Απόλλων να φέρει το νεογέννητο μαζί με την κούνια και τα σπάργανα στους Δελφούς και με την προφήτισα να το μεγαλώνει χωρίς να γνωρίζει την ταυτότητά του, έτσι ώστε τελικά το παιδί να ανδρωθεί και να γίνει έμπιστος υπηρέτης του θεού χωρίς να γνωρίζει ότι στην πραγματικότητα είναι ο πατέρας του. Μας λέει ακόμα, για την τύχη της Κρέουσας, τον γάμο της με τον Ξούθο και την ατεκνία τους που είναι και ο λόγος που έφθασαν στο μαντείο. Μας αποκαλύπτει όμως και τα

⁷⁶ Κερένυϊ 1974, 124.

⁷⁷ Κακριδής 1986, 3:20.

⁷⁸ Δεν είναι ξεκάθαρο ποιες από τις τρεις κόρες συμμετείχαν σε αυτό, σίγουρα πάντως η Άγλαυρος ήταν μία από αυτές. Δεν υπάρχει συμφωνία μεταξύ των μελετητών σχετικά με αυτό που αντίκρισαν οι κόρες όταν άνοιξαν το καλάθι ή το κιβώτιο, ένα φίδι, ένα παιδί που το φύλαγε ένα ή δύο φίδια, ή σύμφωνα με άλλους ένα παιδί με φιδίσια πόδια.

⁷⁹ Κακριδής 1986, 3:16 · Κερένυϊ 1974, 125 · Ρισπέν 1954, 117-18.

⁸⁰ Φίλιππας 1969, 20.

μελλούμενα αφού τελικά μητέρα και γιος θα συναντηθούν και ο Ίωνας θα γίνει ο γενάρχης των Ελλήνων. Ο Ερμής αν και όπως αναφέραμε μιλάει ανοιχτά για τη βίαιη πράξη του Απόλλωνα, στη συνέχεια της εισαγωγής τον παρουσιάζει ως ένα πατέρα που φροντίζει όχι μόνο να σωθεί το νεογέννητο, αλλά και να μεγαλώσει σε ένα ασφαλές περιβάλλον και να έχει ένα λαμπρό μέλλον. Ίσως με αυτόν τον τρόπο ο Ευριπίδης προσπαθεί να μετριάσει τη βαριά κατηγορία του βιασμού που νωρίτερα απέδωσε σ' έναν θεό.

Μετά την εισαγωγή και με την είσοδο του Ίωνα στη σκηνή παρακολουθούμε ένα έντεχνο πέρασμα από τη βίαιη πράξη του θεού στην αγνότητα, και στην ιερότητα του μαντείου των Δελφών, του ναού του θεού. Αυτό το μοτίβο όπου η βία και η αγνότητα συνυφαίνονται θα κυριαρχήσει σε όλο το έργο και θα υπαγορεύσει τη συμπεριφορά των προσώπων. Παρακάτω βλέπουμε τον Ίωνα να απευθύνεται στους υπηρέτες του ναού. (Στ.94-106)

ΙΩΝ

*..άλλ', ὦ Φοίβου Δελφοί θέραπες
τὰς Κασταλίας ἀργυροειδεῖς
βαίνεται δίνας, καθαραῖς δέ δρόσοις
ἀφυδρανάμενοι στείχετε ναούς·
στόμα τ' εὐφημον φρουρεῖν ἀγαθόν,
φήμας τ' ἀγαθὰς
τοῖς ἐθέλουσιν μαντεύεσθαι
γλώσσης ἰδίας ἀποφαίνειν.
Ἡμεῖς δέ, πόνους οὖς ἐκ παιδός
μοχθοῦμεν ἀεὶ, πτόρθοισι δάφνης
στέφασιν θ' ἱεροῖς ἐσόδους Φοίβου
καθαρὰς θήσομεν, ὑγραῖς τε πέδον
ρανίσιν νοτερόν·*

[Μα, εσεῖς κάτοικοι των Δελφών και υπηρέτες του Φοίβου, πηγαίνετε στις ασημένιες δίνες της Κασταλίας κ' εξαγνισμένοι με τ' αμόλυντα νερά της ελάτε στους ναούς.

Και το άξιο στόμα σας κρατάτε αμόλυντο και προφητείες καλές να λέτε σ' αυτούς που καρτερούν να μάθουν το μέλλον που η δική σας γλώσσα θα τους πει. Όσο για μας, ας κρατήσουμε καθαρή την είσοδο του ναού του Φοίβου με τρυφερά βλαστάρια και στεφάνια δάφνης, πράγμα που κάνουμε αδιάκοπα από παιδιά, κι ας διατηρήσουμε νοτερό το έδαφος ραντίζοντάς το.]

Μεταφερόμαστε ήδη από την πρώτη στροφή σε έναν χώρο αγνό και αμόλυντο όπου η αυγή δίνει τη θέση της στη νύχτα -ίσως να αποτελεί υπαινιγμό για την αλήθεια που δίνει τη θέση της στην άγνοια -και ο Ίωνας παρακινεί τους θεράποντες να εξαγνίσουν τους χώρους του ναού τονίζοντας την ιερότητα του χώρου όπου ακόμα και τα κλαδιά της δάφνης προέρχονται από αθάνατους κήπους. (Στ. 112-116)

ΙΩΝ

*Ἄγ' ὧ νηθαλές ὧ
καλλίστας προπόλευμα δάφνας,
ἄ τὰν Φοίβου θυμέλαν
σαίρεις ὑπό ναοῖς
κήπων ἐξ ἀθανάτων.*

[Μα, ω νιόβλαστο κλαρί, που είσαι η μαντική τέχνη της πιο όμορφης δάφνης και τον ναό του Φοίβου εσύ σαρώνεις κάτω απ' τους ναούς, μέσα σ' αθάνατους κήπους.]

Ο ίδιος ο Ίωνας στον μονόλογό του στην αντιστροφή που ακολουθεί, δηλώνει ότι νιώθει παιδί του Απόλλωνα -σημείο με σαφή τραγική ειρωνεία -και ευτυχισμένος για τις υπηρεσίες που προσφέρει στον θεό. (Στ. 128 -140)

ΙΩΝ

*Καλόν γε τόν πόνον ὧ
Φοῖβε, σοί πρὸ δόμων λατρεύω
τιμῶν μαντεῖον ἔδραν·
κλεινὸς δ' ὁ πόνος μοι
θεοῖσιν δούλας χέρ' ἔχειν
οὐ θνατοῖς, ἀλλ' ἀθανάτοις·
εὐφάμους δὲ πόνους μοχθεῖν
οὐκ ἀποκάμνω.
Φοῖβος μοι γενέτωρ πατήρ·
τον βόσκοντα γὰρ εὐλογῶ,
τὸ δ' ὠφέλιμον ἐμοί πατέρος ὄνομα λέγω
Φοίβου τοῦ κατὰ ναόν.*

[Είν' όμορφο έργο, Φοίβε αυτό που κάνω για χάρη σου μπρος στο ναό σου, προσφέροντας υπηρεσίες στο χώρο όπου στέλνεις μαντείες, Δόξα μου ο κόπος, σαν το χέρι μου προσφέρει βοήθεια όχι σε θνητούς, μα σε αθάνατους, και δεν κουράζομαι ποτέ να αναλαμβάνω κόπους που μου φέρνουν γούρι. Ο Φοίβος είναι ο πατέρας μου και αυτόν δοξολογώ που με τρέφει. Τον ευεργέτη μου εγώ τον ονομάζω πατέρα και για μένα είναι ο Φοίβος που κατοικεί σ' αυτόν εδώ τον ναό.]

Όμως πέρα από τους καθαρμούς του χώρου ο Ίωνας πρέπει να εμποδίσει τα πουλιά που ρυπαίνουν τον ναό κι αυτό το πετυχαίνει χρησιμοποιώντας το τόξο και τα βέλη του.
(Στ. 154 - 169)

ΙΩΝ

Έα έα

φοιτῶσ' ἤδη λείπουσιν τε

πανοί Παρνασοῦ κοίτας·

αὐδῶ μὴ χρίμπτειν θριγκοῖς

μηδ' ἔς χρυσήρεις οἴκους...

Μάρψω σ' αὖ τόξοις, ὦ Ζηνός

κῆρυξ ὀρνίθων γαμφηλαῖς

ἰσχόν νικῶν.

Ὅδε πρὸς θυμέλας ἄλλος ἐρέσσει

κύκνος · οὐκ ἄλλα

φοινικοφαῖ πόδα κινήσεις;

Οὐδέν σ' ἄ φόρμιγξ ἄ Φοίβου

σύμμολπος τόξων ρύσαιτ' ἄν.

Πάραγε πτέρυγας ·

λίμνας ἐπίβα τᾶς Δηλιάδος.

Αἰμάξεις, εἰ μὴ πείση

τὰς καλλιφθόγγους ᾠδάς.

[Άου, άου ! Να τα πουλιά που άφησαν τις φωλιές τους στον Παρνασσό κ ήρθαν εδώ, Θα τους πω να μη ζυγώσουν στο γείσωμα ούτε στις χρυσοποίκιλτες στέγες... Τώρα, θα σε βαρέσω με τα τόξα μου, αγγελιοφόρε του Δία, ω εσύ που με το γαμψό σου ράμφος βάνεις κάτω όλα τα πουλιά. Να κι άλλος κύκνος που ορμάει προς τους βωμούς. Δεν παίρνεις τα ποδάρια σου από δω τα

κοκκινόχρωμα, να πας γι' αλλού; Η λύρα του Απόλλωνα που σε συνοδεύει στο τραγούδι δε θα μπορούσε καθόλου να σε γλιτώσει από τα τόξα μου. Πάρε τις φτερούγες σου και σύρε στο καλό.

[Αει να καθίσεις στη λίμνη εκεί της Δήλου. Θα πνιγεί στο αίμα το γλυκόλαλο τραγούδι σου.]

Είναι βέβαια αξιοπερίεργο το ότι προσπαθεί ο Ίωνας να διώξει ένα κύκνο που έχει κοκκινόχρωμα πόδια, ενώ στην πραγματικότητα αναφέρεται προφανώς σε περιστέρι⁸¹. Αυτή η παρατήρηση αποκτά μεγαλύτερο ενδιαφέρον αν αναζητήσουμε την ετυμολογία της λέξεως *φοῖνιξ* -*ικος* που σημαίνει ερυθρός, κόκκινος αλλά και της λέξεως *φοίνιος* που σημαίνει ο κόκκινος αλλά και ο αιματηρός, ο αιμοδιψής, ο φονικός⁸². Ο Ευριπίδης παίζει με τις λέξεις και την κοινή ετυμολογία τους. Το επίθετο *φοινικοφαῖ* προΐδεάζει το κοινό και συνδέεται με την απόπειρα φόνου της Κρέουσας εναντίον του Ίωνα⁸³. Μας κάνουν εντύπωση οι απειλές που εκτοξεύει ο Ίωνας εναντίον των πουλιών κι ίσως μπορούμε να διακρίνουμε μια λεπτή ειρωνεία του Ευριπίδη όταν ο Ίωνας απειλεί να σκοτώσει ένα πουλί με κόκκινα πόδια, όπως εντέχνως αναφέρεται, ακριβώς όπως το πουλί που αργότερα θα του σώσει τη ζωή⁸⁴.

Παρατηρούμε ότι η αγνότητα εξασφαλίζεται και συνοδεύεται απαραίτητα από βία και αιματοχυσία⁸⁵. Τα σύμβολα του Απόλλωνα, η λύρα και το τόξο, που φανερώνουν και τις δύο όψεις του θεού, συνυπάρχουν συμβολίζοντας την αγνότητα και τη βία αντίστοιχα, εξισορροπούνται, αλληλοσυμπληρώνονται και τελικά πετυχαίνουν αυτό που ο Ηράκλειτος ονόμαζε *παλίντονον ἁρμονίη*⁸⁶, δηλαδή αρμονία των αντιθέτων η οποία σύμφωνα με τον προσωκρατικό φιλόσοφο διέπει τον κόσμο.

Το γεγονός ότι ο Ίωνας διώχνει τα πουλιά παροτρύνοντας τους να γυρίσουν εκεί όπου ανήκουν, μπορούμε να το θεωρήσουμε και ως ένα σαφή υπαινιγμό για όλους όσους επιθυμούν να μολύνουν την φυλετική καθαρότητα των Ιώνων η οποία πρέπει πάσει θυσία και με κάθε τρόπο, να διαφυλαχθεί. Η βία έτσι νομιμοποιείται και αποτελεί τη μοναδική λύση για τη διαφύλαξη της αγνότητας.

⁸¹ Harris 2012, 511.

⁸² Σταματάκου 2006, 1082.

⁸³ Harris 2012, 513.

⁸⁴ Whitman 1974, 101.

⁸⁵ Whitman 1974, 100.

⁸⁶ Ηράκλειτος DK. 1, 162

ΠΑΡΟΔΟΣ ΧΟΡΟΥ

Στην Πάροδο που ακολουθεί, δεκαπέντε υπηρέτριες της Κρέουσας εισέρχονται στον ναό και θαυμάζουν την περίτεχνη διακόσμηση του ναού, όπου κυριαρχούν σκηνές ιερότητας που εναλλάσσονται με σκηνές βίας (Στ. 184-218). Αρχικά υπάρχει μια σύντομη αναφορά στην Αθήνα και την Αθηνά αλλά και στα βλέφαρα των δίδυμων προσώπων εννοώντας τον Απόλλωνα και την Άρτεμη.

Γέννηση του Απόλλωνα. Ο μύθος θέλει τη Λητώ να γεννάει τα δύο παιδιά της με πατέρα τον Δία στη Δήλο, ένα νησί που έπλεε εδώ κι εκεί, ενώ μετά τη γέννηση των διδύμων έγινε Δήλος, δηλαδή φανερώθηκε, αφού οι θεοί στήριξαν το νησί με τέσσερις κολώνες στο βυθό. Λέγεται ότι η Άρτεμις γεννήθηκε πρώτη κι ότι οι μοίρες την όρισαν μαμή της μητέρας της. Σε άλλη εκδοχή η Λητώ πριν γεννήσει γύρισε σε όλα τα μέρη της Ελλάδας αλλά κανείς δεν τη δέχονταν, από φόβο για τη δύναμη του θεού που θα γεννούσε. Το μικρό όμως ξερονήσι η Δήλος τη δέχτηκε, αφού η Λητώ υποσχέθηκε στους κατοίκους του πλούτο και δόξα. Μετά από εννιά μέρες κι εννιά νύχτες κι αφού ήρθαν όλες οι θεές να βοηθήσουν, εκτός φυσικά από την Ήρα, φώναξαν και την Ειλείθια που ήρθε την ώρα της γέννας. Το παιδί τράφηκε με νέκταρ κι αμβροσία από τη Θέμιδα και μετά την αθάνατη τροφή ο Απόλλωνας πέταξε τα σπάργανα και ζήτησε τη λύρα και το τόξο, ενώ ανακοίνωσε στις θεές ότι θα φανερώνει τους χρησμούς με την αμετάκλητη θέληση του Δία. Οι θεές έμειναν άφωνες, όλο το νησί άνθισε και μοσχοβόλησε και οι κύκνοι τραγουδούσαν κάνοντας επτά γύρους πάνω από το νησί. Στον όγδοο γύρο ο θεός ξεπρόβαλε μπροστά τους και οι Νύμφες τραγούδησαν το τραγούδι της Ειλείθιας που μάλιστα ακούστηκε σ' όλο τον ουρανό, τόσο που η Ήρα συγκινήθηκε και χάθηκε η οργή της. Τα θεμέλια της Δήλου έγιναν χρυσά όπως και η λίμνη⁸⁷.

Σε αυτή τη λίμνη αναφέρεται ο Ίωνας όταν προηγουμένως έδιωχνε τους κύκνους από τον ναό του θεού. Το πιθανότερο στο σημείο αυτό είναι οι υπηρέτριες να συγγέουν τα δίδυμα πρόσωπα του Απόλλωνα και της Άρτεμις με τις Ερμαϊκές στήλες⁸⁸, τις προτομές δηλαδή που παρουσιάζουν τον Ερμή με διπλό πρόσωπο και χρησιμοποιούνταν για οδοδείκτες.

Στη συνέχεια, το βλέμμα του χορού των γυναικών πέφτει πάνω στην αναπαράσταση της Λερναίας Ύδρας που τη σκοτώνει ο Ηρακλής με βοηθό τον Ιόλαο.

⁸⁷ Κερένυϊ 1974, 131-33· Ρισπέν 1954, 54.

⁸⁸ Φίλιππας 1969, 20.

Λερναία Ύδρα. Ο μύθος μας λέει, ότι στα περίχωρα του Άργους και όχι πολύ μακριά από τις Μυκήνες, υπήρχαν βάρθρες που σχηματίζονταν από τα νερά των πηγών στα γύρω βουνά. Η Λέρνη, μία από αυτές, συνέδεε τον κάτω κόσμο με τη χώρα του Άργους. Την είσοδο όμως στο βασίλειο των νεκρών τη φυλούσε ένα νερόφιδο, μια ύδρα, αδερφή του Κέρβερου που ήταν ο άλλος φύλακας του κάτω κόσμου. Η Λερναία Ύδρα με τη φονική αναπνοή και τα πολυάριθμα κεφάλια - ο αριθμός τους αλλάζει από πέντε, εννιά, δώδεκα, πενήντα ή και εκατό - αφάνιζε τα κοπάδια και ερήμωνε τη χώρα. Στην εκδοχή των εννέα κεφαλιών λέγεται ότι το ένα μόνο ήταν αθάνατο. Το πολυκέφαλο τέρας εκτός από καταστροφικό ήταν κι ανίκητο αφού για κάθε κομμένο κεφάλι ξεφύτρωναν άλλα δύο. Ακόμη κι ο Ηρακλής χρειάστηκε τη βοήθεια του θηβαίου ανεπιού του Ιόλαου, ο οποίος φρόντισε να κάψει με πυρωμένα δαδιά τις πληγές του φιδιού για να μη φυτρώσει καινούργιο κι έτσι κατάφερε ο Ηρακλής να σκοτώσει το αθάνατο κεφάλι⁸⁹.

Στη συνέχεια, αναφέρονται στην παράσταση όπου ο Βελλεροφόντης πάνω στον Πήγασο σκοτώνει τη Χίμαιρα.

Βελλεροφόντης & Πήγασος. Ο Βελλεροφόντης, που ο μύθος θέλει να είναι γιος του Ποσειδώνα, ζήτησε από τον πατέρα του ένα φτερωτό άλογο. Τότε αυτός του χάρισε τον Πήγασο που είχε ξεπηδήσει μαζί με τον αδερφό του τον ήρωα Χρυσάορα από το σώμα της μάνας τους, της Μέδουσας, όταν ο Περσέας της έκοψε το κεφάλι. Δεν ήταν όμως εύκολο να πιάσει το φτερωτό ζώο και το κατάφερε μόνο με τη βοήθεια της θεάς Αθηνάς η οποία του έδωσε το χρυσό χαλινάρι. Έτσι μόνο το θεϊκό άλογο ημέρεψε και κατάφερε ο Βελλεροφόντης να το καβαλικέψει. Αργότερα ο Βελλεροφόντης βρέθηκε στην Τίρυνθα, στο παλάτι του Προίτου, ο οποίος δέχτηκε να τον κρατήσει κοντά του μετά από τον φόνο του Βέλλερου που είχε διαπράξει. Εκεί όμως η γυναίκα του βασιλιά, η Ανδρεία ή Σθενέβιοι - όπως την έλεγαν οι τραγικοί ποιητές - ερωτεύτηκε τον Βελλεροφόντη και ως άλλη Φαίδρα, όταν δεν κατάφερε να τον γοητεύσει, τον κατηγορήσε ότι την αποπλάνησε. Ο βασιλιάς τότε εξοργίστηκε και τον έστειλε στον πεθερό του στη Λυκία στον Ιοβάτη μαζί μ' ένα σφραγισμένο γράμμα που του ζητούσε να τον σκοτώσει.

Ο Ιοβάτης σίγουρος για την αποτυχία του, τού ζήτησε να σκοτώσει μια μικρή κατσίκια που είχε στο κοπάδι του, που την έλεγε Χίμαιρα γιατί είχε περάσει ένας μόνο χειμώνας από τη γέννησή της. Αυτή είχε σώμα και κεφάλι κατσίκας, μπροστά όμως ήταν λιοντάρι και πίσω

⁸⁹ Κερένυϊ 1974, 385-87.

είχε ουρά φιδιού, ένα τρικέφαλο τέρας που έβγαζε φωτιές από το στόμα του κι έκαιγε όποιον το πλησίαζε. Ο Βελλεροφόντης πέταξε από πάνω του με το φτερωτό του άλογο και από ψηλά το χτύπησε με τα βέλη του κι έτσι κατάφερε να το σκοτώσει. Ο Ιοβάτης μετά από αυτό, τον έστειλε εναντίον του λαού των Σολύμων κι αργότερα εναντίον των Αμαζόνων κι όταν τους νίκησε και κατάφερε να σκοτώσει και τα πιο γενναία παλικάρια της Λυκίας που του είχαν στήσει παγίδα, τον έκανε γαμπρό του και του έδωσε το μισό του βασίλειο⁹⁰.

Κατόπιν αναφέρονται στη σκηνή της Γιγαντομαχίας.

Γιγαντομαχία. Στη μυθολογία οι Γίγαντες θεωρούνται γιοι της Γης και γεννήθηκαν από τις σταγόνες αίματος του ακρωτηριασμένου Ουρανού. Κι ενώ στην Τιτανομαχία, η θεά Γη βοήθησε τους Ολύμπιους θεούς να εξαφανίσει τους Τιτάνες, στη Γιγαντομαχία η Γη όπως και οι Εκατόγχειρες βοήθησαν τους Γίγαντες. Οι Ολύμπιοι θεοί για να νικήσουν έπρεπε να έχουν τη βοήθεια ενός θνητού που στην προκειμένη περίπτωση ήταν ο Διόνυσος και ο Ηρακλής, παιδιά του Δία αλλά από θνητές μητέρες. Η Γαία προσπάθησε να δώσει στους Γίγαντες ένα μαγικό βότανο για να νικήσουν, αλλά ο Δίας απαγόρευσε στην Αυγή να εμφανιστεί και στη Σελήνη και στον Ήλιο να λάμπουν για να προλάβει να βρει αυτός το θαυματουργό βοτάνι. Ο Ηρακλής αφού παρέσυρε τον Γίγαντα Αλκυονέα μακριά από την Παλλήνη, γιατί όσο βρισκόταν στη γη του ήταν ανίκητος, τον σκότωσε με το βέλος του. Στον Γίγαντα Πορφυρίωνα ο Δίας άναψε ερωτική επιθυμία για την Ήρα και πάνω στην ερωτική πράξη βρήκαν την ευκαιρία να τον χτυπήσουν ο Δίας με την αστραπή του και ο Ηρακλής με το βέλος του. Ο Απόλλωνας με τον Ηρακλή σκότωσαν τον Εφιάλτη, η Αθηνά έγδαρε τον Παλλάδα κι έκανε το δέρμα του ασπίδα ενώ στον Εγκέλαδο πέταξε πάνω του το νησί της Σικελίας και ο Δίας με τον κεραυνό του κατέκαψε τον Μίμαντα. Η Γιγαντομαχία έτσι τελείωσε με τη νίκη των Ολυμπίων θεών.⁹¹

Δε φαίνεται να υπάρχουν ενδείξεις που μαρτυρούν τις συγκεκριμένες απεικονίσεις στον ναό των Δελφών⁹². Αυτό που είναι όμως αξιοσημείωτο, είναι όλα όσα θέλει να πει ο Ευριπίδης επιλέγοντας αυτές τις μυθολογικές παραστάσεις. Σε όλες τις παραπάνω περιγραφές η αποκατάσταση της τάξης γίνεται με βίαιο τρόπο και η βία φαίνεται να αποτελεί τη μοναδική

⁹⁰ Κερένυϊ 1974, 328-32.

⁹¹ Κακριδής 1986, 2:36-8· Κερένυϊ 1974, 41-3· Ρισπέν 1954, 30-2.

⁹² Whitman 1974, 101.

επιλογή. Οι ήρωες μετά από αγώνες κι αφού πρώτα αποδείξουν περίτρανα την αξία τους επικρατούν και δικαιώνονται. Καμιά νίκη όμως, δεν μπορεί να επιτευχθεί χωρίς τη συνεργασία των δυνατών με τους υποδεέστερους τους, όπως αποδεικνύεται από τη Γιγαντομαχία. Επίσης προβάλλεται το θέμα της γέννησης μέσα από τη Γη που επικρατεί σε όλο το έργο. Θα έλεγε κανείς ότι ο ποιητής χρησιμοποιεί αυτούς τους μύθους για να περάσει κάποια μηνύματα με τρόπο συνυποδηλωτικό και υπαινικτικό.

Μετά από τις σκηνές της βίας επανερχόμαστε στην ιερότητα του χώρου μέσα από τον διάλογο του Ίωνα με τις υπηρέτριες της Κρέουσας όταν τον ρωτούν αν μπορούν να εισέλθουν στον ναό ανυπόδητες. Εκείνος απαντά ότι αυτό είναι αδύνατο, επειδή λόγω της ιερότητας του χώρου πρέπει να προηγηθούν οι καθιερωμένες θυσίες. Ακολουθεί η ερώτηση μίας υπηρέτριας αν είναι πράγματι οι Δελφοί στο κέντρο του ομφαλού της γης, δηλαδή της πέτρας που σηματοδεύει το κέντρο της γης⁹³ κι ο Ίωνας απαντά ότι πράγματι βρίσκεται εκεί κι ότι μάλιστα είναι στολισμένο με ιερές ταινίες και Γοργόνες γύρω του.

Γοργόνες - Μέδουσα. Οι Γοργόνες, όπως έλεγε η παράδοση, ήταν θυγατέρες της Κητώς και του Φόρκυος ή του Ποσειδώνα. Ήταν τρεις αδερφές, η Σθενώ από τη λέξη σθένος, η Ευρυάλη που όπως δηλώνει το όνομά της ανήκει στην πλατιά θάλασσα και η Μέδουσα δηλαδή εξουσιάστρια, ή Γοργώ δηλαδή άγρια ματιά που επίσης σχετίζεται με τη θάλασσα. Το όνομα Γοργώ δεν σήμαινε απαραίτητα κάτι άσχημο και αυτό αποδεικνύεται και από το γεγονός ότι το έδιναν σε πολλά κορίτσια. Από τις τρεις αδερφές η Μέδουσα ήταν η μόνη θνητή. Οι τρεις αδερφές που έμοιαζαν με τις Ερινύες, είχαν φοβερή όψη με χρυσά φτερά, χάλκινα χέρια, μεγάλους χαυλιόδοντες σαν αυτούς των κάπρων και φίδια στο κεφάλι που τυλίγονταν σαν ζώνη γύρω από το σώμα τους. Όποιος τις αντίκρυζε πέτρωνε. Ο Περσέας όμως, σκότωσε τη Μέδουσα, ακολουθώντας τη συμβουλή της Αθηνάς και χρησιμοποιώντας τη γυαλιστερή του ασπίδα για να κοιτάξει το καθρέφτισμά της κι όχι την ίδια. Έτσι, κατάφερε να της κόψει το κεφάλι. Το γοργόνειο, δηλαδή τη μάσκα του κεφαλιού της Μέδουσας το φορούσε μετά η Αθηνά στην ασπίδα της ή στον θώρακά της. Από τη Γοργώ, που σύμφωνα με άλλη εκδοχή ήταν παιδί της Γης, πήρε η Αθηνά το δέρμα της ασπίδας της⁹⁴.

Και στην περίπτωση αυτή, όπως και στις άλλες απεικονίσεις, καμία άλλη πηγή δε μαρτυρεί την ύπαρξη αυτής της παράστασης με τις Γοργόνες στο ναό των Δελφών⁹⁵.

⁹³ Whitman 1974, 101.

⁹⁴ Κερένυϊ 1974, 58-61.

⁹⁵ Whitman 1974, 101.

Προφανώς, αποτελεί μια επιλογή του ποιητή, προκειμένου να συνδέσει τη Γοργώ με την προσπάθεια της Κρέουσας να δηλητηριάσει τον Ίωνα με σταγόνες από το αίμα της Γοργώς. Βλέπουμε και πάλι βία και αγριότητα να συνάδουν, οι ιερές ταινίες του ομφαλού της γης να συνυπάρχουν με την τρομακτική μορφή ενός τέρατος και μάλιστα να στολίζουν την ιερή πέτρα του ναού των Δελφών.

A' ΕΠΕΙΣΟΔΙΟ

Ακολουθεί η συνάντηση του Ίωνα με την Κρέουσα, όπου κυριαρχεί το θέμα της αναζήτησης της αλήθειας. Στο σημείο αυτό, πιθανόν ο Ευριπίδης να είχε επηρεαστεί από τον σοφιστή Γοργία σχετικά με το αν η πραγματική γνώση είναι εύκολο να αποκτηθεί αλλά και αν ο άνθρωπος μπορεί τελικά να την αποδεχτεί ή να την κατανοήσει⁹⁶. Οι τρεις βασικοί χαρακτήρες αναζητούν την αλήθεια. Ο Ίωνας αναζητά την αλήθεια για την καταγωγή του, κάτι που σημαίνει ότι στην πραγματικότητα αναζητά ως άλλος Οιδίπους τον ίδιο του τον εαυτό. Η Κρέουσα αναζητά την αλήθεια για το παιδί της, το οποίο θεωρεί νεκρό όμως ταυτόχρονα ήρθε στο μαντείο αναζητώντας μια αλήθεια λιγότερο σκληρή. Ο Ξούθος θέλει να μάθει την αλήθεια για το μέλλον, αν θα αποκτήσει ποτέ παιδί. Το ζήτημα της ατεκνίας ήταν αυτό που κινητοποίησε το βασιλικό ζεύγος και τους οδήγησε στο μαντείο των Δελφών. Η Κρέουσα θεωρεί το βρέφος, που κάποτε άφησε έκθετο νεκρό και επιπλέον δεν έχουν καταφέρει με τον Ξούθο, μέχρι εκείνη τη στιγμή, να κάνουν παιδιά.

Στο σημείο αυτό διαφαίνεται η μεγάλη αξία που καταλάμβανε ο οίκος στην αθηναϊκή κοινωνία του 5^{ου} π.Χ. Με την έννοια του οίκου εννοούσαν ό,τι περιλάμβανε το κτήριο, την έγγειο ιδιοκτησία και την κινητή περιουσία, καθώς και την οικογένεια με την έννοια της «γραμμής καταγωγής». Η συνέχεια του οίκου αποτελούσε τη σημαντικότερη επιδίωξη της οικογένειας και εξασφαλιζόταν μέσα από νόμιμους άρρενες κληρονόμους. Αυτή η συνέχεια ήταν ζωτικής σημασίας για την επιβίωση του οίκου κι αυτό γίνεται εμφανές με τη φράση «έρημος οίκος», έκφραση που χρησιμοποιούσαν στον δικανικό λόγο και αποτελούσε τη μεγαλύτερη συμφορά για μια οικογένεια γιατί οδηγούσε στην εξαφάνισή της στον χώρο και στον χρόνο. Η σταθερότητα των οίκων έπαιζε πρωταγωνιστικό ρόλο στην πολιτική, κοινωνική και οικονομική σταθερότητα όλης της πόλης⁹⁷. Η έλλειψη αρσενικού διαδόχου γίνεται ακόμα πιο δυσβάσταχτη όταν συμβαίνει στον βασιλικό οίκο, όπως είναι ο οίκος της Κρέουσας και του Ξούθου.

⁹⁶ Whitman 1974, 102.

⁹⁷ Griffith - Williams 2012, 146-48.

Η αναζήτηση της αλήθειας είναι το κοινό σημείο των τριών βασικών χαρακτήρων. Το κοινό βλέπει την απελπισμένη κραυγή κι αγωνία των προσώπων να αποκτήσουν την πραγματική γνώση, την ίδια στιγμή που ο θεός Απόλλων, μάντης και θεός της αλήθειας, με μαεστρία μουσικού συνθέτει αλήθεια και ψέμα στην ίδια ιστορία.

Η πρώτη αυτή συνάντηση της Κρέουσας με τον Ίωνα ξεκινάει με έντονη τραγική ειρωνεία. (Στ. 237-240)

ΙΩΝ

Γενναιότης σοι, καὶ τρόπον τεκμήριον

το σχῆμ' ἔχεις τόδ', ἦτις εἶ ποτ', ὦ γύναι.

Γνοίη δ' ἂν ὡς τὰ πολλὰ γ' ἀνθρώπου πέρι

τό σχῆμα ἰδὼν τις εἰ πέφυκεν εὐγενής.

[Το ευγενικό σου ήθος και η περήφανη θωριά σου είναι τρανή απόδειξη, κυρά μου, για να κρίνω ποια είσαι. Την όψη μονάχα, αν δει κανείς μπορεί συχνά να νιώσει αν ο άνθρωπος είναι ευγενής.]

Στην σκέψη των Αθηναίων , η αυτοχθονία ταυτίζεται με την ευγενική καταγωγή⁹⁸. Η Κρέουσα ως κόρη του Ερεχθέα δεν μπορεί παρά να έχει ευγενικό κι αγέρωχο παρουσιαστικό, κάτι που από την αρχή παρατηρεί ο Ίωνας κι έλκεται από αυτό. Στην ερώτησή του για τον λόγο που την έφερε στους Δελφούς, η Κρέουσα ξεσπά στην ανάμνηση του βιασμού της από τον Απόλλωνα. (Στ. 252-253)

ΚΡΕΟΥΣΑ

ὦ τλήμονες γυναῖκες, ὦ τολμήματα

θεῶν. Τί δῆτα; ποῖ δίκην ἀνοίσομεν

εἰ τῶν κρατούντων ἀδικίαις ὀλούμεθα;

[Ω, δύστυχες γυναίκες! Ω αποκοτιές θεών! Και πώς; Πού θά βρούμε τὸ δίκιο μας, όταν από τις αδικίες των θεών καταστρεφόμαστε;]

⁹⁸ Walsh 1987, 301.

Όταν η Κρέουσα συστήνεται ως κόρη του Ερεχθέα ο Ίωνας θέλει να μάθει αν αληθεύει ο θρύλος που θέλει τον πρόγονό της τον Εριχθόνιο - που είναι ταυτόχρονα και δικός του πρόγονος - να φύτρωσε μέσα από τη γη.

Κέκροπας & Εριχθόνιος. Αν έπρεπε οι Αθηναίοι να ονομαστούν σύμφωνα με τον γενάρχη τους θα έπρεπε να λέγονται Κεκροπίδες δηλαδή απόγονοι του Κέκροπα. Υπήρχε πράγματι φυλή Κεκροπίδων που λέγεται ότι πήραν το όνομά τους από το κοκκινωπό χρώμα της γης στην οποία ζούσαν. Λένε επίσης ότι πριν εμφανιστεί ο Κέκροπας ο τόπος που αργότερα ονομάστηκε Αθήνα λεγόταν Ακτική ή Ακτή – από τον Ακταίο που ήταν αυτόχθονας βασιλιάς της Αττικής. Όταν πέθανε, τον διαδέχτηκε ο Κέκροπας που έγινε ο νέος βασιλιάς⁹⁹. Η παράδοση θέλει ο Κέκροψ, όπως δηλώνει και το όνομα του, αυτός που έχει ουρά, να είναι μισός άνθρωπος και μισός φίδι που ξεφύτρωσε από τη γη. Αυτό το διφυές πλάσμα το ανέθρεψε η Αθηνά Παλλάδα, η οποία κι αυτή είχε γεννηθεί από το κεφάλι του Δία και του έδωσε τη δυνατότητα να σκέφτεται με το δικό του και το δικό της πνεύμα καθιερώνοντας έτσι τη διπλή καταγωγή των ανθρώπων από έναν πατέρα και μία μητέρα. Οι ιστοριογράφοι, που δεν πείθονταν πολύ με την εκδοχή του δίφυλου προγόνου των Αθηναίων, έδωσαν τη δική τους εκδοχή, παρουσιάζοντας τον Κέκροπα ως έναν γήινο βασιλιά που συγκέντρωσε όλους τους κατοίκους που ζούσαν διασκορπισμένοι στην Αττική και δημιούργησε τις συνοικίες

Στον Κέκροπα αποδίδεται και το όνομα Κεκροπία για την Ακρόπολη των Αθηνών την οποία έφτιαξε η Αθηνά ως ένα απροσπέλαστο φρούριο από βράχους που κουβαλούσε από άλλα μέρη της Αττικής. Λέγεται μάλιστα ότι, όταν η Αθηνά εξοργίστηκε με την ανυπακοή των θυγατέρων του Κέκροπα, οι οποίες από περιέργεια άνοιξαν το καλάθι που τους εμπιστεύτηκε, όπως αναφέρθηκε παραπάνω, άφησε έναν βράχο που είχε φέρει από την Παλλήνη να πέσει και δημιουργήθηκε έτσι ο Λυκαβηττός. Ο Κέκροψ συγκέντρωσε τους σκόρπιους Αθηναίους και δημιούργησε έναν λαό. Κατάφερε να τους μετρήσει όταν σε μία συνέλευση τους πρότεινε ο καθένας τους να πάρει ένα λιθάρι και να το πετάξει στη μέση κι όταν τα μέτρησαν όλα τα λιθάρια ήταν είκοσι χιλιάδες και από τότε ο πληθυσμός ονομάστηκε λαός από τη λέξη λᾶς που σημαίνει λιθάρι¹⁰⁰. Ο Κέκροπας λέγεται ότι καθιέρωσε και τον ενταφιασμό των νεκρών κι έτσι μετά τον θάνατο τους οι άνθρωποι επιστρέφουν στην αγκαλιά της μητέρας γης.

⁹⁹ Κακριδής 1986, 3:15.

¹⁰⁰ Κακριδής 1986, 3:16.

Στον Κέκροπα αποδίδεται και η ίδρυση του γάμου και άρα η διαιώνιση του είδους ¹⁰¹. Επίσης, υπάρχει μια άλλη ιστορία ότι ενώ ο Κέκροψ βασίλευε, ξεφύτρωσε από τη γη μια ελιά και αναπήδησε και μια πηγή. Το μαντείο των Δελφών υπέδειξε τη θεά Αθηνά για την ελιά και τον θεό Ποσειδώνα για την πηγή και κλήθηκαν οι πολίτες να αποφασίσουν ποιανού θεού το όνομα θα πάρει η πόλη τους. Στην ψηφοφορία που έγινε συμμετείχαν και οι γυναίκες. Με μία ψήφο προερχόμενη από γυναίκα πλειοψήφισε και νίκησε η Αθηνά κι έτσι η πόλη ονομάστηκε Αθήνα. Μάλιστα ο Ποσειδώνας θύμωσε τόσο πολύ που πλημμύρισε τις ακτές και για να εξευμενιστεί παραιτήθηκαν οι γυναίκες από τα δικαιώματά τους και τα παιδιά έπαιρναν στο εξής το όνομα από τον πατέρα τους¹⁰².

Σε μία από τις πολλές παραλλαγές που υπάρχουν γι' αυτόν τον μύθο η Αθηνά και ο Ποσειδώνας φιλονίκησαν και η Αθηνά έκανε να φυτρώσει μια ελιά πάνω στον θυμό της ενώ ο Ποσειδώνας με την τρίαινά του μια πηγή με αλμυρό νερό. Κλήθηκε τότε ο Κέκροψ να αποφασίσει και πρότεινε την ελιά¹⁰³, ενώ άλλες παραλλαγές θέλουν τον Κέκροπα απλώς μάρτυρα της αναμέτρησης και τους θεούς κριτές και τον Δία να αποφασίζει με την ψήφο υπέρ της κόρης του τη νίκη της¹⁰⁴.

Αυτό όμως που είναι σημαντικό να παρατηρήσουμε είναι ο στενός δεσμός που υπήρχε πάντα μεταξύ Κέκροπα και Αθηνάς. Ήταν επίσης γνωστή η διπλή σχέση του με την Άγλαυρο ή Άγραυλο, ένα από τα προσωνύμια της Αθηνάς, και σύμφωνα με άλλες πηγές το όνομα της γυναίκας του αλλά και το όνομα μίας από τες τρεις κόρες του. Λέγεται ότι η Άγλαυρος, η γυναίκα του και μητέρα των τριών κοριτσιών του Κέκροπα γέννησε κι ένα γιο με το όνομα Ερυσίχθων, αυτός που προστατεύει τη γη. Για τις τρεις κόρες του Κέκροπα υπάρχει ο μύθος που αναφέρθηκε παραπάνω με το καλάθι που τους εμπιστεύτηκε η Αθηνά που είχε μέσα τον γιο της Γοργώς, τον Εριχθόνιο αλλά εκείνες δε φάνηκαν αντάξιες προστάτιδες του μικρού παιδιού. Σε άλλες εκδοχές στους αττικούς ιστοριογράφους ο Κέκροψ, ο Ερυσίχθων και ο Εριχθόνιος ταυτίζονταν¹⁰⁵ μέσα από την ιστορία που ακολουθεί.

Ως τάφος του Κέκροπα θεωρούσαν το σημείο που βρισκόταν η ιερή ελιά της Αθηνάς, όπου αργότερα χτίστηκε το μεγαλόπρεπο Ερεχθείο που ακόμη υπάρχει. Φέρεται ότι για να στηθεί έπρεπε να χρησιμοποιηθούν αγάλματα κορών κι όχι κολώνες. Ο Κέκροψ όμως ξαναγεννήθηκε μέσα από τη μορφή του Εριχθόνιου. Θεωρούσαν έτσι τον Κέκροπα τον πρώτο

¹⁰¹ Vidal–Naquet 1981, 199.

¹⁰² Vidal–Naquet 1981, 198.

¹⁰³ Κακριδής 1986, 3:17.

¹⁰⁴ Κακριδής 1986 3:16-8 ·Κερένυϊ 1974, 450-54.

¹⁰⁵ Κερένυϊ 1974, 454.

προ - Αθηναίο, ενώ τον Εριχθόνιο τον δεύτερο. Σε άλλες διηγήσεις ο Κέκροψ γεννήθηκε από τον Ήφαιστο. Μέσα από τη γη όμως λέγεται ότι γεννήθηκε κι ένας άλλος βασιλιάς της Αθήνας ο Ερεχθεύς τον οποίο η Αθηνά επίσης ανέθρεψε και στον πρωταρχικό μύθο εμφανίζεται ως παράλληλη μορφή με τον Εριχθόνιο¹⁰⁶. Οι δε Αθηναίοι ονομάζονταν Κεκροπίδαι αλλά και Ερεχθείδαι. Το όνομα Ερεχθεύς σημαίνει ότι ακριβώς σημαίνει και η λέξη Εριχθόνιος, αφού έχουν τα ονόματα και των δύο τα ίδια συνθετικά μέρη (ἔρις+ χθών) κι απλώς αλλάζει η κατάληξη -εως που θεωρείται παλιότερη. Όπως ο Ποσειδώνας συνδέθηκε με τη γέννηση του Εριχθόνιου, έτσι σε άλλες μυθολογικές αφηγήσεις θεωρείται ο Ερεχθεύς ως ο γιος του Ηφαίστου και της θεάς Γης αλλά διατηρείται σε κάθε περίπτωση ο στενός δεσμός και των δύο με την Αθηνά. Αυτό που διαφοροποιεί τον Ερεχθέα είναι ότι δεν εμφανίζεται σε καμία ιστορία με τη μορφή φιδιού, όπως στις άλλες περιπτώσεις. Αναφέρεται ως ένας βασιλιάς της Αθήνας που είχε ανθρώπινη μορφή¹⁰⁷.

Εδώ ο Ευριπίδης παρουσιάζει τον Ερεχθέα ως πατέρα της Κρέουσας και γιο του Εριχθόνιου. Σε κάθε παραλλαγή του μύθου το κοινό σημείο κι αυτό που θέλει ο ποιητής να τονίσει είναι η χθόνια φύση των προγόνων της Κρέουσας, άρα και του Ίωνα, το ότι γεννήθηκαν μέσα από την ίδια τη γη αλλά και η στενή σχέση τους με τη θεά Αθηνά. (Στ. 267-270)

ΙΩΝ

Ἐκ γῆς πατρός σου πρόγονος ἔλασταν πατήρ;

ΚΡΕΟΥΣΑ

Ἐριχθόνιός γε· τὸ δὲ γένος μ' οὐκ ὠφελεῖ.

ΙΩΝ

ἼΗ καὶ σφ' Ἀθάνᾳ γῆθεν ἐξανείλετο;

ΚΡΕΟΥΣΑ

Ἐς παρθένους γε χεῖρας, οὐ τεκοῦσά νιν.

[ΙΩΝ

Από τη γη ξεφύτρωσε ο πατέρας του πατέρα σου;

ΚΡΕΟΥΣΑ

Ο Εριχθόνιος; Ναι. Μα ανώφελο είναι το γένος μου για μένα.

¹⁰⁶ Κακριδής 1986, 3:31.

¹⁰⁷ Κερένυϊ 1974, 454-55.

ΙΩΝ.

Αλήθεια είναι πως η Αθηνά τον έβγαλε από τη γη;

ΚΡΕΟΥΣΑ. Ναι, στα παρθενικά της χέρια χωρίς να τον γεννήσει.]

Μελετώντας τους μύθους του Κέκροπα, του Εριχθόνιου και του Ερεχθέα, αντιλαμβανόμαστε τις πολλές και διαφορετικές εκδοχές των μύθων αυτών, ενώ σε κάποιες από αυτές τα μυθολογικά αυτά πρόσωπα, όπως είδαμε, ταυτίζονται. Αυτή τη σύγχυση την αντιμετώπισε, όπως φαίνεται και ο Ευριπίδης, όταν θέλησε να αξιοποιήσει στην ιστορία του τους μύθους της παράδοσης. Αυτό φαίνεται από τον στίχο 267 όπου η λέξη πρόγονος μπορεί να σημαίνει ότι ο Εριχθόνιος είναι πατέρας ή και παππούς του Ερεχθέα ¹⁰⁸. Αυτή η εναλλαξιμότητα και οι ασάφειες των μύθων, εγείρουν ερωτηματικά σχετικά με την αξιοπιστία τους και προβληματίζουν για τον εάν μπορεί μια ολόκληρη φυλή να προβάλλει την καθαρότητά της στηριζόμενη σε αυτούς.

Αναφέρεται επίσης στην ιστορία με τις τρεις κόρες του Κέκροπα που από περιέργεια άνοιξαν το καλάθι της Αθηνάς και τιμωρήθηκαν. (Στ. 271-73)

ΙΩΝ

Δίδωσι δ' ὥσπερ ἐν γραφῇ νομίζεται...

ΚΡΕΟΥΣΑ.

Κέκροπος γε σφάζειν παισὶν οὐχ ὀρώμενον.

ΙΩΝ.

Ἦκουσα λῦσαι παρθένους τεῦχος θεᾶς.

ΚΡΕΟΥΣΑ

Τοιγάρ θανοῦσαι σκόπελον ἤμαζαν πέτρας.

[ΙΩΝ

Και τον παρέδωσε όπως συνηθίζουν οι εικόνες να το δείχνουν..

ΚΡΕΟΥΣΑ

Ναι, στου Κέκροπα τις κόρες για να το φυλάξουν χωρίς όμως να το βλέπουν.

ΙΩΝ

Άκουσα πως οι κοπέλες άνοιξαν το καλάθι της θεάς.

¹⁰⁸ Cole 2008, 314.

ΚΡΕΟΥΣΑ

[Γι' αυτό και πέθαναν, ποτίζοντας με το αίμα τους τα βράχια.]

Στη συνέχεια ο Ίωνας θέλει να μάθει για την ιστορία που θέλει τον Ερεχθέα να έχει θυσιάσει τις αδερφές της Κρέουσας αλλά και αν αληθεύει ότι τον κατάπιε η γη.

Μύθος Ερεχθέα. Υπάρχουν πολλοί μύθοι που αναφέρονται στους αγώνες του Ερεχθέα με τον θεό Ποσειδώνα αλλά και με τους γιους του που οι Αθηναίοι τους ονόμαζαν Θράκες. Μεταξύ αυτών ήταν ο Εύμολπος, γιος της Χιόνης και του Ποσειδώνα¹⁰⁹, που ήρθε με θρακικό στρατό εναντίον της Αθήνας. Στην ιστορία αυτή αναφέρεται ότι, όταν ο βασιλιάς Ερεχθεύς ρώτησε το μαντείο των Δελφών πώς θα μπορούσε να νικήσει τον Εύμολπο, το μαντείο απάντησε ότι έπρεπε να θυσιάσει μία κόρη. Η γυναίκα του μάλιστα η Πραξιθέα, αυτή που οδηγεί το θύμα, συμφώνησε να θυσιάσουν μία από τις τρεις τους κόρες. Τα τρία κορίτσια όμως είχαν ορκιστεί κρυφά ότι αν πέθαινε μία θα πέθαιναν όλες. Κι έτσι, ξεκληρίστηκε η οικογένεια του Ερεχθέα. Η μία κόρη θυσιάστηκε προκειμένου να νικήσει ο Ερεχθέας τον Εύμολπο και οι άλλες δύο κόρες αυτοκτόνησαν¹¹⁰.

Ο Ευριπίδης παρουσίασε αυτή την εκδοχή στην τραγωδία *Ερεχθεύς*¹¹¹. Οι κόρες του Ερεχθέα αναφέρονται συχνά ως παραδείγματα αυτοθυσίας και αγάπης για την πατρίδα και λατρεύονταν στην Αθήνα ως ηρωίδες στο ιερό των *Λεωκόρων* δηλαδή των κοριτσιών του λαού. Τα ονόματά τους ήταν Πραξιθέα, Θεόπη και Ευβούλη. Συχνά η ιστορία τους παραλληλίζεται με την ιστορία της Περσεφόνης. Αλλού εμφανίζονται απλώς με το όνομα Παρθένης ενώ σε άλλες παραλλαγές του μύθου αναφέρεται ως κόρη που θυσιάστηκε για την πατρίδα η θυγατέρα του Κέκροπα Άγλαυρος που ήταν και η σωσίας της Αθηνάς στις μυστικές τελετουργίες. Στον βράχο της Ακροπόλεως έχουν ανακαλυφθεί σπηλιές στις οποίες, οι Αρχαίοι Αθηναίοι τελούσαν μυστικές τελετές και λάτρευαν τους θεούς τους. Μία από αυτές είναι το ιερό της Αγλαύρου, στην ανατολική πλευρά της Ακρόπολης. Στον χώρο βρέθηκε αφιερωματική επιγραφή στην κόρη του Κέκροπα. Σύμφωνα με μια παραλλαγή του μύθου που αναφέρθηκε, όταν η Αθήνα απειλούνταν από κάποιον εχθρό, οι κάτοικοι της πόλης απευθύνθηκαν στο μαντείο των Δελφών. Ο χρησμός που πήραν έλεγε ότι, για να σωθεί η πόλη, έπρεπε κάποιος να θυσιαστεί με τη θέλησή του. Η Άγλαυρος τότε, έπεσε από την Ακρόπολη και με το θάνατό της έσωσε

¹⁰⁹ Κακριδής 1986, 3:28.

¹¹⁰ Κακριδής 1986, 3:30.

¹¹¹ Κερένυϊ 1974, 456.

την πόλη. Κάθε χρόνο προς τιμήν της διοργανώνονταν τα *Αγλαύρεια* όπου νεαροί άνδρες πάνοπλοι, πήγαιναν στο σπήλαιο κι ορκίζονταν ότι θα υπερασπίζονται μέχρι εσχάτων την πατρίδα τους.¹¹²

Σε άλλη παραλλαγή του μύθου θυσιάζεται μία μόνο από τις κόρες του Ερεχθέα η Χθονία. Στο έργο *Ερεχθεύς* του Ευριπίδη μετά τις κόρες του και ο Ερεχθέας βρήκε τραγικό θάνατο όταν τον κεραυνοβόλησε ο Δίας για να ικανοποιήσει την επιθυμία του Ποσειδώνα. Στο τέλος της παράστασης εμφανίζεται η Αθηνά - όπως ακριβώς και στην τραγωδία που εξετάζουμε - να αναγγέλλει στους θεατές ότι τα τρία κορίτσια του Ερεχθέα μεταμορφώθηκαν στον αστερισμό των Υάδων¹¹³

Οι Αθηναίοι ιστοριογράφοι, που ήθελαν να αποδείξουν ότι ο Ερεχθέας είχε κι άλλους απογόνους, αναφέρουν ότι είχε κι αλλά πολλά παιδιά εκτός από τις τρεις κόρες, μεταξύ των οποίων και ένας γιος με το όνομα Κέκροπας ο οποίος αργότερα θα είχε εγγονό τον Αιγέα, τον θνητό πατέρα του Θησέα, τον περίφημο ιδρυτή τους κράτους των Αθηνών. Θεϊκός πατέρας του Θησέα εμφανίζεται στην παράδοση ο Ποσειδώνας. Όμως και Αιγέας σχετίζεται με τη θάλασσα από το όνομα του Αἴξ δηλαδή γίδα που δηλώνει τα κύματα της θάλασσας, όπως έχει επικρατήσει και σήμερα να αναφερόμαστε στα προβατάκια της θάλασσας εννοώντας τα κύματα. Ο Αιγέας εμφανίζεται ως ο σωσίας του Ποσειδώνα. Έτσι, μετά τα δύο παιδιά της γης τον Κέκροπα και τον Ερεχθέα κι ο θεός της θάλασσας ο Ποσειδώνας εμφανίζεται ως ιδρυτής του κράτους των Αθηναίων¹¹⁴.

Στην τραγωδία που εξετάζουμε, ο Ευριπίδης επιλέγει να παρουσιάσει μια άλλη εκδοχή του μύθου που τον εξυπηρετεί. Ο Ερεχθεύς θυσίασε τις δύο από τις τρεις κόρες του κι απέμεινε η Κρέουσα για να γεννήσει τον Ίωνα, ενώ ο Ερεχθέας πέθανε από την τρίαίνα του θεού Ποσειδώνα κι όχι από τον κεραυνό του Δία. (Στ. 277-282).

ΙΩΝ

Πατήρ Ἐρεχθεὺς σὰς ἔθυσσε συγγόνους;

ΚΡΕΟΥΣΑ

Ἔτλη πρὸ γαίας σφάγια παρθένους κτανεῖν.

ΙΩΝ

Σὺ δ' ἐξέσωθης πῶς κασιγνήτων μόνη;

¹¹² <https://arxaia-ellinika.blogspot.com/2017/10/atheata-spilaila-akropolis-pragmatopoiyontan-panarxaies-teletes.html>

¹¹³ Κερένυϊ 1974, 456-57.

¹¹⁴ Κερένυϊ 1974, 457.

ΚΡΕΟΥΣΑ

Βρέφος νεογνόν μητρός ἦν ἐν ἀγκάλαις.

ΙΩΝ

Πατέρα δ' ἀληθῶς χάσμα σὸν κρύπτει χθόνος;

ΚΡΕΟΥΣΑ

Πληγαί τριάινης ποντίου σφ' ἀπώλεσαν.

[ΙΩΝ

Ὅτι ο πατέρας σου ο Ερεχθεύς τις αδερφές σου θυσίασε ;

ΚΡΕΟΥΣΑ

Το μπόρεσε η καρδιά του να προσφέρει σφάγια τις κόρες του, θυσιάζοντας τες για την πατρίδα.

ΙΩΝ

Και πώς σώθηκες μόνο εσύ από τις αδερφές σου;

ΚΡΕΟΥΣΑ

Στην αγκαλιά της μάνας μου, ήμουν μωρό νεογέννητο.

ΙΩΝ

Και τον πατέρα σου στ' αλήθεια τον κατάπιε η γη;

ΚΡΕΟΥΣΑ

Χτυπήματα της θαλάσσιας τριάινας τον σκότωσαν.]

Όταν ο Ίωνας με τις ερωτήσεις φθάνει τη συζήτηση στο σπήλαιο της Ακροπόλεως, στα Ψηλά Βράχια ή Κεκροπία πέτρα όπως ονόμαζαν την Ακρόπολη των Αθηνών¹¹⁵, όπου βιάστηκε ως κόρη, η Κρέουσα ξεσπά. (Στ. 283-284)

ΙΩΝ

Μακραι δὲ χῶρος ἐστ' ἐκεῖ κεκλημένος;

ΚΡΕΟΥΣΑ

Τί δ' ἱστορεῖς τόδ'; ὦς μ' ἀνέμνησάς τινος.

[ΙΩΝ

Κ' υπάρχει εκεί ένας χώρος που τ' όνομά του είναι Ψηλά Βράχια;

ΚΡΕΟΥΣΑ.

Τι με ρωτάς γι' αυτό; ΠωΠω, τι μου θυμίζεις!]

¹¹⁵ Φίλιππας 1969, 36.

Ο Ίωνας γνωρίζοντας την ιερότητα του χώρου συνεχίζει τις ερωτήσεις. (Στ. 285)

ΙΩΝ

Τιμᾶ σφε Πύθιος ἀστραπαί τε Πύθιαι;

[Και τον τιμά ο Πύθιος και οι πυθικές λάμπεις;]

Στον βράχο της Ακροπόλεως εκτός από τη μεγάλη σπηλιά που είναι αφιερωμένη στην Αλγαυρο όπως είδαμε, υπάρχουν κι άλλα τρία σπήλαια στα βορειοδυτικά του βράχου. Το ένα από αυτά είναι αφιερωμένο στον θεό Πάνα, γιατί βοήθησε τους Έλληνες να νικήσουν τους Πέρσες στη μάχη του Μαραθώνα. Το μεσαίο σπήλαιο είναι αφιερωμένο στον θεό Απόλλωνα και είναι αυτό το σπήλαιο όπου στην τραγωδία που εξετάζουμε έκανε ο θεός με τη βία δική του την Κρέουσα, ενώ υπάρχει κι ένα τρίτο αφιερωμένο στον Δία. Στο σπήλαιο αυτό συγκεντρώνονταν κάθε χρόνο η επίσημη αντιπροσωπεία της Αθήνας που αποτελούνταν από επίλεκτους ιερείς, τους *Πυθαϊστές* οι οποίοι συμμετείχαν στις Δελφικές εορτές των Πυθίων.

Πριν αναχωρήσει η Πυθαΐδα πομπή για τους Δελφούς, περίμεναν να δουν την πρώτη αστραπή, ως θεϊκό σημάδι συναίνεσης του αρχηγού των Ολύμπιων Θεών¹¹⁶, προερχόμενη από την τοποθεσία Άρμα κοντά στη Φυλή¹¹⁷. Η περιοχή ονομάστηκε Άρμα λόγω της ομοιότητας του βράχου με το άρμα του μυθικού ήρωα Αμφιάραου ο οποίος σκοτώθηκε με το άρμα του στο σημείο εκείνο. Όταν οι *Πυθαϊστές* επέστρεφαν από τον ναό του Απόλλωνα, έφεραν μαζί τους το *νέον φως*, την αμόλυντη φωτιά για να καθάρουν τα ιερά της Αθήνα. Είχε επικρατήσει μάλιστα και η παροιμιώδης ρήση ... *οπότεν δι' Αρματος αστράψει...* που αποδίδονταν στον αρχαίο γεωγράφο Στράβωνα ¹¹⁸ (Στράβωνος Γεωγραφικών ΙΧ .2.11).

Ο Ίωνας βλέποντας τον πόνο και την οργή που προκαλεί η αναφορά στον συγκεκριμένο τόπο αλλάζει θέμα. Ρωτάει για τον σύζυγό της, θεωρώντας δεδομένο ότι είναι Αθηναίος. Η Κρέουσα δείχνει ότι νιώθει απλώς ως το έπαθλο του Ξούθου¹¹⁹, επειδή βοήθησε την Αθήνα να απαλλαγεί από την απειλή των Ευβοέων. (Στ. 298)

¹¹⁶ <https://arxaia-ellinika.blogspot.com/2017/10/atheata-spilila-akropolis-pragmatopoiyntan-panarxaies-teletes.html>

¹¹⁷ Φίλιππας 1969, 36.

¹¹⁸ <https://www.mountainsgreece.com/arma-parnitha/>

¹¹⁹ Walsh 1978, 302.

ΚΡΕΟΥΣΑ

Φερνάς γε πολέμου καὶ δορὸς λαβῶν γέρας.

[Σαν προίκα πήρε το βραβείο αυτό για την παλικαριά του.]

Αλλά και ο Ίων ξαφνιάζεται όταν η Κρέουσα του λέει ότι δεν είναι Αθηναίος, και χρησιμοποιεί τη λέξη *έπακτός*, δηλαδή αυτός που δεν είναι ντόπιος, ο ξένος (Στ. 290) που σίγουρα έχει υποτιμητική χροιά. Την ίδια λέξη, αργότερα, θα τη χρησιμοποιήσει και ο Ίωνας για να περιγράψει τον Ξούθο¹²⁰ (Στ. 592).

Προφανώς ο Ευριπίδης υπαινίσσεται στο σημείο αυτό, τον νόμο περί ιθαγενείας που θέσπισε ο Περικλής (450-451 π. Χ)¹²¹ σύμφωνα με τον οποίο γνήσιος Αθηναίος θεωρείται μόνο όποιος κατάγεται από πατέρα Αθηναίο πολίτη και μητέρα κόρη Αθηναίου πολίτη. Και μόνο αν πληροί αυτή την προϋπόθεση διαθέτει τα δικαιώματα των Αθηναίων πολιτών. Ο Περικλής θέλησε μέσα από τον νόμο περί Ιθαγενείας να ισχυροποιήσει τον θεσμό της πόλης και τα δικαιώματα του Αθηναίου πολίτη, να ενισχύσει τους δημοκρατικούς θεσμούς και να πατάξει την αριστοκρατία που επιβίωνε και κυριαρχούσε μέσα από τη σύναψη γάμων μεταξύ αριστοκρατικών οίκων διαφόρων ελληνικών πόλεων. Ταυτόχρονα, ο νόμος αυτός, αποδυνάμωνε κι έθετε ουσιαστικά εκτός νόμου παραδοσιακές δομές και κυρίως εμπόδιζε τη διαιώνιση των φατριών¹²².

Η Κρέουσα τότε απαντά ότι δεν είναι Αθηναίος αλλά γιος του Αιόλου που κατάγεται από τον Δία. (Στ.292)

ΚΡΕΟΥΣΑ

Ξούθος, πεφυκῶς Αἰόλου Διὸς τ' ἄπο.

[Είναι ο Ξούθος, του Αιόλου γιος, απ' τη γενιά του Δία].

Αἰόλος και Ξούθος. Σύμφωνα με μία εκδοχή του μύθου, ο Αἰόλος, βασιλιάς της Θεσσαλίας, ήταν γιος του Έλληνα, που έχει δώσει το όνομά του στους Έλληνες, ο οποίος ήταν γιος του Δία και της Πύρρας. Ο Αἰόλος μαζί με την Ιπώ ή Ίπη που ήταν κόρη του Κενταύρου Χείρωνα είχαν μια κόρη την Μελανίπη. Η Μελανίπη γέννησε δύο δίδυμα αγόρια από τον Ποσειδώνα,

¹²⁰ Whitman 1974, 115.

¹²¹ Syropoulos 2003, 73.

¹²² Goldhill 2008, 25.

τον Αίολο, που έδωσε το όνομά του στη φυλή των Αιολέων, και τον Βοιωτό που έδωσε το όνομά του στους Βοιωτούς¹²³.

Ο Ευριπίδης μάλιστα σε μία χαμένη τραγωδία του *Η σοφή Μελανίππη* μας λέει πως κατάφερε η Μελανίππη χάρη στη σοφία της να σώσει τα δύο δίδυμα αγόρια της από τον θάνατο. Στην ιστορία αυτή, όταν ο πατέρας της Αίολος έλειπε ένα χρόνο σε θεληματική εξορία εξαιτίας μιας δολοφονίας που είχε διαπράξει, η Μελανίππη γέννησε τα παιδιά της και τα έκρυψε σε ένα στάβλο. Εκεί τα θήλαζε μια αγελάδα. Αυτό το είδαν οι βοσκοί και το ανέφεραν στον Αίολο θεωρώντας ότι ήταν παιδιά της αγελάδας. Ο βασιλιάς τρώμαξε και ρώτησε τον πατέρα του τον Έλληνα τι έπρεπε να κάνει. Ο Έλληνας τους είπε ότι έπρεπε να κάψουν τα νεογέννητα γιατί θα τους έφερναν πολλές συμφορές. Ο Αίολος ανακοίνωσε στην κόρη του ότι έπρεπε να θυσιάσει τα νεογέννητα. Η Μελανίππη τότε, που ήταν σοφή, για να γλιτώσει τα παιδιά της, τους είπε μια ιστορία που της είχε μάθει η μητέρα της σχετικά με την κοινή καταγωγή των φυτών, των ζώων και των ανθρώπων, σύμφωνα με τη διδασκαλία των οπαδών του Ορφέα. Τους είπε ακόμα ότι τα δύο αγόρια θα τα είχε αφήσει έκθετα κάποια αποπλανημένη κοπέλα και ότι αν τα θυσίαζαν θα διέπρατταν φόνο.

Τελικά τα παιδιά σώθηκαν με την παρέμβαση της μητέρας της και κόρης του Κενταύρου Χείρωνα, η οποία ήταν προφήτισσα. Αυτή εμφανίστηκε στη σκηνή με μορφή Κενταύρου, και προφήτευσε το μέλλον των παιδιών ως ιδρυτών -ηρώων. Το τέλος αυτό μας θυμίζει πολύ την παρέμβαση της θεάς Αθηνάς και την προφητεία της για τον Ίωνα .

Σε άλλη χαμένη τραγωδία του Ευριπίδη την *Αιχμάλωτη Μελανίππη* η Μελανίππη βρέθηκε αιχμάλωτη στην πόλη Μεταπόντιο της νότιας Ιταλίας, όπου μεγάλωσαν τα αγόρια της κι έγιναν ήρωες. Η ιστορία τους έχει πολλά κοινά με αυτή των ιδρυτών της Ρώμης, Ρωμύλου και Ρέμου¹²⁴.

Παρά την ευγενική καταγωγή του Ξούθου, στις απαντήσεις της Κρέουσας διαφαίνεται μια υποψία πληγωμένης περηφάνιας, για το ότι η ίδια δόθηκε ως σύζυγος σε κάποιον ξένο ως βασιλικό δώρο, κάτι το οποίο αργότερα φαίνεται πιο έντονα, όπως θα δούμε παρακάτω. Το μεγαλύτερο τους πρόβλημα όμως και ο λόγος που ήρθαν στο μαντείο των Δελφών είναι η ατεκνία τους ενώ η ίδια εκφράζει μια πικρία για τον ρόλο του Απόλλωνα στην ατεκνία της (Στ. 306).

ΚΡΕΟΥΣΑ

Ὁ Φοῖβος οἶδε τὴν ἐμὴν ἀπαιδίαν.

¹²³ Κερένυϊ 1974, 319.

¹²⁴ Κερένυϊ 1974, 320-21.

[Μόνο ο Φοίβος ξέρει τους λόγους που δεν έχω παιδιά.]

Στη συνέχεια , η Κρέουσα θέλει με τη σειρά της να μάθει για την καταγωγή του νεαρού. Ακολουθεί ένας περίτεχνος διάλογος , όπου η τραγική ειρωνεία περιπλέκει τις μοίρες των δύο προσώπων. (Στ. 308-311)

ΚΡΕΟΥΣΑ

Σὺ δ' εἶ τίς; ὥς σου τὴν τέκουσα ὄλβισα.

ΙΩΝ

Τοῦ θεοῦ καλοῦμαι δοῦλος εἰμί, τ', ὦ γύναι

ΚΡΕΟΥΣΑ

Ἀνάθημα πόλεως, ἢ τινος πραθεῖς ὕπο;

ΙΩΝ

Οὐκ οἶδα πλὴν ἔν Λοξίου κεκλήμεθα.

[*ΚΡΕΟΥΣΑ*

Μα εσύ ποιος είσαι; Εκείνη που σε γέννησε πόσο τη μακαρίζω!

ΙΩΝ

Με λένε κ' είμαι δούλος του θεού κυρά μου.

ΚΡΕΟΥΣΑ

Αφιέρωμα κάποιας πόλεως ή σε πούλησε κανένας;

ΙΩΝ

Δεν ξέρω τίποτα άλλο, εκτός από ένα: με λένε «του Λοξία».]

Η ιστορία του Ίωνα θα λειτουργήσει ως έναυσμα για να πει η Κρέουσα τη δική της ιστορία, παρουσιάζοντάς της σαν την ιστορία μιας άλλης γυναίκας. Η Κρέουσα εγκιβωτίζει μια δεύτερη ιστορία μέσα στην βασική ιστορία¹²⁵ και ο Ίωνας γίνεται εν αγνοία του ακροατής της ίδιας του της ιστορίας¹²⁶. Αρχικά διστάζει από ντροπή, όμως ο Ίωνας την παρακινεί να μιλήσει. Το αξιοπρόσεκτο είναι στο σημείο αυτό η αφέλεια ή η άρνηση των δύο προσώπων να δέσουν τις δύο ιστορίες αφού τα πολλά κοινά σημεία δεν φαίνεται να προξενούν την παραμικρή υποψία. (Στ. 359-60)

¹²⁵ Dimoglidis 2020, 17.

¹²⁶ Dimoglidis 2020, 16.

ΙΩΝ

Οἴμοι· προσφδός ἢ τύχη τῶμῳ πάθει.

ΚΡΕΟΥΣΑ

Καὶ σ', ὦ ξέν', οἴμαι, μητέρ' ἀθλίαν ποθεῖν.

[*ΙΩΝ*

Ωιμέ! Πόσο μοιάζει με τη δική μου αυτή η λαχτάρα!

ΚΡΕΟΥΣΑ

Και συ, όμως βλέπω ξένη μου, τη δόλια σου τη μάνα αποζητάς.]

Λίγο παρακάτω υποφώσκει μια λεπτή ειρωνεία από τον ποιητή, κυρίως αν αναλογιστούμε ποιος θα είναι ο επόμενος μαντικός χρησμός του Απόλλωνα.¹²⁷

(*Στ. 365*)

ΙΩΝ

Πῶς ὁ θεός ὃ λαθεῖν βούλεται μαντεύσεται;

ΚΡΕΟΥΣΑ

Εἴπερ καθίζει τρίποδα κοινόν Ἑλλάδος.

[*ΙΩΝ*

Πώς ο θεός θα δώσει χρησμό για κάτι που ήθελε να κρύψει;

ΚΡΕΟΥΣΑ

Αφού, βέβαια, καθίσει, στον τρίποδα που' ναι για όλους τους Έλληνες.]

Στη συνέχεια κι αφού ο Ξούθος έχει επιστρέψει από το μαντείο του Τροφωνίου με αισιόδοξα, όπως λέει, μηνύματα θα αποχωρήσουν μαζί με την Κρέουσα για το καθιερωμένο τελετουργικό που προηγείται της εισόδου στον ναό. Οι συμφορές της ξένης γυναίκας όμως, έχουν ασκήσει μια περίεργη επίδραση στον Ίωνα. Ο αγνός, αθώος, θεοσεβούμενος νεαρός θα προβληματιστεί για τον ρόλο αλλά και τις προθέσεις του θεού Απόλλωνα. Ο Ευριπίδης θέλει τον Ίωνα θεοσεβούμενο, αλλά όχι θεοφοβούμενο, να αγανακτεί με τις αδικίες των θεών και να αναρωτιέται, πώς είναι δυνατόν να τιμωρούν τους ανθρώπους για τα σφάλματά τους, όταν οι ίδιοι δεν μπορούν να λειτουργήσουν με σύνεση και να αποτελέσουν σωστά πρότυπα για αυτούς. Κι ενώ στο σημείο αυτό μπαίνουν οι πρώτοι σπόροι της αμφιβολίας, στη συνέχεια, θα τον δούμε

¹²⁷ Whitman 1974, 116.

να ακροβατεί ανάμεσα στην αλήθεια και το ψέμα και βαθμιαία να εξανεμίζεται όλη του η αθωότητά του, όταν ο θεός αποδειχθεί ψεύτης.

Α΄ ΣΤΑΣΙΜΟ

Ακολουθεί ο χορός των γυναικών, των υπηρετριών της Κρέουσας, που εισέρχονται στη σκηνή απαγγέλλοντας έναν ύμνο στη γονιμότητα. Το χορικό ξεκινά με μια επίκληση στην Αθηνά και την Άρτεμη, αδερφές του Απόλλωνα, ζητώντας από τις δύο θεές να μεσολαβήσουν και να επηρεάσουν ευνοϊκά τον αδερφό τους, ώστε να πετύχουν οι απόγονοι του Ερεχθέα ένα ξεκάθαρο και ευοίωνα χρησμό. Γίνεται επίσης λόγος για τον ιδιαίτερο τρόπο που γεννήθηκε η Αθηνά, χωρίς τη βοήθεια της Ειλείθυιας, της θεάς του τοκετού.

Γέννηση της Αθηνάς. Η μυθολογική παράδοση μας λέει πως ο Δίας είχε πρώτη του γυναίκα τη Μήτιν. Η λέξη *μήτις* σημαίνει σοφία, σύνεση, η ικανότητα του δίδειν σοφές συμβουλές¹²⁸. Η Μήτις ήταν κόρη του Ωκεανού και της Τηθύος κι έμεινε κοντά στον Δία όταν όλα της τα αδέρφια τα καταβρόχθισε ο Κρόνος. Εκείνη όμως, κατάφερε να τον αποκοιμίσει και τον ανάγκασε να βγάλει από μέσα του τους θεούς που έφαγε¹²⁹. Όταν η Μήτις έμεινε έγκυος και ήταν να γεννήσει την Αθηνά, ο Δίας την εξαπάτησε με ωραία λόγια και την έβαλε μέσα του, από φόβο μήπως το παιδί της του κλέψει τον θρόνο του. Ο Δίας ακολούθησε τις συμβουλές της Γαίας και του Ουρανού γιατί ήταν σίγουρο ότι η Μήτις θα γεννήσει πολύ σπουδαία παιδιά, πρώτα την γλαυκώπιδα κόρη Τριτογένεια - όπως αποκαλείται σε άλλες διηγήσεις η Αθηνά - κι ένα αγόρι που θα βασιλεύσει σε θεούς κι ανθρώπους χάρη στην τεράστια καρδιά του. Ο Δίας με αυτόν τον τρόπο και καταπίνοντας τη Μήτιν με την κόρη της ήθελε να πάρει κάτι από τη σοφία της. Σε μια άλλη παραλλαγή, ο Δίας γέννησε από το κεφάλι την γλαυκώπιδα Τριτογένεια που ήταν πολεμόχαρη και φοβερή στη μάχη.

Σε άλλες παραλλαγές του μύθου για τη γέννηση της Αθηνάς, ο Δίας θυμωμένος με την Ήρα που έκανε με άλλον τον Ήφαιστο, έκανε τη Μήτιν, την κόρη του Ωκεανού ερωμένη του. Κατάφερε, παρά την εξυπνάδα της, να την ξεγελάσει και την κατάπιε γιατί φοβήθηκε ότι η Μήτις θα γεννήσει κάτι πιο δυνατό κι από τη δική του αστραπή. Εκείνη τη στιγμή όμως που την καταβρόχθιζε, η Μήτις έμεινε έγκυος στην Αθηνά. Έτσι ο Δίας γέννησε τη θεά σε μια κορυφή¹³⁰ που λέγεται και κεφαλή - και όχι από το κεφάλι του - στις όχθες του Τρίτωνος

¹²⁸ Σταματάκου 2006, 625.

¹²⁹ Κακριδής 1986, 2:98-101· Κερένυϊ 1974, 320-21· Ρισπέν 1954, 1:52.

¹³⁰ “..κορυφᾶς Διός, ὦ + μάκαιρα Νίκα..” Στ. 457

ποταμού¹³¹ ή σύμφωνα με μία άλλη πολύ διαδεδομένη εκδοχή στις ακτές της Τριγωνιάδας λίμνης στη Λιβύη¹³². Για το λόγο αυτό το κορίτσι ονομάστηκε Τριτογένεια. Η Μήτις που παρέμενε μέσα στον Δία έκανε κάθε απόφασή του δίκαιη και συνετή.

Σε άλλες διηγήσεις η θεά Αθηνά βγήκε πάνοπλη από το κεφάλι του πατέρα της με τη βοήθεια του Ποσειδώνα ή σύμφωνα με άλλες εκδοχές του Προμηθέα που χτύπησαν το κεφάλι του Δία με ένα δίκοπο τσεκούρι ή μ' ένα σκεπάρνι¹³³. Οι κάτοικοι της Ρόδου διηγούνται μια ιστορία ότι κατά τη γέννηση της Αθηνάς από το κεφάλι του πατέρα της, ο Δίας άφησε να πέσει στη γη χρυσή βροχή¹³⁴.

Έτσι, από εκεί ξεπρόβαλλε πάνοπλη η Αθηνά βγάζοντας πολεμική κραυγή τόσο μεγάλη που τρόμαξε η Γη. Στη θεά της τρόμαξαν όλοι οι θεοί, έτσι όπως πετάχτηκε από το κεφάλι του Δία με την ασπίδα και το ακόντιό της. Η Γη από το φόβο της έτρεμε και η θάλασσα φούσκωσε και χτυπούσε τις ακτές. Ο γιος του Υπερίωνα ακινητοποίησε το άρμα του ήλιου, ώσπου η θεά Αθηνά κατέβασε τα θεϊκά της όπλα από τους ώμους της και ο Δίας, ο θεός της σοφής συμβουλής χάρηκε¹³⁵. Η Αθηνά ήταν η κόρη του πατέρα, αφού ο πατέρας της έπαιξε πολύ μεγαλύτερο ρόλο στη γέννησή της παρά η μητέρα της. Συμβόλιζε την παρθένα πολεμίστρια, την αγωνίστρια με την αγέρωχη και γενναία ψυχή, ένα άφυλο πλάσμα που ήταν ταυτόχρονα γυναίκα και άνδρας.

Υπάρχουν όμως κι άλλες διηγήσεις που θέλουν πάτερα της Αθηνάς τον γιο του Τιτάνα Κριού, τον γίγαντα Παλλάδα. Αυτός λοιπόν ως πατέρας της Αθηνάς ήταν πολύ βίαιος ακόμη κι απέναντι στην κόρη του. Αυτή όμως τον νίκησε, έγδαρε το δέρμα του και το φόρεσε. Σύμφωνα με αυτό το μύθο, η Αθηνά ονομάστηκε Παλλάδα. Το κοινό σημείο με την πρώτη ιστορία είναι η δίφυλη φύση της Αθηνάς αφού η λέξη “ Παλλάς” χρησιμοποιούνταν και για το αρσενικό γένος και σήμαινε το δυνατό παλικάρι, αλλά και θηλυκό όπου σήμαινε τη δυνατή παρθένα, virago, όπως είναι στα λατινικά.

Σε άλλες πάλι ιστορίες, η Αθηνά είναι κόρη του κύκλωπα Βρόντη και με αυτή την ιστορία δένει και αυτή που αναφέραμε παραπάνω πως ο Δίας την κατάπιε γιατί φοβήθηκε μήπως η Μήτις γεννήσει ένα παιδί πιο δυνατό από την αστραπή¹³⁶.

¹³¹ Κερένυϊ 1974, 120.

¹³² Φίλιππας 1969, 73.

¹³³ Κερένυϊ 1974, 120.

¹³⁴ Κερένυϊ 1974, 128.

¹³⁵ Κερένυϊ 1974, 119-21.

¹³⁶ Κερένυϊ 1974, 121.

Η Αθηνά επίσης ονομαζόταν και Άγραυλος. Αυτό το όνομά της πρόβαλλε τη σκοτεινή και τραγική πλευρά της, την πλευρά της θεάς που έμοιαζε με την Περσεφόνη¹³⁷. Μια ακόμη προσωνυμία της Αθηνάς ήταν το όνομα *Γοργῶπις* γιατί είχε πάνω στο στήθος της τη μορφή της Γοργώς, σύμφωνα και με τον μύθο της Μέδουσας που είδαμε¹³⁸. Άλλες πάλι διηγήσεις αναφέρουν ότι ο Ήφαιστος ή ο Παλαμάων, που είναι ένα άλλο όνομα για τον θεό Ήφαιστο, βοήθησαν στην γέννα της Αθηνάς¹³⁹.

Στην τραγωδία που εξετάζουμε ο Ευριπίδης αξιοποιεί τον μύθο που θέλει την Αθηνά να γεννήθηκε από τον Δία με τη βοήθεια του Τιτάνα Προμηθέα¹⁴⁰.

Προμηθέας. Ο Τιτάνας Προμηθέας το όνομα του οποίου σημαίνει αυτός που προνοεί, ο σκεπτόμενος, ο προσεκτικός, (πρό + μητις¹⁴¹) ήταν αυτός που συμμάχησε με το γένος των ανθρώπων εναντίον του Δία¹⁴². Στην αρχαία ελληνική μυθολογία αρχικά οι άνθρωποι και οι θεοί ζούσαν μαζί. Όταν ήρθε ο καιρός να γίνει ο διαχωρισμός τους, ο Προμηθέας ανέλαβε από το καθήκον. Θεοί και άνθρωποι συγκεντρώθηκαν στην περιοχή Μηκώνη, στον αγρό με τις πεταλούδες για αυτόν τον σκοπό. Τότε ο Προμηθέας βρέθηκε σε μια αδερφική διαμάχη με τον Δία γιατί ήθελε να βοηθήσει τους ανθρώπους. Ο Προμηθέας κομμάτιασε έναν ταύρο κι ενώ στους δικούς του έδωσε να φάνε τα καλύτερα κομμάτια κρέατος, στον Δία τύλιξε κόκκαλα με άσπρο λίπος με σκοπό να τον εξαπατήσει. Όταν ο Δίας αντιλήφθηκε την απάτη εξοργίστηκε. Από αυτή την πράξη του Προμηθέα καθιερώθηκε οι θνητοί να θυσιάζουν στους θεούς καίγοντας πάνω στους βωμούς μόνο άσπρα κόκκαλα. Ο Δίας θυμωμένος κράτησε το προνόμιο της φωτιάς μακριά από τους ανθρώπους.

Όμως ο Προμηθέας κατάφερε να την κλέψει και να τη δώσει στους ανθρώπους. Υπάρχουν πολλές παραλλαγές για αυτόν τον μύθο. Σε άλλες διηγήσεις, ίσως επηρεασμένες από το έργο του Αισχύλου που διαδραματιζόταν στην Λήμνο, έλεγαν ότι ο Προμηθέας έκλεψε τη φωτιά από το εργαστήριο του Ήφαιστου. Άλλες ιστορίες μας περιγράφουν πως ο Προμηθέας κατάφερε να φτάσει ως τη φωτιά του Δία στην εστία του παλατιού των Ολύμπιων θεών, να την κλέψει και από εκεί να τη δώσει στους ανθρώπους, ενώ σε άλλες εκδοχές ο Προμηθέας έφτασε ως τον Ήλιο και από τη φλόγα του άναψε τον δαυλό του.

¹³⁷ Κερένυϊ 1974, 126.

¹³⁸ Κερένυϊ 1974, 127.

¹³⁹ Κερένυϊ 1974, 120.

¹⁴⁰ Κερένυϊ 1974, 201.

¹⁴¹ Σταματατάκου 2006, 836.

¹⁴² Κερένυϊ 1974, 43.

Όταν ο Δίας είδε τους ανθρώπους να έχουν τη φωτιά αποφάσισε να τους στείλει μια συμφορά. Γι' αυτό ζήτησε τη βοήθεια της θεάς Αθηνάς και του Ηφαίστου. Ο αρχιμάστορας Ήφαιστος δημιούργησε από τη γη ένα ομοίωμα ενός όμορφου κοριτσιού που η Αθηνά στόλισε με αστραφτερά στολίδια και έντυσε με όμορφο φόρεμα, ζώνη κι εντυπωσιακά πέπλα. Όλοι οι θεοί βάλθηκαν να το ομορφύνουν. Οι Χάριτες και η πειθώ της κρέμασαν στον λαιμό όμορφα στολίδια και οι Ώρες το στεφάνωσαν με λουλούδια. Ο Ερμής έδωσε φωνή στο δημιούργημα αυτό και φύτεψε στο στήθος του απάτες, ψέματα και κολακείες. Ονόμασε αυτό το θηλυκό Πανδώρα γιατί ήταν το δώρο όλων των Ολύμπιων θεών στους ανθρώπους.

Με αυτόν τον τρόπο, δημιουργήθηκε αυτή η πανέμορφη παγίδα που ο Δίας έστειλε στους ανθρώπους μέσα από αδερφό του Προμηθέα, τον Επιμηθέα. Επιπόλαιος όπως ήταν αυτός, όπως φανερώνει και το όνομά του αφού πρώτα πράττει και μετά σκέφτεται, δέχτηκε το δώρο του Δία χωρίς να ακολουθήσει τη συμβουλή του έξυπνου αδερφού του, ο οποίος τον είχε προειδοποιήσει να μην δεχτεί ποτέ δώρο από τον Δία.

Η Πανδώρα, το πλάσμα που φτιάχτηκε από την ίδια τη γη, από περιέργεια ξεσκεπάσε ένα μεγάλο δοχείο – στο σημείο εδώ η ιστορία μοιάζει πολύ με αυτή του Εριχθόνιου και το καλάθι που άνοιξαν οι κόρες του Κέκροπα – και από μέσα του πετάχτηκαν όλα τα δεινά για τους ανθρώπους, οι αρρώστιες, οι λύπες και ο θάνατος. Και με τον θάνατο τελικά ολοκληρώθηκε ο διαχωρισμός μεταξύ θεών και ανθρώπων και από τότε οι θεοί έμειναν αθάνατοι ενώ οι άνθρωποι έγιναν θνητοί. Η Πανδώρα που το όνομά της σημαίνει αυτή που δωρίζει τα πάντα, η γενναιόδωρη, ταυτίζεται με την ίδια τη γη μέσα από την οποία πλάστηκε. Έτσι αυτό το πρωτόβγαλτο δημιούργημα θεωρείται η μάνα όλων των θνητών γυναικών.

Όμως και ο Προμηθέας τιμωρήθηκε για την κλοπή της φωτιάς από τον πατέρα των θεών. Δεμένος από τον Δία με αλυσίδες και καρφωμένος από τον Ήφαιστο σε μια κορυφή του Καυκάσου ο Προμηθέας υποβάλλεται σε ένα καθημερινό μαρτύριο. Ένας αητός σταλμένος από τον Δία, του τρώει καθημερινά το θάνατο συκώτι του. Αυτό που του έτρωγε ο αητός τη μέρα μεγάλωνε πάλι τη νύχτα. Το βασανιστήριο αυτό θα κρατήσει για πολλά χρόνια. Από το βασανιστήριο αυτό, θα τον σώσει ο Ηρακλής που σκότωσε τον αητό. Ο απελευθερωμένος Προμηθέας φορούσε από τότε ένα σιδερένιο στεφάνι που φανέρωνε την υποταγή του στη δύναμη του Δία. Επίσης ο θρύλος λέει ότι φορούσε ένα δαχτυλίδι με μια πέτρα σαν ανάμνηση του βράχου πάνω στον οποίον βασανιζόταν για τόσα χρόνια¹⁴³.

¹⁴³ Κερένυϊ 1974, 202-11· Ρισπέν 1954, 35-44· Vernant 1981, 50-6.

Υπάρχει βέβαια και η γνωστή ιστορία που περιγράφει πως ο Προμηθέας και για ποιο λόγο έκλεψε τη φωτιά. Κάποτε υπήρχαν μόνο θεοί κι όχι θνητά όντα. Όταν ήρθε η ώρα να γεννηθούν κι αυτά, οι θεοί τα έφτιαξαν μέσα στη γη με χώμα, φωτιά και ό,τι αναμειγνύεται με αυτά. Κι όταν τα έβγαζαν στο φως διέταξαν τον Προμηθέα και τον Επιμηθέα να τα εφοδιάσουν και να τα στολίσουν. Ο Προμηθέας επέτρεψε στον Επιμηθέα να κάνει αυτός τη διανομή των ικανοτήτων κι αυτός άφησε τελευταίο και ανυπεράσπιστο το ανθρώπινο γένος. Τότε ο Προμηθέας για να εξισορροπήσει και να διορθώσει το λάθος του αδερφού του Επιμηθέα, έκλεψε τη φωτιά και τις τέχνες από τον Ήφαιστο και την Αθηνά και τα έδωσε στους ανθρώπους. Έτσι κατάφεραν οι άνθρωποι όχι μόνο να επιβιώσουν αλλά να εξελιχθούν και να αναπτύξουν πολιτισμό. Αυτή η ιστορία αποδίδεται στον σοφιστή Πρωταγόρα όπως μας πληροφορεί ο Πλάτωνας στον ομώνυμο διάλογό (*Πλάτων, Πρωταγόρας, 320c - 323a*)¹⁴⁴.

Από τους τρεις τραγωδούς της αρχαιότητας μόνο ο Αισχύλος έγραψε τραγωδίες αξιοποιώντας τον μύθο του Προμηθέα. Συγκεκριμένα έγραψε μια τριλογία με τα έργα *Προμηθεύς Δεσμώτης*¹⁴⁵, *Προμηθεύς Πυρφόρος*, *Προμηθεύς Λυόμενος*. Υπάρχουν μαρτυρίες για ένα ακόμη δράμα με τίτλο *Προμηθεύς Πυρκαεύς* που φαίνεται ότι αποτελούσε το σατυρικό δράμα της τετραλογίας των Περσών¹⁴⁶.

Έτσι καταλαβαίνουμε ότι ο Ευριπίδης επιλέγει εσκεμμένα να παρουσιάσει την παραλλαγή αυτή του μύθου που θέλει τον Προμηθέα με το δίκικο τσεκούρι του να συμβάλλει στη γέννηση της Αθηνάς. Ο ποιητής σοφά, επιλέγει συγκεκριμένες εκδοχές του μύθου. Η αναφορά στον Προμηθέα φέρνει στο μυαλό των θεατών τη διαμάχη μεταξύ των θεών και των ανθρώπων καθώς και την ιστορία της Πανδώρας. Η Πανδώρα αποτελεί το όμορφο κακό που ταυτόχρονα λειτουργούσε ως αντίβαρο του κακού όπως ακριβώς συμβαίνει και στην ιστορία του Ίωνα, όπως μας την περιγράφει ο ποιητής. Εξαιτίας της Πανδώρας ο άνθρωπος γνώρισε όλες τις συμφορές, τα βάσανα και τον θάνατο αλλά μέσα από τη γυναίκα προκύπτει και η ίδια η ζωή και διαιωνίζεται το είδος των ανθρώπων. Ο θάνατος και η ζωή από κοινού μόνο μπορούν να επιφέρουν την ισορροπία στην ευταξία του κόσμου.

Επιπλέον, ο ποιητής προβάλλει τη διαπίστωση ότι οι θεοί αποδεικνύονται παντοδύναμοι απέναντι στους θνητούς και τελικά με κάθε τρόπο απλώς επιβάλλουν τις επιθυμίες τους και την κυριαρχία τους στις ζωές των ανθρώπων.

¹⁴⁴ Παπαδημητρίου 1980, 53-4.

¹⁴⁵ Winnington - Ingram 1999, 461.

¹⁴⁶ Lossau 2009, 64-5.

Η άλλη θεά η οποία αναφέρεται στην επίκληση είναι η Άρτεμις, κόρη της Λητούς και του Δία, δίδυμη αδερφή του Απόλλωνα. Η ορκισμένη παρθένα κυνηγός με την άγρια ομορφιά και τον ατίτασο χαρακτήρα, είχε υπό την προστασία της τα μικρά κορίτσια που φεύγαν από τη μητέρα τους για να την υπηρετήσουν¹⁴⁷. Ο Ευριπίδης επιλέγει τις δύο αυτές θεές θέλοντας να τονίσει την παρθενικότητα, την αμόλυντη φύση των δύο θεών, την αγνότητα που απέχει από κάθε σεξουαλική πράξη. (Στ. 466 -67)

ΧΟΡΟΣ.

*δύο θεαί, δύο παρθένοι,
κασίγνηται σεμναί Φοίβου*

[Δύο θεές κ' οι δυο παρθένες σεβάσμιες αδερφές του Φοίβου.]

Για άλλη μια φορά όμως βλέπουμε να συνυπάρχει η αγνότητα με την αγριότητα, η αθωότητα με τη βία, αφού αυτό είναι το βασικό αλλά και το κοινό χαρακτηριστικό των δύο αυτών θεοτήτων, η άγρια παρθένα πολεμίστρια, η άγρια παρθένα κυνηγός. Αυτός ο αντιφατικός συνδυασμός προβάλλεται όπως είδαμε και κυριαρχεί ως βασικό μοτίβο σε όλο το έργο. Όχι τυχαία, στο τέλος του πρώτου χορικού, ο ποιητής δένει την αγνή και παρθένα φύση των δύο αυτών θεών με την αναφορά στη σπηλιά της Ακρόπολης που η Κρέουσα έπεσε θύμα βιασμού του Απόλλωνα. Γίνεται αναφορά στον Πάνα και στη σπηλιά του, καθώς και στις τρεις κόρες της Αγλαύρου που ήταν σύζυγος του Κέκροπα και κόρη του Ακταίου που σύμφωνα με μία εκδοχή του μύθου όπως είδαμε ήταν ο πρώτος μυθικός βασιλιάς της Αττικής. Η Άγλαυρος με τον Κέκροπα έκανε τις τρεις Αγλαυρίδες και τον Ερυσίχθονα¹⁴⁸, όπως είδαμε και παραπάνω.

Β' ΕΠΕΙΣΟΔΙΟ

Στο δεύτερο επεισόδιο ο Ίωνας θα μάθει ότι είναι γιος του Ξούθου, καρπός μιας τυχαίας συνεύρεσης με μια ιέρεια του Βάκχου κατά τη διάρκεια των τριετηρίδων γιορτών αφιερωμένων στον θεό Διόνυσο με κύριο χαρακτηριστικό τις λαμπαδηφορίες και τα όργια¹⁴⁹. Σύμφωνα με τον χρησμό που έδωσε ο Απόλλωνας, ο πρώτος που θα συναντήσει βγαίνοντας ο Ξούθος από το μαντείο, θα είναι γιος του και για τον λόγο αυτό του δίνει το όνομα *Ίων*. Ο Ευριπίδης

¹⁴⁷ Κακριδής 1986, 2:160.

¹⁴⁸ Φίλιππας 1969, 49.

¹⁴⁹ Φίλιππας 1969, 54 & 62.

ετυμολογεί το όνομα του Ίωνα από τη μετοχή *ίών*, του ρήματος *εἶμι* που σημαίνει έρχομαι και με αναβιβασμό του τόνου. Έτσι ο Ίων είναι ο ερχόμενος¹⁵⁰.

Κι ενώ βλέπουμε τον Ξούθο τρισευτυχισμένο, ενθουσιασμένο και παραδομένο στην αφέλεια και την απλότητα του μυαλού του, ο Ίωνας με συγκρατημένη χαρά δέχεται τα νέα για την καταγωγή του και προβληματίζεται σχετικά και την ταυτότητα της μητέρας του. (Στ.542)

ΙΩΝ

Γῆς ἄρ' ἐκπέφυκα μητρός;

ΞΟΥΘΟΣ.

Οὐ πέδον τίκτει τέκνα.

[*ΙΩΝ*

Ὡστε ἀπό τη γη ξεφύτρωσα;

ΞΟΥΘΟΣ

Το χώμα δε γεννάει παιδιά.]

Στη φράση αυτή του κατ' άλλα αφελή Ξούθου βλέπουμε να καταρρίπτεται όλος ο μύθος της αυτοχθονίας των Αθηναίων και άρα της ανωτερότητάς τους. Ο Ξούθος προφανώς στο σημείο αυτό λειτουργεί ως φερέφωνο του Ευριπίδη. Ο Ευριπίδης φαίνεται έτσι ότι αμφισβητεί την εγκυρότητα των μύθων ¹⁵¹ και άρα τη δύναμη που έχουν να στηρίξουν την αλαζονεία ενός ολόκληρου λαού.

Στην πρόταση του Ξούθου να αφήσει τους Δελφούς και να πάει μαζί του στην Αθήνα, όπου τον περιμένει το ένδοξο σκήπτρο του πατέρα του κι άφθονα πλούτη, ο Ίωνας αντιδρά. Δε θέλει να αφήσει τους Δελφούς, είναι ο τόπος που μεγάλωσε και νιώθει άνετα. Εκεί είναι ο αγαπητός και δίκαιος υπηρέτης του θεού, στην Αθήνα θα είναι πάντα ο ξένος εισβολέας, ο νόθος, αυτός που πήρε την εξουσία στα χέρια του χωρίς να τη δικαιούται. Δε θέλει να τον μισήσουν, δε θέλει να τον περιγελάσουν, δε θέλει να τον διαφθείρουν, προτιμά να παραμείνει αγνός κι αμόλυντος υπηρέτης του θεού.

Υπάρχει ένα αμοιβαίο μίσημα που τον τρομάζει, αυτός θα μολύνει την καθαρότητα του αθηναϊκού αίματος ως νόθος γιος ενός σωτήρα της πόλης αλλά πάνω απ' όλα ξένου. Από την άλλη πλευρά, η πόλη με τα πολιτικά της πάθη θα μολύνει αυτόν ¹⁵². Εύχεται να είναι

¹⁵⁰ Φίλιππας 1969, 60.

¹⁵¹ Dimoglidis 2020, 15.

¹⁵² Whitman 1974, 117.

τουλάχιστον η μητέρα του γνήσια Αθηναία για να έχει την ελευθερία του λόγου που μόνο οι γνήσιοι Αθηναίοι είχαν.

Στον μακρύ λόγο του ο Ίωνας παρά την απειρία του, την υπεραπλουστευμένη ευσέβειά του και την αγνότητα της ψυχής του, μπορεί να δει πιο καθαρά απ' ό τι ο νεοφώτιστος πατέρας του. Χρειάζεται χρόνο για να αποδεχτεί τη νέα του ταυτότητα και να μεταβεί από την απολλώνεια στην πραγματική ζωή. Μόνο έτσι θα βρει τον πραγματικό του εαυτό και θα μπορέσει όχι μόνο να επιβιώσει, αλλά και να διαπρέψει στη νέα του ζωή.

Στη στάση αυτή, μπορούμε να διακρίνουμε την πρόθεση του ποιητή να αποδείξει την αξία του Ίωνα ως μελλοντικού γενάρχη. Ο Ίωνας όχι μόνο είναι αγνός κι ευσεβής, αλλά και συνετός, ορθά σκεπτόμενος, προνοητικός, απαλλαγμένος από πάθη για πλούτη κι εξουσία, όπως είναι οι πολιτικοί της εποχής του ποιητή, δίκαιος και τελικά δικαιωματικά, αξίζει να είναι ο θεμελιωτής της φυλής των Αθηναίων.

Επίσης στα λόγια του Ίωνα όταν αρνείται να ακολουθήσει τον Ξούθο στη Αθήνα, υποστηρίζοντας ότι του αρέσει να υποδέχεται τους ξένους, κρύβεται, ίσως, μια διακήρυξη του Ευριπίδη σχετικά με τον καινοτόμο τρόπο που επιλέγει να παρουσιάσει τους μύθους του, αφού και στην ιστορία του Ίωνα συνδυάζει την πνευματική κληρονομιά με τις δικές του παρεμβάσεις. Μέσα από αυτούς τους νέους μύθους και οι θεατές που παρακολουθούν τα έργα του καθίστανται «καινοί»¹⁵³. (Στ. 641)

ΙΩΝ

..ὥσθ' ἠδύς ἀεί καινὸς ὦν καινοῖσι ἦ.

[..πάντα ευχάριστος και καινούργιος σε καινούργια πρόσωπα.]

B' ΣΤΑΣΙΜΟ

Στο δεύτερο στάσιμο, οι φόβοι του Ίωνα ενσαρκώνονται στις αντιδράσεις του χορού των θερααινίδων. Προβλέπουν μόνο συμφορές για την κυρά τους αλλά και για τη χώρα από τον Ξούθο και τον γιο του. Δεν μπορούν να πιστέψουν ότι αυτός θα είναι ευτυχισμένος, ενώ η Κρέουσα θα υποφέρει. Αυτό όμως που πονάει περισσότερο δεν είναι μόνο η ευτυχία που ο ένας μόνο χαίρεται, αλλά ότι ο γιος είναι ένας ξένος, όπως άλλωστε ξένος είναι κι ο ίδιος ο Ξούθος, τονίζοντας και πάλι το ζήτημα της φυλετικής καθαρότητας των Αθηναίων.

¹⁵³ Dimoglidis 2020, 18-9.

Γι' αυτές ο Ίωνας δεν είναι τίποτα άλλο παρά ξένος εισβολέας όπως ήταν ο Θράκας Εύμολπος, όταν χρειάστηκε ο Ερεχθέας να θυσιάσει τις κόρες του για να σώσει τη χώρα, ιστορία στην οποία είχε αναφερθεί νωρίτερα και η Κρέουσα όταν απαντούσε στις ερωτήσεις του Ίωνα . Ο χορός των γυναικών εξοργισμένος με τον Ξούθο αποφασίζει να αποκαλύψει το μυστικό στην κυρά του, αδιαφορώντας για τις απειλές του, ενώ για τον Ίωνα εύχονται να πεθάνει πριν προλάβει να φτάσει στην Αθήνα.

Γ' ΕΠΕΙΣΟΔΙΟ

Το θέμα της ξενικής καταγωγής του Ξούθου και του γιου του σε συνδυασμό με την αγνώστου προελεύσεως καταγωγή του από την πλευρά της μητέρας του, κυριαρχεί στο τρίτο επεισόδιο. Η Κρέουσα η οποία συνοδεύεται από τον Πρεσβύτε, έναν γέρο, έμπιστό της παιδαγωγό, θα μάθει την αλήθεια από τις θεραπαινίδες της για το νέο παιδί που απέκτησε ο άνδρας της. Ο γέροντας παιδαγωγός μάλιστα θα δώσει τη δική του εκδοχή για την προδοσία του Ξούθου, σαν ένα καλά προσχεδιασμένο ψέμα που χρόνια μηχανεύονταν, ενώ της υπενθυμίζει την καταγωγή από τον Αίολο. (Στ. 841-42)

ΠΡΕΣΒΥΤΗΣ.

εἰ δέ σοί τόδ' ἦν πικρόν,

τῶν Αἰόλου νιν χρῆν ὄρεχθῆναι γάμων

[Κι αν ίσως κι αυτό ήτανε πικρό για σένα, θα' πρεπε εκείνος να προθυμοποιηθεί να πάρει μια γυναίκα απ' τη γενιά του Αιόλου.]

Ο Ευριπίδης έχει ως βασικό στόχο να προβάλλει τις αντιλήψεις των Αθηναίων περί αυτοχθονίας και την άποψή τους για την ανωτερότητα της αθηναϊκής φυλής. Σχετικά με αυτή υπήρχαν διάφορες επικρατούσες απόψεις. Μία από αυτές, στηριγμένη στους θρύλους που αναφέραμε, υποστήριζε ότι είναι κυριολεκτικά αυτόχθονες, δηλαδή φύτρωσαν από τη γη. Μια άλλη άποψη, λιγότερο εξωπραγματική, είναι η πεποίθησή τους ότι δεν έφυγαν ποτέ από τον τόπο τους και ότι ποτέ δεν αναμίχθηκαν με άλλους λαούς, κάτι το οποίο, σε καμία περίπτωση δεν μπορεί να αποδειχθεί¹⁵⁴ Ο ποιητής μεταβάλλει μύθους που ο ίδιος είχε παρουσιάσει με διαφορετική μορφή σε άλλα έργα του. Έτσι στη χαμένη τραγωδία *Μελανίπη* η Κρέουσα είναι κόρη του Αιόλου, κι όχι του Ερεχθέα, όπου ο Αίολος είναι γιος του Έλληνα και εγγονός του

¹⁵⁴ Whitman 1974, 123.

Δία. Ο Έλληνας μας λέει ακόμα, είχε κι άλλο έναν γιο τον Ξούθο ο οποίος παντρεύτηκε την κόρη του Ερεχθέα και μαζί της απέκτησε έναν γιο τον Ίωνα. Παρουσιάζει έτσι τον Αίολο ως αδερφό του Ξούθου κι όχι ως πατέρα του όπως γίνεται στο έργο που μελετούμε. (Στ. 292)

ΚΡΕΟΥΣΑ

Ξοῦθος, πεφυκῶς Αἰόλου Διός τ' ἄπο.

[Είναι ο Ξούθος, του Αιόλου ο γιος απ' τη γενιά του Δία.]

Προφανώς επιλέγει να αλλάξει το μύθο γιατί σκοπός του είναι να προβάλλει την Θεσσαλική καταγωγή του Ξούθου. Ο Ξούθος, ως γιος του Αιόλου, βασιλιά της Θεσσαλίας και της Βοιωτίας θεωρείται Αχαιός όπως τον χαρακτηρίζει και στην εισαγωγή του έργου όταν αναφέρεται ο Ερμής στον Ξούθο. (Στ. 63-64)

ΕΡΜΗΣ

*οὐκ ἐγγενὴς ὢν, Αἰόλου δέ τοῦ Διός
γεγῶς Ἀχαιός.*

[..κι ας μην ήταν ντόπιος, αλλ' Αχαιός που κατάγονταν από τον Αίολο, το γιό του Δία.]

Επιπλέον θέλει να τονίσει τη διαφορά μεταξύ του θετού Αχαιού πατέρα του Ξούθου, και του φυσικού πατέρα, του Απόλλωνα που είναι ένας θεός. Σε κάθε περίπτωση, προβάλλεται η πεποίθηση της ανωτερότητας της ιωνο - αθηναϊκής φυλής συγκριτικά με την Αχαιική και τη Δωρική αφού η πρώτη προέρχεται από έναν θεό ενώ οι άλλες δύο από την ένωση δύο θνητών¹⁵⁵. Ταυτόχρονα, υποφώσκει και μια λεπτή ειρωνεία σχετικά με την αξιοπιστία όλων αυτών των ιστοριών που εμφανίζονται σε διάφορες παραλλαγές, ακόμα κι από τον ίδιο τον ποιητή.

Ο Πρεσβύτες προτείνει τον φόνο ως μοναδική επιλογή για την αποφυγή του μιάσματος και τη διαφύλαξη της φυλετικής αγνότητας προτρέποντας την Κρέουσα να φανεί άξια διάδοχός τους.

Μετά την πρόταση του γέροντα, ακολουθεί μια υπέροχη μονωδία της Κρέουσας όπου ο ποιητής την παρουσιάζει στα μάτια των θεατών ως θύμα θεών και ανθρώπων κι όχι ως μια στυγνή δολοφόνος. Διηγείται την πονεμένη της ιστορία και εξομολογείται στον γέροντα την

¹⁵⁵ Φίλιππας 1969, 9-10.

αλήθεια και τελικά δέχεται την πρότασή του. Έτσι η Κρέουσα χρησιμοποιεί το μυθικό παρελθόν για να διαφυλάξει το δραματικό παρόν¹⁵⁶.

Η αγνότητα της φυλής απαιτεί φόνο. Με τον ίδιο τρόπο ο Ερεχθέας έπρεπε να θυσιάσει τις κόρες του για να αποφύγει την αλλοίωση της αθηναϊκής φυλής από την εισβολή των Ελευσινίων με αρχηγό τον Θρακιώτη Εύμολπο¹⁵⁷ για τον οποίον υπήρχε επίσης η αντίληψη ότι είχε γεννηθεί μέσα από τη Γη¹⁵⁸. Λέγοντας Θρακιώτης εννοούσαν την περιοχή των Μεγάρων, δίπλα στην Ελευσίνα κι όχι τη βορεινή χώρα Θράκη¹⁵⁹.

Ο Εύμολπος που σημαίνει καλός τραγουδιστής, ήταν και ο Ιεροφάντης δηλαδή ο μέγιστος ιερέας των Ελευσινίων Μυστηρίων, ο μυσταγωγός των ιερών αυτών τελετών, ο οποίος είχε μνηθεί σε αυτά από την πρώτη μνημένη και ιδρύτριά τους θεά Δήμητρα¹⁶⁰. Σύμφωνα σε άλλη εκδοχή του μύθου ο Εύμολπος ήταν γιος του Ποσειδώνα που θυμωμένος με τον Ερεχθέα που νίκησε τον γιο του, τον σκότωσε με την τρίαίνα του. Αυτή την εκδοχή του μύθου είδαμε παραπάνω να ακολουθεί ο Ευριπίδης όταν η Κρέουσα εξηγεί στον Ίωνα τον τρόπο με τον οποίο σκοτώθηκε ο πατέρας της. (Στ. 281-282)

ΚΡΕΟΥΣΑ

Πληγαί τριαίνης ποντίου σφ'άπώλεσαν.

[Χτυπήματα της θαλάσσιας τρίαίνας τον σκότωσαν.]

Η έννοια του καλού και του κακού είναι συχνά υποκειμενική κι εξαρτάται από την οπτική γωνία που ο καθένας την προσλαμβάνει. Συνυπάρχουν και αλληλοσυμπληρώνονται και μόνο μέσα από τη σχέση αυτή επέρχεται η ισορροπία. Άλλωστε, όσον αφορά τη γέννηση από τη γη, αποτελεί μια κοινή συνισταμένη όλων των μύθων που αξιοποιεί ο ποιητής στο συγκεκριμένο έργο αλλά είναι κι ένα προσφιλέθ θέμα όχι μόνο για τον Ευριπίδη που το παρουσιάζει σε πολλά από τα έργα του¹⁶¹ αλλά και αγαπημένο θέμα άλλων ποιητών. Αυτή η ιστορία έχει δύο αναγνώσεις. Η γη γεννάει ήρωες όπως ο Εριχθόνιος όμως γεννάει και τέρατα όπως η Γοργώ την οποία επιλέγει ο Ευριπίδης να την παρουσιάσει ως ένα πλάσμα γεννημένο από τη γη, ενώ όπως είδαμε η μυθολογική παράδοση την αναφέρει ως παιδί του Φόρκυος και της Κητώς. Ο Ευριπίδης επιλέγει την εκδοχή που τη θέλει, να έχει γεννηθεί από τη Γη στη μάχη

¹⁵⁶ Dimoglidis 2020, 13.

¹⁵⁷ Whitman 1974, 124.

¹⁵⁸ Κερένυϊ 1974, 228.

¹⁵⁹ Κερένυϊ 1974, 530.

¹⁶⁰ Κερένυϊ 1974, 421 & 529.

¹⁶¹ Whitman 1974, 125.

της Φλέγρας, την περιοχή της Χαλκιδικής που κατοικούσαν οι Γίγαντες¹⁶², να βοηθάει τους γίγαντες στη μάχη τους κατά των θεών. (Στ. 987-99)

ΚΡΕΟΥΣΑ

Άκουε τοίνυν ΑΤ. Οἶσθα γηγενῆ μάχην;

ΠΡΕΣΒΥΤΗΣ

Οἶδ', ἣν Φλέφρα Γίγαντες ἔστησαν θεοῖς.

ΚΡΕΟΥΣΑ

Ἐνταῦθα Γοργόν' ἔτεκε Γῆ, δεινόν τέρας.

[*ΚΡΕΟΥΣΑ*

Άκου λοιπόν, γνωρίζεις για τη μάχη των Γιγάντων;

ΠΡΕΣΒΥΤΗΣ

Ξέρω. Είναι αυτή που έκαναν οι Γίγαντες στη Φλέγρα ενάντια στους θεούς.

ΚΡΕΟΥΣΑ

Και τότε η Γη γέννησε τη Γοργόνα, το φοβερό εκείνο τέρας.]

Η θεά Αθηνά σκότωσε τη Γοργώ, πήρε το δέρμα της και το έκανε ασπίδα της, ενώ δύο σταγόνες από το αίμα της, μία φάρμακο και μία φαρμάκι, τις έδωσε στον Εριχθόνιο. Από αυτόν έφτασαν τελικά στην Κρέουσα¹⁶³ που τις φυλάει σε ένα χρυσό κόσμημα, μαζί, όχι όμως κι ενωμένες. (Στ. 1017)

ΠΡΕΣΒΥΤΗΣ.

Ἐς ἔν δέ κραθέντ' αὐτόν ἢ χωρὶς φορεῖς;

ΚΡΕΟΥΣΑ

Χωρὶς· κακῶ γὰρ ἔσθλόν οὐ συμμείγνυται.

[*ΠΡΕΣΒΥΤΗΣ*

Και τά'χεις ενωμένα σε ένα ή τα φορεῖς χωριστά;

ΚΡΕΟΥΣΑ

Χωριστά. Γιατί το καλό με το κακό δεν ανακατεύονται.]

¹⁶² Φίλιππας 1969, 78.

¹⁶³ Whitman 1974, 124.

Η Κρέουσα, παρά τους ηθικούς της φραγμούς, αποφασίζει να χρησιμοποιήσει, μέσω του γέροντα παιδαγωγού, τη μία από τις δύο σταγόνες από το αίμα της Γοργώς, προφανώς τη φονική, προκειμένου να σκοτώσει τον Ίωνα πριν προλάβει να μολύνει με το νόθο αίμα του την Αθήνα. Αυτή όμως η φονική σταγόνα είναι αυτή που θα την οδηγήσει στην αποκάλυψη της αλήθειας και τελικά στη σωτηρία μάνας και γιου¹⁶⁴. Έτσι η επιλογή του μύθου από τον ποιητή δεν είναι τυχαία. Το μήνυμα που θέλει να περάσει είναι ότι απ' όπου πηγάζει το καλό μπορεί να προέλθει και το κακό κι ότι ο δρόμος για την αγνότητα περνάει συχνά μέσα από τον πόνο και τη βία.

Γ' ΣΤΑΣΙΜΟ

Στο τρίτο στάσιμο προβάλλεται για άλλη μία φορά, η καθαρότητα της αθηναϊκής φυλής και ο κίνδυνος του επικείμενου μιάσματος από τον ξένο Ίωνα. Ο χορός των γυναικών παρακαλεί την Εκάτη, θεά της νύχτας και των σκοτεινών της δυνάμεων, αυτή που κατέχει τα μαγικά φίλτρα και τα δηλητήρια¹⁶⁵, να βοηθήσει ώστε να πετύχει το σχέδιο της Κρέουσας και να απαλλαγεί η Αθήνα από τον Ίωνα. Για την Εκάτη πίστευαν, ότι ως κυρά του κάτω κόσμου περιπλανιόταν τη νύχτα με τις ψυχές των νεκρών και τη συνοδεία σκυλιών και στεκόταν στις πόρτες των σπιτιών και άλλοτε βοηθούσε τις γυναίκες να γεννήσουν ή άλλοτε τις βασάνιζε χρησιμοποιώντας τα μαγικά της φίλτρα¹⁶⁶.

Ο χορός εκφράζει την ντροπή που νιώθει απέναντι στον Ίακχο, γιο της Περσεφόνης που ταυτίζονταν με τον θεό Διόνυσο στις τελετές των Ελευσινίων Μυστηρίων¹⁶⁷, επειδή ένας ξένος θα είναι θεατής των ιερών αυτών τελετών και μάλιστα σε μια γιορτή που απαγορεύεται να πάρουν μέρος τα νόθα και οι ξένοι¹⁶⁸, όταν ο Ίωνας είναι και νόθος και ξένος.

Δ' ΕΠΕΙΣΟΔΙΟ

Στο τέταρτο επεισόδιο η πλεκτάνη αποκαλύπτεται, ο παιδαγωγός αναγκάζεται να ομολογήσει το σχέδιο αλλά και να υποδείξει την Κρέουσα ως ηθικό αυτουργό της απόπειρας δολοφονίας εναντίον του. Αρχικά, ένας από τους θεράποντες της Κρέουσας καταφτάνει έντρομος και ενημερώνει με ποιον τρόπο αποκαλύφθηκε το σχέδιο της Κρέουσας. Ο Ίωνας ετοιμάζει το συμπόσιο με ευλαβική προσοχή φροντίζοντας την ιεροτελεστία. Τα πάντα πρέπει

¹⁶⁴ Whitman 1974, 125.

¹⁶⁵ Φίλιππας 1969, 82.

¹⁶⁶ Κερένυϊ 1974, 48.

¹⁶⁷ Κερένυϊ 1974, 229 & 259.

¹⁶⁸ Φίλιππας 1969, 84-5.

να είναι όπως ο χώρος και ο θεός τα απαιτούν. Σκεπάζει τη σκηνή όπου θα λάβει χώρα η σπονδή με τρία είδη ιερών υφαντών που το καθένα έχει πάνω του μια μυθολογική παράσταση.

Για κάλυμμα της σκηνής χρησιμοποιεί ένα υφαντό αφιέρωμα του Ηρακλή από τα λάφυρα των Αμαζόνων. Ο μύθος λέει ότι όταν η Άδμητη, η κόρη του Ευρυσθέα, ήθελε τη ζώνη της βασίλισσας των Αμαζόνων Ιππολύτης ο Ευρυσθέας έστειλε τον Ηρακλή να τη φέρει, ο οποίος πήγε μαζί με τον Θησέα. Οι Αμαζόνες ήταν ένας πολεμικός λαός που αποτελούνταν μόνο από γυναίκες και ζούσε στην Μαύρη Θάλασσα, στην περιοχή του Πόντου, κοντά στον ποταμό Θερμόδοντα. Από τα παιδιά που γεννούσαν κρατούσαν μόνο τα κορίτσια. Έκοβαν το δεξί στήθος τους για να μην τις εμποδίζει στο τόξο και στο σπαθί και θήλαζαν τα κορίτσια τους με το αριστερό. Βασίλισσά τους ήταν η Ιππολύτη που φορούσε στη μέση της μια ζώνη που είχε από τον πατέρα της τον Άρη¹⁶⁹. Υπάρχουν πολλές ιστορίες για την Ιππολύτη και τον Θησέα. Σε κάποιες εκδοχές, ερωτεύεται τον Θησέα και εγκαταλείπει τις Αμαζόνες και τον ακολουθεί. Μαζί του έκανε τον Ίππολυτο, που τον ερωτεύτηκε αργότερα η μητριά του η Φαίδρα. Η δεύτερη γυναίκα του Θησέα, τον κατηγορήσε άδικα ότι την αποπλάνησε και ο Θησέας θυμωμένος έστειλε τον Ποσειδώνα να τον τιμωρήσει. Την ιστορία αυτή αφηγείται ο Ευριπίδης στην τραγωδία του *Ιππόλυτος* καθώς και ο Σενέκας στην τραγωδία του *Φαίδρα*¹⁷⁰. Σε άλλες εκδοχές ο Θησέας εξαπάτησε την Ιππολύτη, και έτσι κατάφερε να νικήσει τις Αμαζόνες. Στα γλυπτά του Παρθενώνα αναπαρίσταται η ήττα των άγριων αυτών γυναικών, των Αμαζόνων, από τον Θησέα, τον θεμελιωτή της πόλεως των Αθηνών. Αυτό το μυθολογικό θέμα συμβόλιζε τη συντριβή της ανήμερης, απολίτιστης και βάρβαρης Ανατολής που εκπροσωπούσαν οι Αμαζόνες, από την πολιτισμένη Αθήνα¹⁷¹.

Το ιερό υφαντό που θα χρησιμοποιήσει ο Ίωνας στη σπονδή παριστάνει τον Ουρανό να μαζεύει τα αστέρια του, ενώ συνυπάρχουν η Νύχτα, ο Ήλιος που δύει, οι μεγάλοι αστερισμοί της Νύχτας, η Πούλια, ο Ωρίων, η Άρκτος και οι φωτεινές Υάδες, τα επτά αστέρια στον αστερισμό του Ταύρου που όταν έβγαιναν μαζί με τον ήλιο προμήνυαν βροχή¹⁷². Μαζί τους και η λαμπερή Αυγή που διώχνει τα άστρα. Το σκοτάδι εναλλάσσεται με το φως, η νύχτα με τη μέρα μέσα στην ίδια ζωγραφιά, το ένα διαδέχεται το άλλο, όπως ακριβώς στη ζωή εναλλάσσεται το καλό με το κακό.

Στα πλαϊνά της σκηνής ο Ίωνας θα τοποθετήσει τρία είδη υφαντών, μεταξύ αυτών και τα βαρβαρικά όπως τα ονομάζει (Στ. 1159). Κι εδώ οι εικόνες προβάλλουν αντιφατικούς

¹⁶⁹ Κερένυϊ 1974, 402.

¹⁷⁰ Ράιος 2015, 98-9.

¹⁷¹ Goldhill 2008, 27.

¹⁷² Φίλιππας 1969, 89.

συνδυασμούς, την αναμέτρηση δύο στόλων, ενός βαρβαρικού με έναν ελληνικό, μορφές που είναι μισοί άνθρωποι και μισοί τέρατα -το τερατώδες και το ανθρώπινο που συνυπάρχουν και παλεύουν μέσα στον καθένα μας - κυνήγι του αθώου ελαφιού αλλά και του άγριου λιονταριού.

Στην είσοδο της σκηνής ο Ίωνας τοποθέτησε ένα υφαντό το οποίο παριστάνει τον Κέκροπα, τον διφυή όπως παρουσιάζεται σε κάποιους μύθους, όπως είδαμε και παραπάνω, σύμφωνα με τους οποίους ήταν μισός άνθρωπος και μισός όφις, να αγκαλιάζει σαν φίδι τις κόρες του, τις οποίες αγαπάει αλλά θα θυσιάσει για τη σωτηρία της πατρίδας. Τα χθόνια σημάδια υπάρχουν ακόμα και στα υφαντά τα οποία χρησιμοποιεί ο Ίωνας για το τελετουργικό του συμποσίου. (Στ. 1163)

ΘΕΡΑΠΙΩΝ

*Κατ'εἰσόδους δέ Κέκροπα θυγατέρων πέλας
σπεύρῃσιν εἰλίσσοντ', Ἀθηναίων τινός
ἀνάθημα....*

[Και στην είσοδο, έβαλε το αφιέρωμα κάποιου Αθηναίου που παρίστανε τον Κέκροπα κοντά στις θυγατέρες του να τις σφίγγει με το αγκάλιασμα φιδιού.]

Όλα ετοιμάστηκαν όπως έπρεπε και συγκεντρώθηκαν όσοι θα έπαιρναν μέρος στο συμπόσιο. Το συμπόσια χωρίζονταν σε δύο μέρη. Υπήρχε το λεγόμενο «σύνδειπνο» ή «δείπνο» και το κυρίως συμπόσιο που ακολουθούσε. Το πρώτο μέρος, το δείπνο, κρατούσε λίγη ώρα, κι όταν πια οι συνδαιτυμόνες χόρταιναν, οι υπηρέτες μάζευαν τα τραπέζια και έφερναν καθαρό νερό για να πλυθούν και τους μοίραζαν στεφάνια για να ξεκινήσουν τις σπονδές στους θεούς, όπου έκαιγαν θυμιάματα κι έψελναν τον Παιάνα. Μετά, ακολουθούσε το κυρίως συμπόσιο, όπου οι συμπότες έπιναν, τραγουδούσαν και διασκεδάζαν με αυλητρίδες και θαυματοποιούς. Στη μέση υπήρχε ένας κρατήρας με νερωμένο κρασί απ' όπου οι συμπότες γέμιζαν τα ποτήρια τους¹⁷³.

Το ίδιο τελετουργικό περιγράφεται και στο συμπόσιο που ετοίμασε ο Ίωνας. Αφού έφαγαν, πλύθηκαν και έκασαν τα θυμιάματα, γέμισαν με κρασί τα μεγάλα ποτήρια. Τότε βρήκε ευκαιρία ο γέροντας παιδαγωγός, συνεργάτης της Κρέουσας στο έγκλημα που ετοίμαζε, να ρίξει το φαρμάκι της Μέδουσας στο ποτήρι του Ίωνα. Την ώρα όμως που ετοιμάζονταν ο νεαρός να πιει, έτυχε κάποιος από τους δούλους να πετάξει μια βλαστήμια. Τότε ο ευσεβής

¹⁷³ Φίλιππας 1969, 90

Ίωνας, τον οποίο είδαμε να ακολουθεί πιστά όλα τα τελετουργικά της περίπτωσης, θεώρησε ότι ήταν δυσοίωνο σημάδι κι έχυσε το ποτήρι με το περιεχόμενό του στη γη, διέταξε να του φέρουν ένα καινούργιο ποτήρι και είπε σ' όλους τους συμπότες να κάνουν το ίδιο. Η ευσέβεια του νέου θα του σώσει τη ζωή. Ένα σμήνος πουλιών όρμησε να πει το χυμένο κρασί ενώ το πουλί που ήπιε το κρασί που έχυσε ο Ίωνας ξεψύχησε αγκομαχώντας. Ο Ίωνας αμέσως αντιλήφθηκε την πλεκτάνη και κατηγορήσε τον γέροντα που του έδωσε με τόση προθυμία το κρασί. Ο γέροντας αμέσως ομολόγησε και ξεσκέπασε το σχέδιο της Κρέουσας. Έτσι, ξεσπά ένα κυνηγητό από τους άρχοντες και τους κατοίκους των Δελφών προκειμένου να βρουν την Κρέουσα. Αυτή καταφτάνει έντρομη και σαστισμένη, ακολουθεί την συμβουλή των χορών να κάτσει ικέτης στον ναό μήπως έτσι σώσει τη ζωή της.

Στην αρχαιότητα όταν κάποιος καθόταν ικέτης σε κάποιο βωμό θεωρούνταν ως *άσυλος* δηλαδή ως πρόσωπο που δεν μπορούσε να αποσπαστεί με τη βία από τον ναό γιατί βρισκόταν υπό την προστασία του θεού. Η βίαιη απομάκρυνση από τον ναό του ικέτη, θεωρούνταν ιεροσυλία και αυτοί που διέπρατταν την πράξη μολυσμένοι και καταραμένοι.

Καταφτάνει εξοργισμένος ο Ίωνας, παρουσιάζοντας ένα πρόσωπο που δεν έχει καμία σχέση με τον ευσεβή, συνεσταλμένο, αθώο νεαρό που μέχρι τώρα έχουμε γνωρίσει. Δεν είναι τυχαίο ότι συγκρίνει τις φαρμακερές σταγόνες της Γοργόνας με το δηλητήριο με το οποίο προσπάθησε η Κρέουσα να τον σκοτώσει, σημείο με έντονη τραγική ειρωνεία αφού το κοινό γνωρίζει ότι στην πραγματικότητα αυτό ακριβώς το δηλητήριο είχε επιλέξει η Κρέουσα.

Αξιοσημείωτο είναι επίσης ότι, όταν ο Ίωνας αποφασίζει να ρίξει την Κρέουσα από τα βράχια χρησιμοποιεί τον χαρακτηρισμό *ἀκηράτους πλόκουσ κόμης* (Στ. 1266) για τις ανέγγιχτες πλεξούδες των μαλλιών της για μια γυναίκα που θαύμασε για την αγνότητα και το μεγαλείο της ψυχής της ενώ όπως αποδείχτηκε είναι μια στυγνή δολοφόνος. Η τραγική ειρωνεία είναι εμφανής στην στιχομυθία που ακολουθεί τόσο στα λόγια του Ίωνα όσο και της Κρέουσας, (Στ. 1302 & 1307)

ΙΩΝ

Φθονεῖς ἄπαις οὐσ', εἰ πατῆρ ἐξηῦρέ με.

[Ζήλεψες που ο πατέρας με βρήκε, ενώ εσύ είσαι άτεκνη.]

ΚΡΕΟΥΣΑ

Τὴν σὴν ὅπου σοι μητέρ' ἐστί νουθέτει.

[Στη μάνα σου να δίνεις συμβουλές, όταν θα τη βρείς].

Μετά από λίγο θα εμφανιστεί η Πυθία, η γυναίκα που μεγάλωσε τον Ίωνα, η θετή του μητέρα κρατώντας ένα καλάθι. Ο Ευριπίδης βρίσκει την ευκαιρία να μιλήσει και πάλι για την αξία της αγνότητας. Τον αποκαλεί παιδί της και ο Ίωνας την αποκαλεί μητέρα. (Στ. 1320 & 1324)

ΠΥΘΙΑ

Ἐπίσχες, ὦ παῖ.

[Στάσου παιδί μου!]

ΙΩΝ

Χαῖρ', ὦ φίλη μοι μήτηρ, οὐ τεκοῦσά περ.

[Χαίρε, μητέρα αγαπημένη, κι ας μη με γέννησες εσύ.]

Τον συμβουλεύει και τον νουθετεί σαν πραγματική μητέρα. (Στ. 1327)

ΠΥΘΙΑ

...καὶ σὺ δ'ὠμός ὢν ἀμαρτάνεις.

[Κι εσύ όμως με τη σκληρότητά σου αμαρτάνεις.]

Η αγάπη και η εκτίμηση είναι αμοιβαία αφού ο νεαρός ακούει τα λόγια της και τον ενδιαφέρει η άποψή της, ενώ η ευγένεια και η σύνεση του Ίωνα έχουν επιστρέψει.. (Στ. 1332-1336)

ΙΩΝ

Τὶ δὴ με δρᾶσαι νουθετούμενον χρεών;

ΠΥΘΙΑ

Καθαρός Ἀθήνας ἔλθ' ὑπ' οἰονῶν καλῶν.

ΙΩΝ

Καθαρός ἅπας τοι πολεμίους ὃς ἂν κτάνη

ΠΥΘΙΑ

Μὴ σὺ γε · παρ' ἡμῶν δ' ἔκλαβ' οὓς ἔχω λόγους.

ΙΩΝ

Λέγοις ἄν· εὖνους δ' οὐδ' ἔρεϊς ὅσ' ἄν λέγῃς.

[ΙΩΝ

Τι με συμβουλεύεις ὅτι πρέπει να κάνω;

ΠΥΘΙΑ

Λεύτερος ἀπὸ κάθε μόλυσμα και με καλούς οἰωνούς, ἔλα στην Αθήνα.

ΙΩΝ

Αμόλυντος εἶναι ὅποιος σκοτώνει τους εχθρούς του.

ΠΥΘΙΑ

Εσύ ὁμως ὄχι! Και κατάλαβε καλά αὐτό που θα σου πω.

ΙΩΝ

Λέγε μου. Ὅ,τι κι αν πεις, θα μου το πεις για το καλό μου.]

Η Πυθία τον παρακινεῖ να μείνει ἀμόλυντος και καθαρός, ἀγνός ἀπὸ αἱματοχυσία, ἐνῶ ο Ἴωνας με την ἀπάντησή του ἀναφέρεται στη νομική κάλυψη της πράξης που ετοιμαζόταν να διαπράξει, ἀφού η αυτοάμυνα δεν θεωρεῖται μῖασμα κι ἐφόσον ἔχει και τη συγκατάθεση των κατοίκων των Δελφών. Η Πυθία ἔχει ἐρθει γιατί θέλει να προστατέψει τον Ἴωνα ἀπὸ το μῖασμα ἐνός φόνου παρά για να σώσει τη ζωή της Κρέουσας. Ἐχει φέρει μαζί της το λίκνο που κρύβει μέσα του το μυστικό της καταγωγής του. Ὅπως λέει η ἴδια, ο θεός της το ἐνέπνευσε να τα φυλάξει ὅλα αὐτά τα χρόνια, ἓνα μυστικό καλά φυλαγμένο και ἀπρόσβλητο ἀπὸ ὅλους. (Στ. 1341 & 1344-45)

ΠΥΘΙΑ

Σιγῇ γὰρ εἶχον αὐτά· νῦν δὲ δείκνυμεν.

[Ναι! Τα κρατούσα μυστικά ὅλα αὐτά. Τώρα ὁμως να που στα φανέρωσα.]

ΙΩΝ

Σὺ δ' ἐκ κελευσμῶν ἢ πόθεν σῶζεις τόδε;

ΠΥΘΙΑ

Ἐνθὺμίον μοι τότε τίθησι Λοξίας....

ΙΩΝ

Τί χρῆμα δρᾶσαι; λέγε, πέραινε σοὺς λόγους.

ΠΥΘΙΑ

Σῶσαι τοδ' εὖρημ' ἐς τὸν ὄντα νῦν χρόνον.

[ΙΩΝ

Και συ πώς το φύλαξες ; Σε πρόσταξε κανείς ή είχες κανέναν άλλο λόγο;

ΠΥΘΙΑ

Ο Λοξίας μου βαλε τότε στο μυαλό....

ΙΩΝ

Τι να κάνεις; Μίλα, τελείωνε τα λόγια σου.

ΠΥΘΙΑ

Να το φυλάξω αυτό το εύρημα ως τα σήμερα.]

Η Πυθία προτρέπει τον Ίωνα να παραμείνει αμόλυντος κι αγνός και ταυτόχρονα του χαρίζει τη γνώση, την αλήθεια, τον πραγματικό του εαυτό, την ολοκλήρωσή του. Ο ποιητής ταυτίζει την γνώση και την αλήθεια της με την αγνότητα και καθιστά σαφές ότι μόνο μέσα από την αλήθεια επιτυγχάνεται η αγνότητα, διαφορετικά δεν υπάρχει γιατί επισκιάζεται από το ψέμα.

Στο σημείο αυτό, στην αντίδραση του Ίωνα όταν η Πυθία του δείχνει το καλάθι μέσα στο οποίο κάποτε τον παρέλαβε, ο Ευριπίδης εκμεταλλεύεται εντέχνως την πολυσημία της λέξεως «μῦθος»¹⁷⁴. Η λέξη αυτή μπορεί να σημαίνει την ομιλία δηλαδή τα λόγια, τη συμβουλή, το σχέδιο αλλά και την πλαστή διήγηση¹⁷⁵. (Στ. 1340)

ΙΩΝ

Τί φής ; ό μῦθος είσενήνεκται νέος.

[Τι λες ; Τα λόγια που λες μου φαίνονται πρωτάκουστα.]

Με το νέο μῦθο ο Ευριπίδης μπορεί να υπονοεί τα πρωτάκουστα λόγια αλλά και την νέα εκδοχή του μύθου που προτείνει για την καταγωγή του Ίωνα, αυτή που τον θέλει παιδί του Απόλλωνα¹⁷⁶.

Επίσης καταλυτικός είναι ο ρόλος του θεού Απόλλωνα στο σημείο αυτό, αφού είναι αυτός που φαίνεται να κινεί τα νήματα της μοίρας του Ίωνα. Η αποκάλυψη της καταγωγής του γίνεται μετά από δική του καθοδήγηση και με τη δική του προτροπή. (Στ. 1352-53)

¹⁷⁴ Dimoglidis 2020, 12.

¹⁷⁵ Σταματάκου 2006, 638.

¹⁷⁶ Dimoglidis 2020, 22.

ΙΩΝ

Μητρὸς τὰδ' ἡμῖν ἐκφέρεις ζητήματα;

ΠΥΘΙΑ

Ἐπεὶ γ' ὁ δαίμων βούλεται · πάροιθε δ' οὐ.

[ΙΩΝ

Μου φέρνεις σημάδια, για να βρω τη μητέρα μου;

ΠΥΘΙΑ

Επειδή έτσι το θέλησε ο θεός. Πρωτύτερα δεν έστεργε.]

Για ποιον λόγο έπρεπε να περιμένει τόσο καιρό ο Ίωνας για να μάθει την καταγωγή του είναι ένα ζήτημα που αφορά τον θεό κι αυτός μόνο το γνωρίζει . Οι άνθρωποι το μόνο που πρέπει να κάνουν είναι να εμπιστευτούν τους θεούς, ακόμη κι αν δεν μπορούν να κατανοήσουν τις προθέσεις τους. Αυτή η πεποίθηση, ότι ο θεός γνωρίζει πάντα την κατάλληλη στιγμή για να συμβεί κάτι, απαιτεί και ταυτόχρονα περικλείει όλη την πίστη των ανθρώπων στο θείο. «*Αί βουλαί του Κυρίου*» ήδη από την αρχαιότητα ξεπερνούσαν, όπως φαίνεται, τις αντιληπτικές δυνατότητες των ανθρώπων, σύμφωνα και με τα όσα Ευριπίδης μας αποκαλύπτει.

Ο Ίωνας στη συνέχεια αμφιταλαντεύεται, ζητά την αλήθεια , μα τη φοβάται συνάμα. Η επιθυμία της αλήθειας όμως υπερισχύει. Τότε εμφανίζεται η Κρέουσα. Ακολουθεί η έξοχη σκηνή της αναγνώρισης. Η Κρέουσα, αν και έχουν περάσει τόσα χρόνια, αμέσως αναγνωρίζει το καλάθι μέσα στο οποίο άφησε κάποτε έκθετο το νεογέννητο μωρό της. Πώς θα μπορούσε μια μάνα άλλωστε να το ξεχάσει; Ο Ίωνας πάλι ξεσπά απορώντας με το θράσος της, όπως λέει, έχει προηγηθεί βέβαια και η απόπειρα δολοφονίας του από την γυναίκα αυτή, οπότε οποιαδήποτε αντίδραση θεωρείται απολύτως δικαιολογημένη. Ο νεαρός δυσπιστεί στην επιμονή της και ζητάει αποδείξεις. Τότε η Κρέουσα τα περιγράφει όλα με κάθε λεπτομέρεια. Ένα ύφασμα με τη μορφή της Γοργόνας κι ολόγυρα φίδια στο σχήμα της αιγίδας, φτιαγμένο στον αργαλειό από τα δικά της άπειρα νεανικά χέρια. Κι ένα χρυσό φυλακτό με τη μορφή φιδιού, όπως τα φυλαχτά που συνήθιζαν τότε οι μανάδες να βάζουν στις κούνιες των παιδιών τους. Και κάτι ακόμα. Ένα στεφάνι ελιάς από την ιερή ελιά της Αθηνάς που μένει πάντα θαλερό. Και ήταν όλα εκεί. Ο ποιητής καταφέρνει να συγκινήσει και να καθηλώσει με το μεγαλείο της πέννας του παρά το γεγονός ότι ήδη από την εισαγωγή γνωρίζουμε πως εκτυλίσσεται η υπόθεση. (Στ. 1437 - 53 & 1458- 62)

ΙΩΝ

Ὡ φιλάτη μοι μητέρα, ἄσμενος σ' ἰδών
πρὸς ἀσμένας πέπτωκα σὰς παρηίδας.

ΚΡΕΟΥΣΑ

Ὡ τέκνον, ὦ φῶς μητρί κρεῖσσον ἡλίου -
συγγνώσεται γάρ ὁ θεός - ἐν χεροῖν σ' ἔχω,
Ἄελπτον εὔρημ' ὄν κατά γᾶς ἐνερων
Χθόνιον μετὰ Περσεφόνας τ' ἐδόκουν ναίειν.

ΙΩΝ

Ἄλλ', ὦ φίλη μοι μητέρα ἐν χεροῖν σέθεν
ὁ κατθανών τε κού θανὼν φαντάζομαι.

ΚΡΕΟΥΣΑ

Ἰώ, ἰώ, λαμπρᾶς αἰθέρος ἀμπυχαί,
τίν' αὐδάν ἀύσω
βοάσω ; Πόθεν μοι
συνέκυρσ' ἀδόκητος ἡδονά; Πόθεν
ἐλάβομεν χαράν ;

ΙΩΝ

Ἐμοὶ γενέσθαι πάντα μᾶλλον ἄν ποτε,
μητέρα, παρέστη τῶνδ', ὅπως σός εἰμ' ἐγώ.

ΚΡΕΟΥΣΑ

Ἐπι φόβῳ τρέμω.

ΙΩΝ

Μῶν οὐκ ἔχειν μ' ἔχουσα;

[ΙΩΝ

Πολυαγαπημένη μου μητέρα, τι χαρά που σ' εἶδα, κ' ἔγειρα στο χαρούμενο πρόσωπό σου.

ΚΡΕΟΥΣΑ

Παιδί μου, φως στα μητρικά μου μάτια ανώτερο από τον ήλιο -ο θεός να με συγχωρέσει -στα χέρια μου πια σε κρατώ, ανέλπιστο εύρημα, που πίστευα που ήσουν στα έγκατα της γης με τους νεκρούς, κοντά στην Περσεφόνη.

ΙΩΝ

Να όμως, γλυκιά μου μάνα, που ο πεθαμένος παρουσιάζεται ζωντανός μες στα χέρια σου.

ΚΡΕΟΥΣΑ

Ουρανέ μου συ λαμπρέ, σαν τι φωνή να βγάλω ν' αντηχήσει ολούθε; Από πού μου ήρθε αυτή η απρόσμενη χαρά; Ποιος μου την έστειλε;

ΙΩΝ

Να δεις, μου πέρασε από το νου, μητέρα πως κάποτε έτσι θα συνέβαιναν αυτά, κι ότι εγώ είμαι δικός σου.

ΚΡΕΟΥΣΑ

Ακόμη τρέμω απ' το φόβο...

ΙΩΝ

Φοβάσαι ότι δε με κρατάς ενώ βρίσκομαι στα χέρια σου;]

ΚΡΕΟΥΣΑ

*Τέκνον, οὐκ ἀδάκρυτος ἐκλοχεύη,
γόοις δὲ ματρὸς ἐκ χερῶν ὀρίζη·
νῦν δὲ γενειάσιν παρὰ σέθεν πνέω
μακαριωτάτους τυχοῦσ' ἠδονᾶς.*

ΙΩΝ

Τοῦμόν λέγουσα καὶ τὸ σὸν κοινῶς λέγεις.

[ΚΡΕΟΥΣΑ

Παιδί μου, συ γεννήθηκες βουτηγμένος στα δάκρυα και με κλάματα αποχωρίστηκες τα χέρια της μάνας σου, που είναι για μένα η πιο γλυκιά ηδονή.

ΙΩΝ

Το ίδιο που λες πως νιώθεις, νιώθω κ' εγώ.]

Η ιστορία με το καλάθι του έκθετου βρέφους μας θυμίζει την ιστορία με το καλάθι που εμπιστεύτηκε η Αθηνά στις κόρες του Κέκροπα. Το μυθολογικό παρελθόν είναι πάντα παρών απλώς εμφανίζεται με διαφορετική κατάληξη¹⁷⁷. Ο Ίωνας ανοίγει το καλάθι και βρίσκει την ευτυχία, ενώ οι κόρες του Κέκροπα τον θάνατο.

Η Κρέουσα μπορεί επιτέλους να μιλήσει ανοιχτά για τους φόβους. Ο πιο μεγάλος της φόβος ήταν ότι το μικρό παιδί που η ίδια άφησε έκθετο είχε πεθάνει, είχε πάει στο βασίλειο των νεκρών κοντά στην κόρη της Δήμητρας, την Περσεφόνη.

¹⁷⁷ Dimoglidis 2020, 22.

Δήμητρα & Περσεφόνη. Στην αρχαία ελληνική θρησκεία εμφανίζονται τρεις θεοί οι οποίοι λατρεύονταν ως άρχοντες της γης. Στους θεούς αυτούς ήταν ο Δίας με σύμβολο εξουσίας του την αστραπή και ο Ποσειδώνας που εμφανίζεται με την τρίαινά του. Τρίτος ήταν ο Άδης, ο άλλος γιός του Κρόνου, που εμφανίζονταν πάντα με το κεφάλι στραμμένο προς τα πίσω γιατί ήταν φοβερός και δεν έπρεπε κανείς να τον βλέπει ούτε καν όσοι θυσίαζαν σε αυτόν. Αφάνιζε τις ζωές των ανθρώπων και τις έκανε αόρατες. Κατοικούσε στο δικό του παλάτι στον κάτω κόσμο. Ο τόπος αυτός πήρε το όνομα από τον κυρίαρχο του κι ονομάστηκε Άδης.

Σε αντίθεση με τον Ήλιο που είναι ορατός αλλά και με το Δία το όνομα του οποίου σήμαινε φως της ημέρας¹⁷⁸ ήταν σκοτεινός και αόρατος και αυτό ακριβώς δηλώνει και το όνομά του. Ο Άδης εμφανίζεται ως ζοφερός αντίπαλος του αδερφού του τού Δία αλλά και του Ήλιου. Παρόλα αυτά, σε κάποιες μυθολογικές αναφορές εμφανίζεται ο Δίας με τις προσωνομίες Ζευς ο Χθόνιος ή Καταχθόνιος και ταυτίζεται με τον Άδη όχι ως κυρίαρχος του Ουρανού, του φωτός και της ημέρας αλλά ως κυρίαρχος του κάτω κόσμου, ένα φιλόξενος θεός Δίας των νεκρών¹⁷⁹. Σύμφωνα με αυτή την εκδοχή ο Άδης ήταν η σκοτεινή όψη ενός φωτεινού θεού. Άλλα ονόματα του Άδη ήταν Πλούτων γιατί χάριζε στους ανθρώπους πλούτη, ή Εύβουλος γιατί ήταν καλός σύμβουλος.

Αυτός ήταν ο θεός που άρπαξε την Περσεφόνη, την κόρη της Δήμητρας. Το όνομα Περσεφόνη ετυμολογείται από τα ονόματα Πέρση ή Περσώ ή Περσεύς, λέξεις που προέρχονται από τους προελληνικούς χρόνους και ίσως να χαρακτήριζαν θεούς του κάτω κόσμου¹⁸⁰. Η Περσεφόνη λεγόταν επίσης και Κόρη γιατί, σύμφωνα με κάποιες εκδοχές, ήταν μοναχοκόρη της Δήμητρας. Το όνομα της Δήμητρας, της κόρης της Ρέας προέρχεται από τη λέξη «Δῶ» που είναι ένα αρχαίο όνομα για την Γαῖα, τη Γη. Η θεά αυτή ονομαζόταν έτσι Δημήτηρ στην αττική διάλεκτο ή Δαμάτερ στη δωρική και θεωρούνταν, με βάση την ετυμολογία του ονόματός της, η μητέρα της γης. Η Δήμητρα συνδέθηκε με τον ίδιο της τον αδερφό, τον Δία και γέννησε την Περσεφόνη. Επίσης συνδέθηκε με τον Ποσειδώνα και μέσα από αυτή τη σχέση η γη γεννούσε τα φυτά, τους σπόρους και τα ζώα γι' αυτό η θεά Δήμητρα είναι η θεά της γεωργίας και της αγροτικής ζωής¹⁸¹. Η Περσεφόνη θεωρούνταν η βασίλισσα του κόσμου των νεκρών. Στην ιστορία της Περσεφόνης βρίσκουμε τη θεμελίωση των Ελευσινίων Μυστηρίων.

¹⁷⁸ Κερένυϊ 1974, 218.

¹⁷⁹ Κερένυϊ 1974, 217-19.

¹⁸⁰ Κερένυϊ 1974, 219.

¹⁸¹ Κερένυϊ 1974, 177.

Η μυθολογική παράδοση μας λέει ότι ο Άδης άρπαξε την Περσεφόνη ενώ έπαιζε ξένοιαστη με τις κόρες του Ωκεανού και μάζευε λουλούδια από ένα ανθισμένο λιβάδι. Η Γαία, για χάρη του θεού που ήθελε να κατακτήσει το κορίτσι με το λουλουδένιο πρόσωπο, γέννησε ένα πανέμορφο λουλούδι, έναν νάρκισσο, με τα εκατό του άνθη και το γλυκό του άρωμα που απλώνονταν πάνω από στεριά και θάλασσα. Η ομορφιά του εντυπωσίασε και τη μικρή Περσεφόνη. Όταν όμως πήγε η κόρη να το αγγίξει η γη άνοιξε και βγήκε από μέσα της ο Άδης με τα το χρυσό άρμα του και τα αθάνατα άλογά του. Άρπαξε τότε το κορίτσι που τρομαγμένο ούρλιαζε ζητώντας από τον πατέρα της τον Δία να τη βοηθήσει ενώ τα βουνά και η θάλασσα αντιλαλούσαν από τις απεγνωσμένες κραυγές της. Ο πατέρας της όμως δεν την άκουσε γιατί ήταν στο ναό του απασχολημένος με τις θυσίες των ανθρώπων. Έτσι ο Δίας κατά μία έννοια είναι αυτός, ο παντοδύναμος θεός, που επέτρεψε στον αδερφό του και θείο της Περσεφόνης να την κλέψει. Οι μόνοι που άκουσαν τις κραυγές της ήταν ο γιος του Υπερίωνα, ο Ήλιος και η Εκάτη. Η Δήμητρα συντετριμμένη, έβγαλε τα αστραφτερά στολίδια από τα αθάνατα μαλλιά της, φόρεσε ένα μαύρο φόρεμα και πέταξε πάνω από τα βουνά, τις πεδιάδες τα ποτάμια, τις λίμνες και τη θάλασσα αναζητώντας τη μοναχοκόρη της.

Εννέα μέρες περιπλανιόταν η Δήμητρα χωρίς να τρώει και να πίνει τίποτα, ούτε αμβροσία ούτε νέκταρ, ούτε και πλύθηκε, μόνο γυρνούσε κρατώντας δύο αναμμένους δαυλούς ψάχνοντας το παιδί της, χωρίς όμως να βρει κανένα σημάδι. Την δέκατη μέρα την πλησίασε η Εκάτη κρατώντας κι αυτή ένα δαυλό στο χέρι, και της είπε ότι άκουσε τη φωνή του απαγωγέα αλλά δεν είδε το πρόσωπό του. Η Δήμητρα τότε μαζί με την Εκάτη πετάξανε στον Ήλιο που από εκεί ψηλά που βρίσκεται κατασκοπεύει θεούς και ανθρώπους. Ο Ήλιος της φανέρωσε ότι ο Δίας έδωσε την Περσεφόνη στον Άδη για γυναίκα του και τη συμβούλεψε να υποταχεί στο θέλημα των δύο θεών. Η Δήμητρα, οργισμένη τότε με τον Δία παράτησε το παλάτι των θεών στον Όλυμπο και πήγε να ζήσει με τους ανθρώπους.

Ζούσε θλιμμένη και μαραζωμένη ενώ έμοιαζε με γριά και κανείς πια δεν μπορούσε να την αναγνωρίσει. Κάποια στιγμή έφτασε στο παλάτι του Κελεού και στην ξακουστή για τις θυσίες πατρίδα του Ελευσίνα κι έμεινε εκεί ως παραμάννα του μικρού αγοριού του βασιλιά του Δημοφώντα, χωρίς να γνωρίζουν την ταυτότητά της. Τον μεγάλωνε χωρίς τροφή και πιετό, αλλά η θεά το μύρωσε με αμβροσία και τον φύσηξε με την θεϊκή της πνοή. Κάθε βράδυ έβαζε το αγόρι πάνω από τη φωτιά χωρίς αυτό να το γνωρίζουν οι γονείς του. Η Δήμητρα είχε σκοπό να τον κάνει αθάνατο και αγέραστο. Όμως ένα βράδυ η μητέρα του, η Μετάνειρα είδε τη θεά να κρατάει το παιδί πάνω από τη φωτιά και νομίζοντας ότι η παραμάννα ήθελε να βλάψει το αγόρι ξέσπασε σε λυγμούς. Τότε η Δήμητρα πήρε το παιδί από τη φωτιά και αφού το άφησε

κάτω είπε θυμωμένη στη βασίλισσα ότι μόνη της έπαθε αθεράπευτο κακό. Ήθελε να κάνει το γιο της αθάνατο και θα του εξασφάλιζε παντοτινή λατρεία, ενώ τώρα θα είναι θνητός. Όμως επειδή έχει καθίσει στα γόνατά της κι έχει κοιμηθεί στην αγκαλιά της θα έχει αιώνιες τιμές και οι κάτοικοι της Ελευσίνας θα κάνουν πολέμους για να τον τιμήσουν. Αυτά είπε στην άμυαλη βασίλισσα και φανερώθηκε, ενώ ζήτησε να της χτίσουν ένα βωμό κοντά στο πηγάδι για να τους μάθει τις ιερές τελετές για να βρίσκει παρηγοριά η ψυχή της από τη λατρεία τους. Αμέσως γύρισε στη μορφή της θεάς, όμορφη με ευωδιαστό φόρεμα και όλος ο τόπος φωτίστηκε. Αυτά είπε κι έφυγε από το παλάτι αφήνοντας πίσω τη βασίλισσα λιπόθυμη από φόβο. Την άλλη μέρα η μάνα με τις τέσσερις κόρες τα διηγήθηκαν όλα στον Κελεό κι αυτός συγκάλυψε όλο τον λαό και ζήτησε να χτίσουν έναν βωμό για τη θεά πάνω στο λόφο, κι έτσι κι έγινε.

Εκεί, έμενε η θεά μακριά από τους αθάνατους θεούς, θρηνώντας το χαμένο της κορίτσι. Έστειλε ένα χρόνο δυστυχίας στους ανθρώπους, όπου τίποτα δε φύτρωνε στη γη κι άνθρωποι και ζώα κινδύνευαν να πεθάνουν από την πείνα αφήνοντας έτσι τους θεούς χωρίς λατρεία και θυσίες. Τότε ο Δίας έστειλε αρχικά την όμορφη Ίριδα και μετά όλους τους αθάνατους θεούς που της ζητούσαν να επιστρέψει στο παλάτι. Μάταια όμως, γιατί η Δήμητρα, ανένδοτη μέσα στα μαύρα ρούχα της ήταν παραδομένη στη δυστυχία κι απαντούσε ότι δε θα γύριζε στο παλάτι, ούτε θα άφηνε τη γη να βγάλει καρπούς αν δεν έβλεπε την κόρη της.

Ο Δίας τότε έστειλε τον Ερμή, να πάει στο βασίλειο του Άδη να του ζητήσει να ανεβάσει την Περσεφόνη στον πάνω κόσμο για να τη δει η Δήμητρα και να ηρεμήσει. Ο Άδης αμέσως υπάκουσε και είπε στη μελαγχολική γυναίκα του που της έλειπε τόσο η μητέρα της, ότι μπορεί να γυρίσει στη μητέρα της. Αυτή αμέσως πετάχτηκε χαρούμενη κι ετοιμάστηκε να φύγει. Όμως χωρίς να το καταλάβει της είχε δώσει ένα σπυρί από ρόδι για να μη μένει παντοτινά μαζί με τη μητέρα της. Η Περσεφόνη ακολούθησε τον Ερμή στον κόσμο των ζωντανών και εκεί μάνα και κόρη συναντήθηκαν κι αγκαλιάστηκαν συγκινημένες ενώ διηγήθηκε η Κόρη τις περιπέτειές της. Της είπε ότι φεύγοντας ο Άδης την ανάγκασε να φάει ένα σπυρί από ρόδι και η Δήμητρα της είπε ότι αυτό σημαίνει ότι το ένα τρίτο του χρόνου θα το περνάει κοντά στον θεό του κάτω κόσμου και τα δύο τρίτα κοντά στη μητέρα της. Ο Δίας έστειλε τη Ρέα σαν αγγελιαφόρο και της υποσχέθηκε κάθε τιμή και πως τα δύο τρίτα του χρόνου η Δήμητρα και η κόρη της θα μπορούν να είναι μαζί αρκεί να αφήσει τη γη πάλι να φυτρώσει τους καρπούς της.

Η Δήμητρα δέχτηκε κι έτσι όλη η γη άνθισε, οι σπόροι βλάστησαν και οι καρποί φάνηκαν στα δέντρα κι όλος ο κόσμος που είχε ξεραθεί άνθισε. Η θεά Δήμητρα πήγε στους βασιλιάδες της Ελευσίνας και τους δίδαξε τις ιερές τελετές και τους μύησε στη μυστηριακή λατρεία την οποία δεν επιτρέπονταν ούτε να την εγκαταλείψουν, αλλά ούτε και να την

αποκαλύψουν. Όσοι άνθρωποι είχαν μνηθεί στα Ελευσίνια Μυστήρια ήταν μακάριοι ενώ οι αμύητοι μετά θάνατον δεν θα είχαν μερίδιο στην ευλογία και θα τους έτρωγε το μαύρο σκοτάδι. Αφού η Δήμητρα δίδαξε τα μυστήρια στους ανθρώπους πήγε και πάλι να ζήσει στην κοινότητα των αθανάτων, όπου ζούσαν τιμημένοι, κοντά στο Δία.

Πάνω στον παραπάνω μύθο υπάρχουν πολλές παραλλαγές όμως το κεντρικό μοτίβο είναι το ίδιο. Η Δήμητρα ξαναβρίσκει την κόρη της την Περσεφόνη, η οποία όμως περνάει ένα μέρος του χρόνου στον Άδη ως σύζυγός του και βασίλισσα του κάτω κόσμου¹⁸².

Στο σημείο πρέπει να παρατηρήσουμε τις ομοιότητες της αρπαγής της νεαρής αγνής Περσεφόνης με την αποπλάνηση της νεαρής αγνής Κρέουσας που όπως ακριβώς και η Περσεφόνη έπαιζε ξενοιαστη και αμέριμη ενώ μάζευε λουλούδια όταν αποπλανήθηκε και βιάστηκε από τον θεό Απόλλωνα. Ομοιότητες όμως υπάρχουν και στον πόνο που νιώθει η μάνα της Περσεφόνης όταν αναζητά παντού την κόρη της και δεν μπορεί να ηρεμήσει και να νιώσει στάλα ευτυχίας μέχρι να την ξαναβρεί και στον τρόπο που μια ζωή πονάει η Κρέουσα τον χαμένο της γιο, που θεωρεί πεθαμένο, όπως και η ίδια δηλώνει όταν τελικά τον βρίσκει, αλλά πάντα τον αναζητά. Τελικά, τόσο η Δήμητρα όσο και η Κρέουσα μετά από πολλές περιπέτειες και βάσανα βρίσκουν τα χαμένα τους παιδιά και βιώνουν τη χαρά να τα σφίξουν στην αγκαλιά τους.

Φαίνεται και πάλι, ότι ο Ευριπίδης επιλέγει πολύ προσεχτικά τους μύθους που θα αξιοποιήσει στο έργο του. Επίσης ήξερε ότι το αθηναϊκό κοινό γνώριζε όλους αυτούς τους μύθους τόσο καλά που ακόμα και μια απλή αναφορά σε ένα μόνο όνομα και σε ένα μόνο στίχο, όπως γίνεται στη συγκεκριμένη περίπτωση με το όνομα της Περσεφόνης, είναι αρκετή για να κινητοποιήσει στο μυαλό των θεατών τους απαραίτητους συνειρμούς και παραλληλισμούς και να συνδέσει τις δύο ιστορίες. Την ίδια τεχνική χρησιμοποίησε όπως είδαμε και παραπάνω με την αναφορά του ονόματος του Τιτάνα Προμηθέα.

Μετά την αναγνώριση γεννιέται ένας νέος Ίωνας πνευματικά ολοκληρωμένος. Η διαδικασία μέσα από την οποία οδηγήθηκε στην ολοκλήρωση σίγουρα δεν ήταν απλή, ο δρόμος ήταν δύσκολος και περνάει μέσα από επώδυνες εμπειρίες. Όμως τελικά άξιζε γιατί μέσα από αυτήν ανακάλυψε την βαθύτερη και αυθεντική ύπαρξή του. Η αγνότητα του Ίωνα παραμένει και ταυτίζεται με το κλωνάρι της ιερής ελιάς, το αιώνια θαλερό όπως η μία και μοναδική αλήθεια της ύπαρξής του. Το κλωνάρι της ελιάς που προέρχεται από την ελιά της Αθηνάς, το δέντρο που έκανε η θεά να φυτρώσει στον βράχο της Ακρόπολης και ήταν και ο λόγος,

¹⁸² Κακριδής 1986, 2 :130-33 · Κερένυι 1974, 219-27.

σύμφωνα με τον μύθο που αναφέρθηκε παραπάνω, που η πόλη πήρε το όνομα της και πέρασε κάτω από τη δική της προστασία. Συμβολίζει τη γνώση και την αυθεντικότητα μέσα από τις ευλογίες της θεάς της Γνώσης και τη θεά προστάτιδα της Αθήνας που είναι όπως τελικά αποδείχθηκε η πατρίδα του. Επιπλέον είναι το σύμβολο των Ολύμπιων θεών κι αυτό καθιστά την ιερότητά του αιώνια ανθισμένη. Το ιερό κλαδί ελιάς διατήρησε το λίκνο του μικρού παιδιού ανέγγιχτο από τη φθορά του χρόνου όπως και την αλήθεια της καταγωγής του. Η αλήθεια υπήρχε πάντα, απλώς δεν την είχαν ανακαλύψει.

(Στ. 1433 -36)

ΚΡΕΟΥΣΑ

*Στέφανον ἐλαίας ἀμφέθηκα σοι τότε,
ἦν πρῶτ' Ἀθᾶνα σκόπελον εἰσηνέγκετο,
ὄς, εἴπερ ἔστιν, οὔ ποτ' ἐκλείπει χλόην,
θάλλει δ' ἐλαίας ἐξ ἀκηράτου γεγώς.*

[Ένα στεφάνι ελιάς απάνω σου είχα βάλει τότε, από το πρώτο δέντρο που' φερε μια φορά η Αθηνά στο βράχο της. Το κλαδί αυτό,, αν υπάρχει ακόμα, ποτέ δεν ξεραίνεται, μα είναι πάντα γεμάτο φύλλα, γιατί είναι καμωμένο από ιερή ελιά.]

Ο Ευριπίδης στην σκηνή της αναγνώρισης και πάλι παντρεύει τα αντίθετα. Το ύφασμα με το οποίο είχε τυλίξει η Κρέουσα το νεογέννητο έχει κεντημένη μια παράσταση της Γοργώς. Η αποκρουστική όψη της Μέδουσας συνυπάρχει μέσα στο λίκνο με το θαλερό στεφάνι της αθάνατης ελιάς σύμβολο των Ολυμπίων θεών. Το κακό με το κακό. Το τερατώδες με το ιερό. Αυτός όμως ο φαινομενικά αντιφατικός συνδυασμός θα οδηγήσει στην διαφύλαξη της αγνότητας.

Η αγνότητα επικυρώνεται με την κατάκτηση της πολυπόθητης γνώση. Μέσα από αυτή επιτυγχάνεται αυτό που ο Αριστοτέλης εννοούσε με την έννοια *κάθαρσις*. Ο ήρωας εξαγνίζεται με την ανακάλυψη του πραγματικού του εαυτού, έτσι γίνεται αληθινά αγνός και καθарός, απαλλαγμένος από την άγνοια που ισοδυναμεί με ψέμα ¹⁸³. Η *κάθαρσις* έρχεται όμως και για την Κρέουσα που απαλλάσσεται από το ένοχο μυστικό της, που χρόνια κουβαλούσε σαν ένα δυσβάσταχτο βάρος που δεν την άφηνε να αναπνεύσει, να ζήσει, να χαρεί, να συγχωρήσει τον θεό. Όλα τώρα ανατρέπονται, ακόμα και ο βιασμός και η αναμονή άξιζε, αφού έχει βρει το

¹⁸³ Whitman 1974, 119.

παιδί της. Εξαγνισμένη από ενοχές και βέβηλες δολοφονικές προθέσεις, ξαναγεννιέται ολοκληρωμένη έτσι όπως μια γυναίκα μόνο μέσα από τη μητρότητα μπορεί να ολοκληρωθεί.

Αν η αγνότητα διαφυλάσσετε μέσα από την γνώση, δεν συμβαίνει το ίδιο με την αθωότητά του Ίωνα. Γρήγορα θα ανακαλύψει ότι ο Απόλλωνας, ο θεός που τόσα χρόνια υπηρετεί και χρησιμοδοτεί για χιλιάδες πιστούς που προσέρχονται το μαντείο για να μάθουν την αλήθεια είναι ένα ψεύτης. Είναι ψεύτης γιατί είπε ψέματα στο Ξούθο. Δεν είναι παιδί του Ξούθου, ο Ίωνας, είναι παιδί δικό του. Αρχικά, αυτό το ψέμα του Φοίβου φαίνεται να μην είναι τόσο επώδυνο γι' αυτόν. Όταν η Κρέουσα του αποκαλύπτει ότι ο Απόλλωνας είναι ο πατέρας του, η χαρά επισκιάζει τη φωνή της λογικής, παρασύρεται από την απρόσμενη ευτυχία και δε βρίσκει τίποτα άσχημο σε αυτή τη νέα εξέλιξη. (Στ. 1483 -88)

ΙΩΝ

Τι Φοῖβος ἀδῶς;

ΚΡΕΟΥΣΑ

Κρυπτόμενον λέχος ἠννάσθην...

ΙΩΝ

Λέγ'· ὡς ἔρεῖς τι κεδνόν εὐτυχές τέ μοι.

ΚΡΕΟΥΣΑ

Δεκάτ δέ σε μηνός ἐν

κύκλω κρύφιον ᾠδῖν' ἔτεκον Φοῖβω.

ΙΩΝ

Ἵ φίλτατ' εἰποῦσ', εἰ λέγεις ἐτήτυμα.

[*ΙΩΝ*

Τι μου λες για τον Φοίβο;

ΚΡΕΟΥΣΑ

Εσμίξαμε κρυφά..

ΙΩΝ

Συνέχισε. Κι αυτό που πας να πεις ευχάριστο είναι και καλότυχο για μένα.

ΚΡΕΟΥΣΑ

Σαν έκλεισαν οι δέκα σεληνιακοί μήνες που ήμουν έγκυος, γέννησα το παιδί του Φοίβου πνίγοντας τις ωδίνες μου μακριά από ξένο μάτι.

ΙΩΝ

Τι όμορφα λόγια είπες, αν είναι αλήθεια.]

Όπως και παρακάτω..(Στ.1518 -19).

ΙΩΝ

*Φίλον μὲν οὖν σ'εὔρημα, μήτηρ, ἠῦρομεν,
καὶ τὸ γένος οὐδὲν μεμπτόν, ὡς ἡμῖν, τόδε·*

[Λοιπόν, σε ξαναβρίσκω , μάνα μου, και το εύρημά μου αυτό είναι πολύ γλυκό. Και δε βρίσκω τίποτα να ψέξω από τη γενιά μου.]

Ο Ίωνας έχει μόλις βρει τη μητέρα του και είναι τρισευτυχισμένος και μόνο με αυτό. Όταν λοιπόν πληροφορείται και το όνομα του πατέρα του η χαρά του ξεπερνάει κάθε προσδοκία. Όχι μόνο έχει για πατέρα έναν θεό, αλλά ένα θεό που ο ίδιος τόσα χρόνια υπηρετούσε πιστά και θεωρούσε ότι ανήκει σε αυτόν. Το ψέμα του Φοίβου φαντάζει πταίσμα στην τόση ευτυχία.

Διαφορετική αντιμετώπιση παρατηρούμε και στη συμπεριφορά της ευτυχισμένης πλέον Κρέουσας. Είναι άξιο λόγου ότι για πρώτη φορά η Κρέουσα παρουσιάζει την εγκυμοσύνη της στον Ίωνα ως αποτέλεσμα μιας μυστικής συνεύρεσης, σαν ένα ερωτικό σμίξιμο στο οποίο και η ίδια εκουσίως συμμετείχε .

ΚΡΕΟΥΣΑ

Κρυπτόμενον λέχος ἠνύασθην...

[Εσμίξαμε κρυφά..]

Πρωύτερα όταν εξομολογήθηκε στον γέροντα παιδαγωγό το ένοχο μυστικό της το παρουσίαζε σαν έναν ψυχρό βιασμό. (Στ. 941)

ΚΡΕΟΥΣΑ

Φοίβω ζυνῆψ'ἄκουσα δύστηνον γάμον

[Χωρίς να το θέλω, είχα άθλιες ερωτικές σχέσεις με τον Φοίβο.

Η ευτυχία μάς κάνει πολλές φορές να βλέπουμε τα ίδια ακριβώς γεγονότα από άλλη οπτική γωνία κι ό,τι πριν βλέπαμε μαύρο να του δίνουμε φως και χρώμα. Οι άνθρωποι έχουν

το δικαίωμα να δίνουν στις αναμνήσεις τους το χρώμα που αυτοί επιλέγουν και το ίδιο κάνει εδώ η Κρέουσα.

Ο Ίωνας όμως, ο συνετός Ίωνας, μετά την πρώτη ευχάριστη έκπληξή του, συνειδητοποιεί το μέγεθος του ψέματος του Φοίβου. Αρχικά σκέφτεται μήπως η Κρέουσα προσπαθεί να φορτώσει στον θεό ένα νεανικό της λάθος. (Στ. 1523 -27)

ΙΩΝ

*Ὅρα σύ, μήτηρ, μὴ σφαλεῖς ἅ παρθένοις
ἐγγίγνεται νοσήματ' ἐς κρυπτούς γάμους,
ἔπειτα τῷ θεῷ προσίθης την αἰτίαν,
καί τοῦμόν αἰσχρόν ἀποφυγεῖν πειρωμένη,
Φοίβω τεκεῖν με φῆς, τεκοῦσ' οὐκ ἐκ θεοῦ.*

[ΙΩΝ

Πρόσεξε, μάνα, μήπως πέσεις στο ίδιο σφάλμα, που κάνουν τα κορίτσια, όταν παραστρατούν και φορτώσεις στο θεό τα αίτια της ντροπής σου, και στην προσπάθεια ν' αποφύγεις τη δική μου καταφρόνια μου λες πως με τον Φοίβο μ' έχεις γεννημένο, ενώ δε μ' έκανε ο θεός.]

Η Κρέουσα όμως του ορκίζεται στο όνομα της θεάς Αθηνάς Νίκης ότι είναι παιδί του Απόλλωνα. Ο Ίωνας όμως, επιπλέον αναρωτιέται ποιος πατέρας είναι αυτός που δίνει το παιδί του σε κάποιον άλλον όπως έδωσε ο Φοίβος τον Ίωνα στον Ξούθο. Επιπλέον Οι εξηγήσεις της Κρέουσας δεν τον καλύπτουν και η αμφιβολία φωλιάζει στην ψυχή του. (Στ. 1532 -45)

ΙΩΝ

*Πῶς οὖν τὸν αὐτοῦ παῖδ' ἔδωκ' ἄλλῳ πατρὶ
Ξούθου τε φησὶ παῖδά μ' ἐκπεφυκέναι ;
ΚΡΕΟΥΣΑ*

*Πεφυκέναι μὲν οὐχί, δωρεῖται δέ σε
αὐτοῦ γεγῶτα· καὶ γὰρ ἂν φίλος φίλῳ
δοίη τὸν αὐτοῦ παῖδα δεσπότην δόμων.*

ΙΩΝ

*Ὁ θεός ἀληθῆς ἢ μάτην μαντεύεται;
Ἐμοῦ ταράσσει, μήτηρ, εἰκότως φρένα.*

ΚΡΕΟΥΣΑ

Ἄκουε δὴ νῦν ἃ μ' ἐσῆλθεν, ὦ τέκνον·
εὐεργετῶν σε Λοξίας ἐς εὐγενῆ
δόμον καθίζει· τοῦ θεοῦ δέ λεγόμενος
οὐκ ἔσχεσ ἄν ποτ' οὔτε παγκλήρους δόμους
οὔτ' ὄνομα πατρὸς. Πῶς γὰρ, οὐ γ' ἐγὼ γάμους
ἔκρυπτον αὐτὴ καὶ σ' ἀπέκτεινον λάθρα;
Ὁ δ' ὠφελῶν σε προσίθης ἄλλω πατρί.

[ΙΩΝ

Και πῶς χάρισε το ἴδιο το παιδί του σε ἄλλον πατέρα και λέει πως εἶμαι παιδί του Ξούθου;

ΚΡΕΟΥΣΑ

Δεν εἶπε ὅτι εἶσαι παιδί του, ἀλλ' ὅτι σε παραχωρεῖ σε κείνον, μα κατάγεται ἀπὸ τον ἴδιο τον θεό. Ἄλλωστε ἓνας φίλος μπορεῖ να δώσει το παιδί του σε ἄλλον φίλο του, με σκοπό να τον κληρονομήσει.

ΙΩΝ

Να εἶπε ἀλήθεια ο θεός ἢ μας ἔδωσε ψεύτικες μαντείες;
Αὐτό εἶναι που ταραξεί την ψυχὴ μου, μάνα και εἶναι λογικό.

ΚΡΕΟΥΣΑ

Ἄκου λοιπόν, παιδί μου, τι μου' ρθε στο μυαλό. Για το καλό σου σ' ἔβαλε ο Λοξίας σε σπίτι ἀρχοντικό. Με το να λέγεσαι παιδί θεοῦ, δε θα εἶχες δικαίωμα ποτέ οὔτε στην κληρονομιά οὔτε σε πατρικό ὄνομα. Για ποιο λόγο ἄλλωστε, ἐκρυβα εγὼ την ἔνωσή μου και προσπάθησα κρυφά να σε σκοτώσω; Εκείνος λοιπόν για δικό σου ὄφελος σε πρόσφερε σ' ἄλλον πατέρα..]

Ἀξιοσημείωτη εἶναι ἡ προσπάθεια τῆς Κρέουσας να δικαιολογήσει τις πράξεις του Ἀπόλλωνα. Ἡ Κρέουσα ὄχι μόνο ἔχει συγχωρήσει τον θεό για τα βάσανα που τῆς προκάλεσε μια ολόκληρη ζωή, εἶναι σε θέση πλέον να κατανοεῖ τις ἐπιλογές του θεοῦ και να τις υπερασπίζεται. Δε διστάζει ἀκόμα και να παραλληλίσσει την ἐπιλογή του Ἀπόλλωνα με τῆ δική τῆς πράξη θυμίζοντας στον Ἴωνα ὅτι προσπάθησε να τον σκοτώσει ὡς βρέφος. Μέσα στην ψυχὴ τῆς Κρέουσας ἡ ἀλήθεια του Ἀπόλλωνα ἔχει λάμψει και πλέον οι ἐπιλογές τους θεοῦ δικαιώνονται. Το σημαντικότερο εἶναι ὅτι πιστεύει τα ὅσα λέει, δεν εἶναι ἀπλῶς μια προσπάθεια τῆς μάνας να κάνει το παιδί τῆς να νιώσει καλύτερα. Ὁ Ἴωνας ὁμως και πάλι δεν πείθεται. Ἀποφασίζει να ρωτήθει τον ἴδιο τον θεό. (Στ. 1546 -52)

ΙΩΝ

*Οὐχ ᾧδε φαύλως αὐτ' ἔγώ μετέρχομαι,
ἀλλ' ἱστορήσω Φοῖβον εἰσελθὼν δόμους,
εἴτ' εἰμί θνητοῦ πατρ' Ἴος εἴτε Λοξίου.*

*Ἔα· τίς οἴκων θυοδόκων ὑπερτελής
Ἀντήλιον πρόσωπον ἐκφαίνειν θεῶν;*

[Τόσο φτωχικές εξηγήσεις δε μου αρκούν εμένα, μα ευθύς θα μπω στο ναό και θα ρωτήσω τον Φοῖβο, για να μου πει αν είμαι από θνητό πατέρα ή γιος του Λοξία.]

Τότε εμφανίζεται η θεά Αθηνά και φωτίζει την αλήθεια.

ΕΞΟΔΟΣ

Η Αθηνά εμφανίζεται και βλέποντας τον Ίωνα ο οποίος έντρομος στη θεά μιας θεάς ετοιμάζεται να φύγει, ενημερώνει για τις φιλικές της προθέσεις. Την έστειλε ο Απόλλωνας . Ο Φοῖβος διαβεβαιώνει ότι ο Ίωνας είναι δικό του παιδί και παιδί της Κρέουσας, καθώς και όλα όσα πριν λίγο η Κρέουσα έλεγε στον Ίωνα για τους σκοπούς που είχε ο θεός όταν ονόμασε τον Ίωνα παιδί του Ξούθου. Ο Φοῖβος μεσολάβησε για να μην πεθάνει ο Ίωνας από την πλεκτάνη που η Κρέουσα, εν αγνοία της, είχε στήνει στο ίδιο της το παιδί. Ήθελε να τον εξασφαλίσει τοποθετώντας τον ως νόμιμο κληρονόμο στο παλάτι. Είχε σκοπό να του τα φανερώσει όλα αργότερα, όταν ο Ίωνας θα ήταν στην Αθήνα. Η θεά ορμηλεύει την Κρέουσα να πάρει τον γιο της τον Ίωνα στην Αθήνα, εκεί όπου δικαιούται να γίνει βασιλιάς. Τέλος ανακοινώνει τους χρησμούς του Απόλλωνα για το μέλλον του Ίωνα. Όχι μόνο θα γίνει ξακουστός βασιλιάς αλλά θα γεννήσει τέσσερα παιδιά που θα δώσουν το όνομά τους στις φυλές της Αττικής. Αυτοί με τη σειρά τους, όπως και οι απόγονοί τους, θα δημιουργήσουν αποικίες στις Κυκλάδες, και στα παράλια της Ασίας που βρίσκονται απέναντι από την Ευρώπη και από το όνομα του Ίωνα θα ονομάζονται Ίωνες. Η θεά συνεχίζει με χρησμούς που αφορούν την Κρέουσα και τον Ξούθο. Θα κάνουν παιδιά, τον Δώρο που θα δοξάσει τη Δωρίδα, και τον Αχαιό που θα δώσει το όνομά του στους κατοίκους του Ρίου.

Ο Απόλλων αποδεικνύεται σωστός πατέρας και όλες οι κατηγορίες εναντίον του καταρρίπτονται. Όχι μόνο δεν εγκατέλειψε το παιδί του ποτέ, αφού το είχε πάντα υπό τη σκέπη του, αλλά φρόντισε και για το μέλλον του. Με τον Ίωνα τρισευτυχισμένος όσο ποτέ πριν και την Κρέουσα ολότελα απαλλαγμένη από το παλιό της θυμό εναντίον του Φοῖβου το έργο ολοκληρώνεται έχοντας την Αθηνά συνοδό στο δρόμο τους.

Ο Χορός υμνεί στην έξοδο τον θεό Απόλλωνα προτρέποντας τους ανθρώπους να τιμούν και να πιστεύουν τους θεούς. Το έργο κλείνει με μια αισιόδοξη ρήση : οι καλοί πάντα ανταμείβονται και ευτυχούν σε αντίθεση με τους κακούς που μένουν στη δυστυχία που τους αξίζει.

Σύμφωνα με όσα λέει η Αθηνά, τα τέσσερα παιδιά του Ίωνα θα δώσουν τα ονόματά τους στους λαούς που ζουν στην περιοχή της Αττικής. Ονομάζει τον Γελέων, ένα όνομα που φαίνεται να προέρχεται από τη λέξη γη και να σημαίνει γεωργός. Οι άλλοι φυλές που θα προκύψουν θα είναι οι Οπλήτες, δηλαδή οι πολεμιστές, οι Αργαδείς δηλαδή οι εργάτες και τέλος οι Αιγικορείς δηλαδή οι γιδοβοσκοί. Ο Ευριπίδης ενώ ονομάζει τον πρώτο γιο του Ίωνα, τον Γελέων, δεν αναφέρει τα ονόματα των άλλων παιδιών, παρά μας λέει τις φυλές που θα προκύψουν από αυτούς. Η εξήγηση που δίνεται από τους αρχαίους συγγραφείς είναι ότι, όπως αποδεικνύεται από τα ονόματα των φυλών, αναφέρονται στο διαχωρισμό της κοινωνίας σε κοινωνικές τάξεις ανάλογα με την απασχόλησή τους, κάτι το οποίο ίσχυε και στην πραγματικότητα της Αθηναϊκής κοινωνίας¹⁸⁴.

¹⁸⁴ Φίλιππας 1969, 114-15.

Γ. ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΜΟΣ ΠΡΟΣΩΠΩΝ

Κρέουσα. Η Κρέουσα αποτελεί μια αριστοτεχνικά φτιαγμένη φιγούρα. Είναι μια ηρωίδα ολοκληρωμένη. Μπορεί να μη διαθέτει τη γοητεία της Ελένης, το πάθος της Μήδειας, τη σύνθετη σκέψη της Φαίδρας και την ευφυΐα της Ηλέκτρας, όμως παραμένει θεϊκά γήινη. Συνυπάρχουν σε αυτήν η αριστοκρατικότητα της καταγωγής της, η ευγένεια του χαρακτήρα της, η εύθραυστη φύση της γυναίκας, η τρυφερότητα της μάνας που μια ζωή πονάει για το χαμένο της παιδί, η ηθικότητα, το αίσθημα του δικαίου και η αιδημοσύνη. Είναι όμως και μια γυναίκα με δυναμικότητα και αποφασιστικότητα, τόση ώστε να τα ψάλλει σε ένα θεό για όσα έχει υποστεί εξαιτίας του, αυτή που μπορεί να σκοτώσει όταν θέλει να υπερασπιστεί ό,τι αγαπά, που μπορεί να λέει ψέματα μια ολόκληρη ζωή, όταν πρέπει να κρατήσει κάτι μυστικό, να πάρει τη ζωή στα χέρια της και να σταθεί απέναντι σε θεούς κι ανθρώπους.

Είναι απελπισμένη γιατί θεωρεί το παιδί που από χρόνια έχει αφήσει έκθετο νεκρό, όμως συνάμα έχει έρθει στο μαντείο να το αναζητήσει. Είναι μεγαλόψυχη και συμπονετική αλλά και δολοπλόκα, κουβαλά μαζί της χρόνια το ένοχο μυστικό της αλλά ψάχνει με πάθος για την αλήθεια περισσότερο από κάθε άλλο χαρακτήρα του έργου. Είναι εύθραυστη αλλά ταυτόχρονα και τόσο στιβαρή. Είναι ευσεβής αλλά δε διστάζει να βγάλει από μέσα όλη της την πικρία για τη στάση του Απόλλωνα. (Στ. 384-387)

ΚΡΕΟΥΣΑ.

*ὦ Φοῖβε, κἀνθάδ' οὐ δίκαιος εἶ
ἐς τὴν ἀποῦσαν, ἧς πάρεισιν οἱ λόγοι,
Ὅς οὔτ' ἔσωσας τὸν σόν, ὃν σῶσαί σ' ἔχρην,
οὔθ' ἱστορούση μητρὶ μάντις ὣν ἐρεῖς..*

[Φοίβε, και κεί, όπως κι εδώ δε φέρθηκες σωστά, σ' αυτήν που απουσιάζει και με το στόμα μου σου μίλησε πριν από λίγο, μια που ούτε το δικό σου γιο έσωσες, ενώ είχες χρέος να τον σώσεις, ούτε τη μάνα του που ρωτάει να μάθει δέχεσαι να πεις κι ας είσαι μάντης...]

Είναι φανερό ότι περισσότερο κατηγορεί τον Απόλλωνα όχι γιατί την άφησε έγκυο, αλλά γιατί δεν προστάτεψε ως παντοδύναμος θεός το μωρό τους.

Αποδεχόμενη όμως την ανθρώπινη φύσης της υποτάσσεται στη δύναμη του θεού και τον παρακαλεί να τη βοηθήσει.

Εξαιτίας του μυστικού που κρύβει, είναι πάντα πολύ μετρημένη και στα λόγια και στις αντιδράσεις της, ως ένδειξη της ντροπής που νιώθει. Μόνο όταν αποκαλύπτεται η αλήθεια αφήνει όλο το πάθος της ψυχής της να ξεχυθεί με έναν αριστοτεχνικό λυρικό λόγο που συγκινεί και καθηλώνει¹⁸⁵, ενώ η μεγαλοψυχία της την κάνει να διαγράψει κάθε πίκρα κι κάθε άσχημη ανάμνηση από τον θεό. (Στ. 1609 -1613)

ΚΡΕΟΥΣΑ

*Τὰμὰ νῦν ἄκουσον· αἰνῶ Φοῖβον οὐκ αἰνοῦσα πρὶν,
οὐνεχ' οὐ ποτ' ἠμέλησε παιδὸς ἀποδίδωσί μοι.
Αἶδε δ' εὐώποι πύλαι μοι καὶ θεοῦ χρηστήρια,
δυσμενῆ πάροισεν ὄντα. Νῦν δὲ καὶ ρόπτρων χέρας
ἠδέεως ἐκκρημνάμεσθα καὶ προσεννέπω πύλας.*

[Άκουσε τα δικά μου τώρα. Δοξάζω τον Φοῖβο, ενώ πριν δεν τον δόξαζα, γιατί μου δίνει πίσω το παιδί μου και δεν το εγκατέλειψε ποτέ, κι αυτές επίσης τις ωραίες πύλες δοξάζω και τα μαντεία του θεού, που μου ήταν μισητά πιο πριν. Τώρα πια με τα δυο μου χέρια αγγίζω μ' ευχαρίστηση τα πόμολα κι αποχαιρετώ για τελευταία φορά τις πύλες.]

Υποτάσσεται έτσι στη μοίρα των θνητών, δεν μπορεί να αλλάξει τους θεούς, όμως τώρα μπορεί να τους καταλάβει. Αποδέχεται πλέον χωρίς πόνο, τη μοίρα της γυναίκας που γοήτευσε κάποτε έναν θεό και την έκανε δική του, έστω και παρά τη θέλησή της. Η Κρέουσα παρά το ψέμα της είναι αληθινή, γνήσια και ζωντανή όσο και το παιδί που ψάχνει και οι αντιδράσεις της είναι τόσο ανθρώπινες και τόσο γυναικείες που τα μητρικά αισθήματα ξεχειλίζουν. Η αρχοντιά της και η ευγενική της μορφή θα τραβήξουν αμέσως την προσοχή του Ίωνα. Ίσως να ξύπνησε μέσα του το ένστικτο της συγγένειας και μια κρυμμένη λαχτάρα, αφού αυτός υποσυνείδητα αναζητούσε πάντα τη μητέρα του ακόμα κι αν δηλώνει ότι ανήκει στο μαντείο και στον Λοξία. Είναι το κομμάτι του παζλ που λείπει για να ολοκληρωθεί ο Ίωνας ως άνθρωπος. Η Κρέουσα τον βοηθάει να γίνει ένας αληθινός νεαρός άνδρας, έτοιμος να ξεκινήσει τη ζωή του.

Ο Ίωνας φαίνεται να εντυπωσιάζεται από την ομορφιά μιας γυναίκας που κάποτε τράβηξε ένα θεό και αποτέλεσε τελικά και τον λόγο της δικής του ύπαρξης. Σίγουρα, η τρυφερότητα και η μητρότητα που εκπέμπει η Κρέουσα τον έκαναν να ξεδιπλωθεί και να θέλει

¹⁸⁵ Whitman 1974, 108.

να μάθει τόσα πολλά για αυτήν την γυναίκα που τον ελκύει χωρίς να μπορεί να καταλάβει τον λόγο που τον κάνει να θέλει να εξομολογηθεί και τα δικά του βάσανα. Η Κρέουσα με την αποκάλυψη της πράξης του βιασμού του Απόλλωνα θα επηρεάσει καταλυτικά την αθωότητα του Ίωνα. Θα καταφέρει να τον συγκλονίσει, να τον επηρεάσει και να αλλάξει μέσα του όλη την αντίληψή του για τη ζωή , την κοσμοθεωρία του και την άποψη του για τη φύση των θεών για το αίσθημα δικαίου που τους χαρακτηρίζει καθώς και για τον τρόπο που συμπεριφέρονται στους θνητούς. Ό,τι μπορεί να πετύχει μια μητέρα με χρόνια νουθεσίας , η Κρέουσα θα το καλύψει σε μια συνάντηση με το γιο της μέσα σε λίγη μόνο ώρα. Αποδεικνύεται για άλλη μια φορά το μεγαλείο της προσωπικότητάς της.

Είναι η ηρωίδα που δύο φορές θα προσπαθήσει να καταστρέψει αυτό που αγαπάει πιο πολύ, το παιδί της. Την πρώτη αφορά αφήνοντας το έκθετο σε μια σπηλιά και τη δεύτερη σχεδιάζοντας να φαρμακώσει τον νεαρό Ίωνα επειδή τον θεωρεί εισβολέα. Η Κρέουσα για να φτάσει στην αγνότητά θα πρέπει να περάσει μέσα από τη βία και τον πόνο.

Ίων. Ο ήρωας που δίνει το όνομά του στη τραγωδία έχει πολλά κοινά αλλά ταυτόχρονα και πολλές διαφορές με τον *Οιδίποδα Τύραννο* του Σοφοκλή. Και οι δύο ήρωες αναζητούν την αλήθεια για την καταγωγή τους. Κι ενώ η καταδίκη του Οιδίποδα είναι προκαθορισμένη από τη γέννησή του¹⁸⁶, για τον Ίωνα είναι προαποφασισμένο από τη γέννησή του ένα λαμπρό μέλλον τόσο για τον ίδιον όσο και για τους απόγονούς του.

Ο Ίωνας στην αρχή του έργου εμφανίζεται ως ο αγνός και θεοσεβούμενος υπηρέτης του θεού Απόλλωνα. Η πίστη του απέναντι στον θεό αρχίζει να κλονίζεται όταν πληροφορείται από την Κρέουσα για τον βιασμό μιας νεαρής κοπέλας από τον θεό. Έτσι ο άπειρος από την ζωή νεαρός, που χρόνια ζει κάτω από την προστασία του μαντείου ξαφνικά αμφιβάλλει για την ηθική του θεού και τα κριτήρια των θεών γενικότερα. (Στ. 429 - 430 & 437 - 451)

ΙΩΝ

Τί ποτε λόγοισιν ἢ ξένη πρὸς τὸν θεόν

κρυπτοῖσιν αἰεὶ λοιδοροῦσ' αἰνίσσεται.....

[Γιατί αυτή η ξένη με διαφορούμενα λόγια πετάει συνέχεια σκοτεινές κατηγορίες στο πρόσωπο του θεού;]

¹⁸⁶ Bowra 1993, 87.

ΙΩΝ. ...Νουθετητητέος δέ μοι

Φοῖβος, τι πάσχει. Παρθένους βία γαμῶν
προδίδωσι; Παῖδας ἐκτενούμενας λάθρα
θνήσκοντας ἀμελεῖ; Μὴ σὺ γ' ἄλλ', ἐπεὶ κρατεῖς,
ἀρετάς δίωκε. Καί γάρ ὅστις ἄν βροτῶν
κακός πεφύκη, ζημιούσιν οἱ θεοί.

Πῶς οὖν δίκαιον τοὺς νόμους ὑμᾶς βροτοῖς
γράψαντας αὐτοὺς ἀνομίαν ὀφλισκάνειν ;

Εἰ δ' -οὐ γάρ ἔσται, τῷ λόγῳ δὲ χρήσομαι -
δίκας βιαίων δώσεται ἄνθρώποις γάμων,
σὺ καὶ Ποσειδῶν, Ζεὺς θ' ὅς οὐρανοῦ κρατεῖ
ναοὺς τίνοντες ἀδικίας κενώσετε.

τάς ἡδονάς γὰρ τῆς προμηθίας πάρος
σπεύδοντες ἀδικεῖτ' Οὐκέτ' ἀνθρώπους κακῶς
λέγειν δίκαιον, εἰ τὰ τῶν θεῶν καλά
μιμούμεθ', ἀλλὰ τοὺς διδάσκοντας τάδε.

[Πρέπει ὁμως να νουθετήσω τον Φοῖβο σχετικά μ' αυτά που παθαίνει: Αφού βιάσει παρθένες, μετά τις προδίνει! Αφού σπείρει στα κρυφά παιδιά, δε νοιάζεται μετά που του πεθαίνουν! Μην κάνεις τέτοια πράγματα. Αλλά, μια κι έχεις δύναμη, ας επιδιώξεις το καλό. Αφού μάλιστα, ὅποιος θνητός βγει κακός, οι θεοί τον τιμωρούν, πῶς είναι σωστό εσεῖς οι ἴδιοι, που συντάξατε τους νόμους για τους θνητούς, να πέφτετε σε λάθη ; Κι αν - δεν πρόκειται βέβαια να γίνει, μόνο που το αναφέρω - τιμωρήσετε ανθρώπους για βιασμούς, κ' εσύ κι ο Ποσειδῶν κι ο Δίας που κυβερνάει στον ουρανό θα γίνετε αιτία ν' αδειάσουν οι ναοί σας για την αδικία που κάνετε. Γιατί είναι μεγάλη αδικία να θεωρεῖται τις ηδονές ανώτερες από τη σύνεση. Δεν είναι σωστό πια να κατηγορούμε τους ανθρώπους, επειδή μιμούνται αυτά που εγκρίνουν οι θεοί, μα εκείνους που δίνουν το παράδειγμα.]

Βαθμιαία παρακολουθούμε να χάνεται η αθωότητά του όταν ανακαλύπτει ὅτι ο θεός είναι επιπλέον και ψεύτης. Από την απόλυτη αθωότητα κι ευσέβεια περνάμε σε ἕναν ἄνθρωπο που θέλει με μανία να εκδικηθεῖ τη γυναίκα που προσπάθησε να τον σκοτώσει. (Στ. 1266-67)

ΙΩΝ

*Λάζυσθ' ἴν' αὐτῆς τούς ἀκηράτους πλόκους
κόμης καταξήνωσι Παρνασοῦ πλάκες
ᾧθεν πετραῖον ἄλμα δισκηθήσεται.*

[Πιάστε την, για να της ξάνουν τις ανέγγιχτες πλεξούδες των μαλλιών οι κορφές του Παρνασσού, απ' όπου θα τη ρίζουμε στα βράχια.]

Τελικά λόγω της ευσέβειας που τον χαρακτηρίζει θα συγκρατηθεί και δε θα το κάνει¹⁸⁷. Παρακινήμένος από την Κρέουσα μπαίνει σε μια διαδικασία προσωπικής αναζήτησης. Κι αναρωτιόμαστε γιατί τόσο καιρό δεν το έχει κάνει ενώ έχει την ίδια την Πυθία για θετή του μητέρα. Στη συμπεριφορά του διακρίνουμε τη μεγάλη του επιθυμία να μάθει τους πραγματικούς του γονείς του να συνυπάρχει με τους φόβους του για την αποκάλυψή τους. Αυτό φαίνεται κυρίως στη σκηνή που ενώ κρατάει το λίκνο στα χέρια του, το οποίο μπορεί να του δώσει απαντήσεις σχετικά με την ταυτότητα της μητέρας του, προς στιγμὴν αποφασίζει να μην το ανοίξει. (Στ. 1380 - 84)

ΙΩΝ

*Καί νῦν λαβὼν τήνδ' ἀντίπηγ' οἴσω θεῶ
ἀναθημ', ἴν' εὖρω μηδέν ᾧν οὐ βούλομαι.
Εἰ γάρ με δούλη τυγχάνει τεκοῦσα τις,
εὐρεῖν κάκιον μητέρ' ἢ σιγῶντ' ἔαν.
Ἵ Φοῖβε, ναοῖς ἀνατίθημι τήνδε σοῖς...*

[Και τώρα ας πάρω αυτήν την κούνια να την αφιερώσω στο θεό, για να μην έχω καμιάν ανεπιθύμητη συνάντηση. Αν η μητέρα μου τύχει να είναι καμιά δούλα, το να τη βρω είναι χειρότερο από το να την αγνοώ. Φοίβε, στους ναούς σου αφιερώνω αυτό...]

Κι αναρωτιόμαστε γιατί διστάζει να μάθει αυτό που θα τον ολοκληρώσει. Μέσα στον αθώο νεαρό διακρίνουμε έναν συμφεροντολόγο που αποφασίζει και λειτουργεί με ψυχρή λογική, όπως ακριβώς λειτούργησε και στην σκηνή που ο Ξούθος του αποκαλύπτει τον χρησμό που λέει ότι είναι γιος του. Στην περίπτωση αυτή, κυριαρχείται από φόβο μήπως η καταγωγή της μητέρας του είναι τόσο ταπεινή που θα τον κάνει να ντρέπεται, κάτι που μας κάνει να

¹⁸⁷ Whitman 1974, 117.

αμφιβάλλουμε για τον αγνό χαρακτήρα του . Στο έργο υπάρχουν τόσο αντιφατικότητες στον χαρακτήρα του, όσο και μεταπτώσεις στη συμπεριφορά του, γι' αυτό και τελικά θα αποφασίσει να ανοίξει το καλάθι. Είναι ένας άνθρωπος που ψάχνει με πάθος την αλήθεια και δεν επαναπαύεται στις λογικές εξηγήσεις της Κρέουσας σχετικά με την απόφαση του Απόλλωνα να επιτρέψει στον Ξούθο να θεωρήσει τον Ίωνα δικό του παιδί. Αποφασίζει να βρει την αλήθεια, όποιο τίμημα κι αν έχει, και με τόλμη ξεκινάει να ρωτήσει τον θεό να του πει αν είναι ή όχι γιος του. Όταν όμως βλέπει τη θεά Αθηνά να εμφανίζεται θα οπισθοχωρήσει και πάλι θα τρομαγμένος¹⁸⁸. (1551-1552)

ΙΩΝ

Φεύγωμεν, ὦ τεκοῦσα, μὴ τὰ δαιμόνων

ὀρῶμεν, εἰ μὴ καιρὸς ἐσθ' ἡμᾶς ὀρᾶν.

[Μάνα, πάμε να φύγουμε, για να μη βλέπουμε θεϊκές μορφές, αν η στιγμή δεν είναι κατάλληλη για να τις δούμε.]

Στον Ίωνα συνυπάρχει ο φόβος της αλήθειας με τον ζήλο γι' αυτήν. Όταν η αλήθεια σχετίζεται με την άσχημη γενιά είναι μια ανεπιθύμητη αλήθεια. Γιατί αυτός είναι τελικά ο φόβος του, μια ταπεινή καταγωγή.

Ξούθος. Το έργο προβληματίζει όχι μόνο σχετικά με το ζήτημα της αλήθειας, αλλά και τον τρόπο που επιλέγει ο καθένας να το διαχειριστεί. Αυτό προβάλλεται και στην περίπτωση του Ξούθου, του χαρακτηριστικού απλοϊκού πολίτη, που συμβιβάζεται τόσο αβίαστα με τον χρησμό που παίρνει από το μαντείο, τόσο που μέσα στον ενθουσιασμό του και την αφέλειά του δεν αναρωτιέται για την ταυτότητα της μητέρας του Ίωνα. Σε μια σκηνή που θα ταίριαζε πιο πολύ σε κωμωδία παρά σε τραγωδία τον βλέπουμε να θέλει ένα γιο και τον έχει· γι' αυτόν μόνο αυτό μετράει. Βολεύεται πολύ εύκολα στο πρώτο πιθανό σενάριο που σκέφτεται ο Ίωνας. Η απλοϊκότητα του, άλλωστε, ίσως να αποτελεί και τον λόγο της συγκρατημένης χαράς που δείχνει ο Ίωνας όταν του αποκαλύπτει ότι είναι ο πατέρας του ή όταν απορρίπτει την πρότασή του να τον ακολουθήσει στην Αθήνα. Θα λέγαμε ότι ο Ξούθος εξαπατάται, και μένει μέχρι το τέλος εξαπατημένος γιατί θέλει να εξαπατηθεί. Ο Ευριπίδης θέλει, μέσα από την απλοϊκή χαρά του Ξούθου να τονίσει τη δυσκολία που υπάρχει στην κατάκτηση της γνώσης αλλά και να

¹⁸⁸ Whitman 1974, 103-04.

τονίζει ότι η αλήθεια είναι ένας όρος σχετικός αφού ο καθένας γνωρίζει την αλήθεια που του αξίζει.

Διαχρονικά γνώση κι απάτη συχνά συνυπάρχουν, στα λεγόμενα «κατά συνθήκη ψεύδη». Ο ποιητής όμως αποδεικνύει, ότι τελικά οι άνθρωποι ζουν στο ψέμα από δική τους επιλογή. Στην απάτη αυτή μεγάλο μερίδιο ευθύνης αναλογεί βέβαια και στον Απόλλωνα, ακόμα και στην Αθηνά. Μήπως όμως δεν πρέπει οι άνθρωποι να τα περιμένουν όλα από τους θεούς; Κι ενώ ο Ίωνας και η Κρέουσα κατακτούν τη γνώση, ο Ξούθος είναι η μοναδική φιγούρα του έργου που παραμένει έως το τέλος εξαπατημένος και μακριά από την γνώση της αλήθειας. Εξαπατημένος παραμένει αθώος, αλλά όχι και αγνός, όπως αγνή δεν είναι και η καταγωγή του. Άλλωστε το προνόμιο της αγνής καταγωγής το διεκδικούν μόνο οι Αθηναίοι και ο Ξούθος δεν είναι Αθηναίος.

Απόλλων. Ο θεός Απόλλωνας και η εικόνα του στο έργο, τουλάχιστον στην αρχή, είναι και ο λόγος που έκανε κάποιους μελετητές να μιλούν για παρωδία¹⁸⁹. Είναι ένας θεός βιαστής που εξαπατά τους θνητούς με τους ψεύτικους χρησμούς του και τελικά στέλνει την Αθηνά να δώσει εξηγήσεις. Όμως οι θεοί ήταν για τους αρχαίους Έλληνες, αντίγραφα των ανθρώπων που τους επινόησαν. Έτσι μόνο δικαιολογείται ένας θεός με τόσα πολλά ανθρώπινα ελαττώματα. Ο Bowra είπε : «οι άνθρωποι έχουν τους θεούς που τους αξίζουν»¹⁹⁰ κι ίσως αυτό να ήταν το μήνυμα που θέλει να περάσει ο ποιητής.

Η συνέχεια δικαιώνει τον θεό, αφού όλοι τελικά θα είναι ευτυχισμένοι, άλλοι ανακαλύπτοντας την αλήθεια όπως η Κρέουσα και ο Ίωνας κι άλλοι μέσα στην πλάνη της εξαπάτησής τους όπως ο Ξούθος. Ο θεός τα θέλει όλα τακτοποιημένα κι αυτό τελικά πετυχαίνει. Ο Απόλλωνας ως θεός είναι σοφός και γνωρίζει ότι η αλήθεια και το ψέμα είναι σχετικές έννοιες, αντίθετες και αλληλοσυμπληρούμενες. Είναι τα όπλα του που τα χρησιμοποιεί εξίσου για να χαρίσει την ευτυχία στους θνητούς, αποστασιοποιημένος από την ανθρώπινη οπτική γωνία των εννοιών καλό και κακό. Αυτή του η πρόθεση, όπως και η ευτυχής έκβαση της ιστορίας είναι τα δύο στοιχεία που θα τον εξιλεώσουν και θα περισώσουν τη θεϊκότητά του.

Παρόλα αυτά μένουν δύο κενά σημεία στην συμπεριφορά του θεού, τα οποία ούτε η εξέλιξη της ιστορίας ούτε η Αθηνά δικαιολογεί. Το πρώτο σημείο που μας δημιουργεί απορία σχετίζεται με το βρέφος που άφησε έκθετο στη σπηλιά η νεαρή Κρέουσα. Γιατί ο θεός επιλέγει

¹⁸⁹ Whitman 1974, 106.

¹⁹⁰ Whitman 1974, 106.

να στείλει τον Ερμή να σώσει το δικό του παιδί και δεν το κάνει ο ίδιος; Ο Ερμής αφηγείται πως ο Απόλλων του ζητάει να φέρει στους Δελφούς το έκθετο βρέφος. (Στ.29-31)

ΕΡΜΗΣ

Ἵδ σύγγον', ἐλθὼν λαὸν αὐτόχθονα

κλεινῶν Ἀθηνῶν -οἶσθα γὰρ θεᾶς πόλιν -

λαβὼν βρέφος νεογνὸν ἐκ κοίλης πέτρας..

[Αδερφέ, τράβα στον λαό που ' ναι γέννημα της ένδοξης Αθήνας - ξέρεις θαρρώ της θεάς την πόλη - και πάρε το νεογέννητο μωρό από το βαθουλό βράχο..]

Στο σημείο αυτό, ίσως, κρύβεται ο λόγος για τον οποίον επιλέγει ο Ευριπίδης να παρουσιάζει τον Απόλλωνα να ζητάει αυτή τη χάρη από τον αδερφό του. Τον στέλνει να φέρει το βρέφος από την Αθήνα, ενώ θα μπορούσε να το φέρει ο ίδιος. Ο Ερμής ήταν ο θεός - μεσίτης μεταξύ θεών και ανθρώπων. Ο Απόλλων τονίζει την οικειότητα του θεού με την πόλη των Αθηνών (γὰρ). Ο Ερμής, πράγματι, ήταν ιδιαίτερα αγαπητός στην Αθήνα κι αυτό αποδεικνύεται από το πλήθος των Ερμαϊκών στηλών που υπάρχουν στην πόλη. Πιθανόν ο Ευριπίδης να ήθελε να δημιουργήσει ένα ευνοϊκό έδαφος, έτσι ώστε να είναι το κοινό θετικά διακείμενο απέναντι στην ιστορία που θα ακούσει από έναν αγαπημένο του θεό. Ωστόσο, οι Ερμαϊκές στήλες μας θυμίζουν, και σίγουρα θυμίζουν και στους θεατές, την υπόθεση του Αλκιβιάδη.¹⁹¹ Ο Αλκιβιάδης, πρωτεργάτης της Σικελικής Εκστρατείας κατηγορήθηκε ως Ερμοκοπίδης, ότι δηλαδή κατέστρεψε ερμαϊκές στήλες μαζί με φίλους του, τη νύχτα πριν τον απόπλου του αθηναϊκού στόλου, μέσα στον ενθουσιασμό του γλεντιού για την επικείμενη αναχώρηση του στόλου. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα την καθαίρεση του Αλκιβιάδη από το αξίωμα του ενός από τους αρχηγούς της εκστρατείας. Μόνο που ο Αλκιβιάδης, πληροφορήθηκε τις προθέσεις των Αθηναίων και πριν καθαιρεθεί, αυτομόλησε στους Λακεδαιμονίους, με καταστροφικά αποτελέσματα για τη Αθήνα, γεγονός που οδήγησε στην εξορία του. Βέβαια, η κατηγορία για ιεροσυλία, πάντα ήταν αποτελεσματική, γι' αυτό ήταν μια συνηθισμένη τακτική εξόντωσης πολιτικών αντιπάλων. Από την εξορία επέστρεψε στην Αθήνα το 408. Όταν διδάσκεται ο Ίων στην Αθήνα ο Αλκιβιάδης, συγγενής του Περικλή, μαθητής του Σωκράτη και γενικά αμφιλεγόμενη προσωπικότητα, βρίσκεται σε εξορία.

¹⁹¹ Martin 2010, 647-48.

Το δεύτερο σημείο, το οποίο δε διευκρινίζεται σχετικά με τον Απόλλωνα και τη στάση που τηρεί, βρίσκεται στην τελευταία σκηνή όπου εμφανίζεται η θεά Αθηνά για να μεταφέρει όπως δηλώνει τα μηνύματα του Απόλλωνα. (Στ. 1557 - 1558)

ΑΘΗΝΑ

*Ἐπώνυμος δὲ σῆς ἀφικόμην χθονὸς
Παλλάς, δρόμῳ σπεύσασ' Ἀπόλλωνος πάρα,
ὄς ἐς μὲν ὄψιν σφῶ μολεῖν οὐκ ἤξιου,
μὴ τῶν πάροιθε μέμψις ἐς μέσον μόλη,
ἡμας δὲ πέμπει τοὺς λόγους ὑμῖν φράσαι..*

[Από τη χώρα σας που φέρει τ' όνομά μου, εγώ η Παλλάδα, ήρθα δω τρέχοντας, σα μου μήνυσε ο Απόλλωνας, επειδή δεν ήθελε να φανερωθεί ο ίδιος μπροστά στα μάτια σας, για να μη βγουν στη μέση οι κατηγορίες για τα περασμένα. Κι έτσι στέλνει εμένα για να σας ανακοινώσω τα λόγια του.]

Θα έλεγε κανείς ότι ο Απόλλωνας αρνείται να αναλάβει τις ευθύνες για τις πράξεις του παρελθόντος. Ωστόσο, τα ευχάριστα νέα τόσο για την καταγωγή του Ίωνα όσο και για το μέλλον του φέρνουν τόση χαρά που τέτοιες λεπτομέρειες ωχριούν στην λάμψη της τόσης ευτυχίας. Ίσως η απάντηση να βρίσκεται στην επιλογή του θεού να κρατά πάντα αποστάσεις όταν μάλιστα κανείς θνητός δεν μπορεί να τον υποχρεώσει να δώσει εξηγήσεις για τις επιλογές του. Ο δρόμος προς την αλήθεια του Απόλλωνα είναι συχνά ανηφορικός όπως λέει ο γέροντας παιδαγωγός στην Κρέουσα. (Στ. 739)

ΠΡΕΣΒΥΤΗΣ

Αἰπεινά τοι μαντεῖα·

[Το μαντείο είναι ψηλά χτισμένο.]

Το μαντείο δεν είναι μόνο ψηλά, αλλά και οι ίδιοι οι χρησμοί είναι δύσβατοι¹⁹² και δυσνόητοι. Είναι ο θεός που συνταιριάζει πολλές αντιφατικές όψεις όπως φαίνεται και στον μονόλογο της Κρέουσας. (Στ. 881 -896)

¹⁹² Whitman 1974, 127.

ΚΡΕΟΥΣΑ

Ὡ τᾶς ἐπταφθόγγους μέλων
κιθάρας ἐνοπᾶν, ἅτ' ἀγραύλοισ
κέρασιν ἐν ἀψύχοις ἀχεῖ
μουσαῖν ὕμνους εὐαχήτους,
σοὶ μομφάν, ὦ Λατοῦς παῖ,
πρὸς τάνδ' ἀύγαν αὐδάσω.
Ἦλθες μοι χρυσῶ χαιῖταν
μαρμαίρων, εὖτ' ἔς κόλοπους
κρόκεα πέταλα φάρεσιν ἔδρεπον
ἀνθίζειν χρυσανταυγῆ·
λευκοῖς δ' ἐμφὺς καρποῖσιν
χειρῶν εἰς ἄνδρου κοίτας
κραυγᾶν «Ὡ μάτερ» μ' αὐδῶσαν
θεὸς ὁμουνέτας
Ἄγες ἀναιδεία
Κύπριδι χάριν πράσσων.

[Εσένα που τραγουδάς στους ήχους της επτάχορδης λύρας, καθώς μες απ' τα αγροτικά, τα άψυχα κερατά της κάνει να ηχήσουν γλυκόλαλοι ύμνοι για τις μούσες, γιε της Λητούς,, εσένα εγώ θα κατηγορήσω, εδώ στο φως της μέρας. Μου ήρθες αστραφτερός μες στο χρυσάφι των μαλλιών σου, όταν στην αγκαλιά μου μάζευα λουλούδια από κρόκους, σαν το χρυσάφι αστραφτερά, για να στολίσω το χιτώνα μου και πιάνοντας τους λευκούς καρπούς των χειρών μου, κ' ενώ εγώ ξεφώνιζα :«Μανούλα μου» εσύ ένας θεός, με παρέσυρες να κοιμηθώ αδιάντροπα μαζί σου κάνοντας το θέλημα της Κύπριδας.]

Ο Απόλλων συνυφαίνει την αλήθεια με το ψέμα, την ηθική με τη βία, τη γλυκόλαλη λύρα με το αδυσώπητο τόξο. Είναι ο θεός που χρησιμοδοτεί και φανερώνει τα μελλούμενα ενώ είναι κρυφίνους για όσα έχουν γίνει στο παρελθόν. Ακόμα και η ίδια η αλήθεια του μπορεί να έχει δύο πρόσωπα και οι χρησιμοί του δύο ερμηνείες. Για αυτό το χαρακτηριστικό των χρησμών αποδίδεται άλλωστε στον Απόλλωνα και το επίθετο Λοξίας. Είναι όμως θεός και υπάρχει το ενδεχόμενο όλη η ιστορία από την αρχή ως το τέλος να είναι ένα δικό του δημιούργημα προκειμένου να προκύψει ο γενάρχης των Ιώνων. Άλλωστε πέρα από τα δύο αυτά σημεία που μας ξενίζουν, ο Απόλλωνας φαίνεται να είναι ένας απόλυτα υπεύθυνος πατέρας που τα είχε όλα

πολύ σοφά και συνετά σχεδιασμένα από τη αρχή, απλώς δεν μπόρεσε στον κόπο να ενημερώσει τους θνητούς για τις βουλές τους. (Στ. 1595 -1600)

ΑΘΗΝΑ

*Καλῶς δ' Ἀπόλλων πάντ' ἔπραξε· πρῶτα μὲν
ἄνοσον λοχεύει σ', ὥστε μὴ γνῶναι φίλους·
ἐπεὶ δ' ἔτικτες τονδε παῖδα κάπεθου
ἐν σπαργάνοισιν, ἀρπάσαντ' ἐς ἀγκάλας
Ἑρμῆν κελεύει δεῦρο πορθεύσαι βρέφος,
Ἐθρεψέ τ' οὐδ' εἴασεν ἐκπνεῦσαι βίον.*

[Ωραία λοιπόν τα ταχτοποίησε όλα ο Απόλλων. Και πρώτα εσένα μια χαρά σε ξεγέννησε, χωρίς κανείς να πάρει μυρουδιά από τους δικούς σου. Κι όταν γένησες αυτό το παιδί και το 'βαλες τα σπάργανα, διέταξε τον Ερμή να το αρπάξει στην αγκαλιά του και να το φέρει εδώ· το ανέστησε έπειτα και δεν άφησε να το αγγίξει ο θάνατος.]

Πάνω απ' όλα είναι ένας θεός και δεν είναι υποχρεωμένος να λογοδοτεί στους ανθρώπους. Επιπλέον, φαίνεται να βολεύεται με τη λογική της ρήσης : ο σκοπός αγιάζει τα μέσα. Από την άλλη, για τους ανθρώπους και λόγω της ατελούς φύσης τους δεν είναι πάντα εφικτό να καταλαβαίνουν τους θεούς και τους σκοπούς τους. Έτσι αρκεί οι άνθρωποι να τους εμπιστεύονται και να τους τιμούν ,όπως μας προτρέπει στους τελευταίους στίχους και η κορυφαία του χορού..

4. ΤΟ ΖΗΤΗΜΑ ΤΗΣ ΑΥΤΟΧΘΟΝΙΑΣ

Παρακολουθούμε σε όλο το έργο ο ποιητής να συνδέει την ιδέα της αυτοχθονίας, δηλαδή της γέννησης από τη γη με κάτι το απειλητικό, το τερατώδες αλλά και κάτι το θαυμαστό. Σε πολλούς αρχαιοελληνικούς μύθους υπάρχουν πλάσματα τα οποία φύτρωσαν από τη γη. Όπως για παράδειγμα η ιστορία του Κάδμου, του θεμελιωτή της Θήβας, που σύμφωνα με τον χρησμό του μαντείου των Δελφών ακολουθώντας μια αγελάδα που είχε στιγματισμένο ένα γεμάτο φεγγάρι βρέθηκε στη Θήβα. Σκότωσε εκεί τον δράκο που ζούσε στην περιοχή κι έσπειρε τα δόντια του. Από εκεί φύτρωσε η φυλή των Σπαρτών Ανδρών που ήταν οι πρώτοι κάτοικοι της Θήβας¹⁹³. Άλλωστε αναφορές σε ανθρώπους που γεννήθηκαν από τη γη υπάρχουν και σε άλλα έργα του Ευριπίδη όπως για παράδειγμα στις *Βάκχες*. Ο χορός όταν αναφέρεται στον Πενθέα λέει : (Στ. 538 - 544)

ΧΟΡΟΣ

*ἀναφαίνει χθόνιον
γένος ἐκφύς γε δράκοντός
ποτε Πενθεύς, ὄν Ἐχίων
ἐφύτευσε χθόνιος,
ἀγριωπὸν τέρας, οὐ φῶτα βρότειον,
φόνιον δ' ὥστε γίγαντ' ἀντίπαλον θεοῖς·
[Φανερώνει ο Πενθέας το γήινο γένος του.
Εβλάστησε από τον αρχαίο δράκοντα.
Τον έσπειρε ο Εχίων ο γήινος
τέρας αγριόμορφο, όχι άνθρωπο θνητό,
γίγαντα φονικό, των θεών αντίπαλο.]¹⁹⁴*

Ο Ευριπίδης παρουσιάζει τα πλάσματα που γεννήθηκαν από τη γη ως σύμβολα μιας καταστροφικής αλλά και ηρωικής δύναμης. Ο Αριστοφάνης στις *Νεφέλες* χαρακτηρίζει τον Σωκράτη και τους μαθητές του ως γηγενείς, δηλαδή όντα γεννημένα από τη γη για να τονίσει τη διαφορετικότητά τους. (Στ. 853)

¹⁹³ Κερένυϊ 1974, 80 & 114.

¹⁹⁴ https://www.greek-language.gr/digitalResources/ancient_greek/library/browse.html?text_id=116

ΦΕΙΔΙΠΠΙΑΔΗΣ

ἀλεκτρύαιναν; ταῦτ' ἔμαθες τὰ δεξιὰ
εἴσω παρελθὼν ἄρτι παρὰ τοὺς γηγενεῖς;
[Γλαρίνα; Γιά άκου! Αυτές εἶν' οἱ σοφίεις
που αυτοί οἱ χαμογειανοί σ' ἔχουν διδάξει;]¹⁹⁵

Η γέννηση από τη γη ισοδυναμούσε στην εποχή του ποιητή με ένα είδος τερατογένεσης¹⁹⁶.

Ο μύθος της γέννησης του ανθρώπου από τη γη. Σύμφωνα με τη μυθολογική παράδοση, η μάνα Γη, η Γαία μάζεψε από το χώμα τις σταγόνες αίματος που είχαν πέσει από την αιμορραγούσα πληγή του Ουρανού. Με τον τρόπο αυτό η Γη γέννησε τις τρομερές Ερινύες, τους θεόρατους Γίγαντες και τις Νύμφες που τις ἔλεγαν και Μελίες δηλαδή φλαμουριές. Από τις Μελίες και από τους πεσμένους καρπούς των Μελιών στη γη προήλθε το ανθρώπινο γένος. Οι άνθρωποι αναφέρονται μάλιστα σε κάποιους μύθους ως « μελιοί »¹⁹⁷.

Σύμφωνα με άλλες παραδόσεις ο πρώτος άνδρας ξεπετάχθηκε μέσα από τη Γη και γι' αυτό θεωρούσαν ότι οι άνθρωποι και οι θεοί ἔχουν κοινή ρίζα, τη μάνα Γη. Οι διηγήσεις αυτές μας λένε ότι η γη είχε κουραστεί να γεννάει άψυχα δέντρα και άλογα ζώα κι επιθυμούσε να γεννήσει ένα ζώο πιστό και θεοφοβούμενο. Υπάρχουν πολλές εκδοχές σχετικά με το ποιος ήταν ο πρώτος άνθρωπος που ξεπετάχθηκε από τη Γη. Μεταξύ αυτών που αναφέρονται είναι ο Αλαλκομενεύς στη λίμνη Κωπαΐδα της Βοιωτίας, οι Ιδαίοι Κουρήτες , ένα θεϊκό γένος, οι Κορύβαντες της Φρυγίας, ο Πελασγός στην Αρκαδία, ο Δυσάυλης στην Ελευσίνα, ο Κάβειρος στη Λήμνο, ο Φλεγραιός Αλκυονέας στην Παλλήνη που ήταν ο αρχαιότερος γίγαντας¹⁹⁸ και ίσως να βρούμε κι άλλους πολλούς, αφού, όπως φαίνεται, όλες οι περιοχές διεκδικούσαν την καταγωγή του πρωτανθρώπου μέσα από διάφορες ιστορίες και μύθους.

Επίσης σε άλλες ιστορίες όχι μόνο ένας άνθρωπος αλλά ολόκληρος λαός φύτρωσε από τη Γη. Έτσι στη Ρόδο φτιάχτηκε από τη γη ένα ολόκληρος πρωτολαός που λέγονταν Τελχίνες. Επίσης υπήρχαν οι Μέροπες στην Κω που η ονομασία τους εκφράζει τη γέννησή τους από τη γη και προκύπτει από το πουλί μέροψ που γεννάει τα αυγά του στη γη¹⁹⁹.

¹⁹⁵ https://www.greek-language.gr/digitalResources/ancient_greek/library/browse.html?text_id=143&page=1

¹⁹⁶ Whitman 1974, 125.

¹⁹⁷ Κερένυϊ 1974, 198-99.

¹⁹⁸ Κερένυϊ 1974, 199.

¹⁹⁹ Κερένυϊ 1974, 200.

Στην Αίγινα οι πρώτοι άνθρωποι, δεν βγήκαν με ανθρώπινη μορφή αλλά με τη μορφή μυρμηγκιών. Για την ιστορία αυτή ο μύθος μας λέει ότι η θεά Αίγινα γέννησε από τον Δία τον Αιακό, ο οποίος μεγάλωσε μόνος του πάνω στο νησί. Όταν έγινε έφηβος ένωθε μεγάλη μοναξιά και γι' αυτό ο Δίας μεταμόρφωσε τα μυρμηγκία σε ανθρώπους, άνδρες και γυναίκες κι έτσι έγινε ο λαός των Μυρμιδόνων, το όνομα των οποίων θυμίζει τα μυρμηγκία. Οι Μυρμιδόνες ήταν αυτοί που πρώτοι κατασκεύασαν τα πλοία²⁰⁰.

Μια άλλη ιστορία που υπήρχε και πρέπει να αναφέρουμε, είναι αυτή που ο θρύλος έλεγε ότι τη διέδιδε μια σοφή γυναίκα στην Αθήνα. Αυτή λοιπόν έλεγε, ότι την εποχή που η γη γεννούσε κάθε λογής ζώα και φυτά, η Αττική γη παρέμενε άγονη και στείρα. Από όλα τα ζωντανά πλάσματα και τα φυτά προτίμησε να γεννήσει μόνο ανθρώπους. Γέννησε, έτσι, ένα πλάσμα που με τη λογική του μπόρεσε να κυριαρχήσει σε όλα τα άλλα. Από όλα τα όντα, έλεγε η ιστορία, μόνο ο άνθρωπος γνωρίζει την έννοια του δικαίου και τιμάει τους θεούς. Το ενδιαφέρον στην ιστορία αυτή, είναι ότι δεν ακολουθεί την πεπατημένη οδό των μύθων όπου όλα θεωρούνται αυταπόδεικτα και δεν χρειάζεται να δοθεί καμία λογική εξήγηση για όσα διηγούνται. Στην ιστορία αυτή, υπάρχει μια πρόθεση να εξηγήσει συγκεκριμένες επιλογές και καταστάσεις. Μέσα από αυτήν οι Αθηναίοι χαρακτηρίζονται γηγενείς ή αυτόχθονες, έννοιες που αρχικά σήμαιναν την γέννηση από τη γη, αλλά όχι μόνο αυτό. Αναγνωρίζεται και αποδίδεται μια πρόθεση στη γη της Αττικής που την κάνει έτσι να ξεχωρίζει και να διαφοροποιείται από την υπόλοιπη γη. Επίσης στην ιστορία αυτή η γυναίκα είναι που μιμείται τη γη στην γέννα και την ευφορία κι όχι η γη τη γυναίκα²⁰¹.

Ο Ευριπίδης συνδέει σκόπιμα το τερατώδες και το θαυμαστό θέλοντας να προβάλλει ότι συνυπάρχουν και να κρατήσει μια κριτική στάση απέναντι στον μύθο. Επιπλέον, βάσει του μύθου καταγωγή των ανθρώπων όλοι οι άνθρωποι είναι αδέρφια και άρα έχουν ίσα δικαιώματα στην εξουσία. Με αυτόν τον τρόπο να θέλει έμμεσα να προβληματίσει σχετικά με την έννοια της αγνότητας του αθηναϊκού αίματος, που οι Αθηναίοι σε κάθε ευκαιρία επικαλούνταν, και να προβληματίσει ίσως και να αμφισβητήσει το θέμα της αγνότητας οποιασδήποτε φυλής γενικότερα²⁰².

²⁰⁰ Κερένυϊ 1974, 200.

²⁰¹ Κερένυϊ 1974, 199-200.

²⁰² Whitman 1974, 125.

E. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Είναι πραγματικά αξιοθαύμαστο στον Ευριπίδη ότι όχι μόνο διαθέτει βαθιά γνώση της μυθολογικής παράδοσης αλλά και έναν εντυπωσιακό τρόπο να διαχειρίζεται τους μύθους, να τους διανθίζει με άλλους, να τους συνενώνει και να δημιουργεί τους ευφυείς συνειρμούς που θέλει καθιστώντας τους επίκαιρους παρά ποτέ. Διαπιστώνουμε ότι ο *Ιων* βρήκε από ιστορίες βιαιοπραγίας και αγνότητας. Οι κόρες του Κέκροπα γκρεμίστηκαν από τους βράχους γιατί παραβίασαν την εντολή της Αθηνάς, ο Ερεχθέας θυσίασε τις κόρες του για να περισώσει την καθαρότητα της αθηναϊκής φυλής, η Κρέουσα, αγνή απόγονος αγνών, καθαρόαιμων Αθηναίων βιάζεται από έναν θεό, ενώ αργότερα θα προσπαθήσει η ίδια να σκοτώσει τον *Ιωνα* για να διαφυλάξει την αγνότητα της φυλής της και ο αγνός *Ιωνας* απειλεί ότι θα την γκρεμίσει από τα βράχια.

Επιπλέον η αλήθεια έχει το τίμημά της και η εξαπάτηση, το ψέμα, λειτουργεί ως το απαραίτητο αντίβαρο για την κατάκτησή της γνώσης. Το ψέμα είναι ακόμα πιο δυσβάσταχτο όταν προέρχεται από έναν θεό. Είναι συχνό φαινόμενο στα έργα του Ευριπίδη να προβάλλονται μηνύματα για την αμφιλεγόμενη φύση και την ηθική των θεών. Θα ήταν λάθος όμως να θεωρήσουμε ότι αυτή η στάση του ποιητή σημαίνει ότι τους απορρίπτει. Ο Ευριπίδης σε καμιά περίπτωση δεν είναι μηδενιστής, η γνώση της φύσης και της ηθικής των θεών είναι γι' αυτόν μια διαδικασία τόσο επίπονη όσο και η διαδικασία αναζήτησης της αλήθειας από τα πρόσωπα του έργου του. Όσο δεν μπορεί να βρει ασφαλείς απαντήσεις τόσο πιο επώδυνη γίνεται η αναζήτηση αυτή. Προσπαθώντας να κατανοήσει τους θεούς και τις προθέσεις τους, επιδιώκει να επαναπροσδιορίσει τις απαιτήσεις των ανθρώπων από τους θεούς και να δώσει νέες ερμηνείες για τις επιλογές τους. Επιπλέον αξιοποιώντας τη μυθολογική παράδοση, προσπαθεί μέσα από τη μη ενδεδειγμένη συμπεριφορά των θεών να δώσει απαντήσεις για την κοινωνική και πολιτική αταξία που κυριαρχεί στην εποχή του.

Ο Vickers θεωρεί ότι ο Ευριπίδης μέσα από τον *Ιωνα* προσπαθεί να ενισχύσει την πρόταση της επιστροφής στην Αθήνα του εξόριστου Αλκιβιάδη και συσχετίζει τον *Ιωνα*, τον Ξούθο και την Κρέουσα με τον Αλκιβιάδη, τον Περικλή και την Ασπασία²⁰³.

Όσον αφορά τον τρόπο που παρουσιάζει τον Απόλλωνα και γενικότερα τους θεούς, είναι από τις λίγες φορές, ίσως και η μοναδική, που φαίνεται ότι τους δικαιώνει και τους υπερασπίζεται²⁰⁴. Δεν τους εξιδανικεύει αλλά τους επιτρέπει να λαμβάνουν τις θεϊκές

²⁰³ Vickers 2014, 299.

²⁰⁴ Whitman 1974, 129.

αποφάσεις τους μέσα από το πρίσμα του δικού τους τηλεσκοπίου. Και δεν βλέπει τίποτα το κακό σ' αυτό. Εφόσον στο τέλος αποδεικνύεται ότι όλα ήταν προσχεδιασμένα από τον Απόλλωνα, όλες οι πράξεις πλέον αποκτούν καινούργιο ηθικό νόημα. Ο Ευριπίδης σίγουρα δεν είναι ηθικολόγος αλλά ενδιαφέρεται για την ηθική στάση θεών και ανθρώπων. Εφόσον οι πράξεις τους οδηγούν σε ευτυχές αποτέλεσμα, η βαρύτητα των πράξεών τους ζυγίζεται με διαφορετικά μέτρα και σταθμά.

Στο έργο επιπλέον, περιγράφεται ο σκληρός αγώνας των ανθρώπων να βρουν την ευτυχία και την ολοκλήρωσή τους σε ό,τι ο καθένας από αυτούς θεωρεί ότι μπορεί να τον ολοκληρώσει. Η Κρέουσα ψάχνει το χαμένο της παιδί, ο Ίωνας τους γονείς του και ο Ξούθος έναν απόγονο. Ο Ευριπίδης δεν εξιδανικεύει τη ζωή αλλά δικαιώνει τον αγώνα της. Δεν είναι οπтимιστής, ούτε όμως και πεσιμιστής, είναι όμως σκεπτικιστής. Γι' αυτόν τον ποιητή με την πολυθεϊστική σκέψη ²⁰⁵ το σύμπαν είναι ένας συνδυασμός γήινου και υπερβατού, όπου δεν υπάρχει θεϊκή κυριαρχία αλλά συνύπαρξη θεών και ανθρώπων. Ο μυθικός ήρωας φθάνει στην προσωπική του ολοκλήρωση μέσα από πλεκτάνες θεών και ανθρώπων, συγκυρίες της τύχης και θεϊκές παρεμβάσεις. Αν θεωρήσουμε ότι ο ρόλος της τύχης και των θεών συχνά ταυτίζεται, υπεύθυνοι για την αλήθεια είναι οι άνθρωποι και οι θεοί.

Το έργο έχει γραφτεί στον απόηχο της αποτυχημένης Σικελικής Εκστρατείας. Μιας εκστρατείας η ετοιμασίας της οποίας γέμισε τους Αθηναίους με τόση μεγάλη περηφάνεια - ή αλαζονεία - για τις δυνατότητες της πόλης τους και της παντοδυναμίας της, όσο μεγάλη ήταν και η απογοήτευση από την αποτυχία της. Ο Ευριπίδης βρίσκει λοιπόν την εποχή κατάλληλη να γράψει ένα έργο που προβάλλει με πάθος το μεγαλείο της αθηναϊκής καταγωγής, τον Ίωνα που μαζί με την *Ελένη* και την *Ιφιγένεια εν Ταύροις* αποτελούν τα τρία πιο αισιόδοξα έργα της λογοτεχνικής του παραγωγής ²⁰⁶.

Παραπάνω είπαμε ότι ο συνδυασμός αγνότητας και βίας είναι το βασικό μοτίβο του έργου. Η απαραίτητη ή αναγκαστική συνεργασία αυτών των δύο αντιφατικών εννοιών κινούν όλα τα νήματα και οδηγούν τελικά στην αλήθεια. Αυτός το δίπολο θυμίζει, ίσως και να δικαιολογεί, τις επιλογές της αγνής από ξένες επιδράσεις Αθήνα στον τρόπο που προσπαθεί να επιβληθεί στις υπόλοιπες ελληνικές πόλεις,

Στο έργο η αγνότητα του αθηναϊκού αίματος αποδεικνύεται περίτρανα μέσα από το μύθο που θέλει τον Ίωνα, γιο της Κρέουσας και εγγονό του Ερεχθέα αλλά και παιδί του Απόλλωνα. Ταυτόχρονα οι χρησμοί είναι ξεκάθαροι. Ο γνήσιος Αθηναίος και θεϊκής

²⁰⁵ Whitman 1974, 130.

²⁰⁶ Whitman 1974, 133.

καταγωγής Ίωνας θα δώσει το γένος των Ιώνων. Οι Δωριείς και οι Αχαιοί θα προέλθουν από θνητούς και μάλιστα από πατέρα τον Ξούθο που δεν είναι γνήσιος Αθηναίος. Αυτή η μικρή λεπτομέρεια στο τέλος του έργου δικαιολογεί κάθε ηγεμονική συμπεριφορά από την πλευρά των Αθηναίων. Αυτή η εξήγηση όμως παρά είναι ευανάγνωστη κι εύπεπτη για τον Ευριπίδη.

Σε μια δεύτερη ανάγνωση, η αλήθεια είναι σχετική όπως και η καθαρότητα και η αγνότητα μιας φυλής. Οι μύθοι έχουν πολλές εκδοχές και πολλές οπτικές γωνίες. Ο ορθολογιστής Ευριπίδης προβάλλει τον ήρωά του άξιο να γίνει ο νέος βασιλιάς της Αθήνας γιατί είναι συνετός, έξυπνος, διορατικός, ευσεβής, δίκαιος, τολμηρός, συναισθηματικός και δε διστάζει τα καυτηριάσει τα κακώς κείμενα ακόμα κι αν δράστης είναι ένας θεός. Το ότι κατάγεται από γενιά αυτόχθονων Αθηναίων είναι αμφιλεγόμενο όσο και οι μύθοι που στηρίζουν αυτή την πεποίθηση και ίσως τελικά να μην έχει και καμία αξία.

Ο Ευριπίδης προτείνει την αριστοκρατία του πνεύματος και του ήθους κι όχι της καταγωγής που επιμένουν να προβάλλουν οι Αθηναίοι. Η αριστοκρατία του πνεύματος έναντι αυτή της καταγωγής επικρατεί και στην *Πολιτεία* του Πλάτωνα, όπου οι φιλόσοφοι παντελείς αναλαμβάνουν τη διακυβέρνηση της πόλης όχι γιατί είναι οι ισχυρότεροι αλλά οι πιο σοφοί. Ομοιότητες όμως κι επιρροές της *Πολιτείας* του Πλάτωνα βρίσκουμε και σε άλλα σημεία του έργου. Η δύσκολη, επώδυνη και γεμάτη δοκιμασίες διαδικασία στην οποία υποβλήθηκαν η Κρέουσα και ο Ίωνας προκειμένου να κατακτήσουν τη γνώση θυμίζει τη σκληρή, χρονοβόρα επίπονη και γεμάτη κρίσεις εκπαίδευση την οποία πρέπει να περάσουν οι φύλακες - επίκουροι πριν γίνουν φύλακες - βασιλείς²⁰⁷.

Σε κάθε περίπτωση, ο Ευριπίδης δεν ενδιαφέρεται να περάσει συγκεκριμένες κατευθυντήριες γραμμές παρά να δώσει στο κοινό τροφή για σκέψη. Η πορεία αυτής της αναζήτησης πονάει, όμως και λυτρώνει και τελικά οδηγεί στον πραγματικό μας εαυτό, στην αυτό-βελτίωση και στην ολοκλήρωση. Φαίνεται ότι για αυτόν ένας μύθος δεν μπορεί να αποτελέσει το έρεισμα ενός ολόκληρου λαού που μπορεί να δικαιολογήσει την αυταρχική συμπεριφορά του. Αυτή η ερμηνεία του έργου αποκτά μεγαλύτερη βαρύτητα αν λάβουμε υπόψη τη λεπτή ειρωνεία με την οποία αντιμετωπίζει ο Ευριπίδης τη μυθολογική παράδοση γενικότερα.

Ίσως τελικά το μόνο που θέλει να προκαλέσει ο ποιητής είναι την αντίδραση και τη συμμετοχή του κοινού στους δικούς του προβληματισμούς και στις δικές του αμφιβολίες. Ενός κοινού τόσο πεπαιδευμένου που γνωρίζει πολύ καλά τους μύθους γιατί έχει μεγαλώσει κι έχει

²⁰⁷ Πλάτων, Πολιτεία 412c-414b.

ζυμωθεί μέσα από αυτούς. Ενός κοινού που έχει την ωριμότητα και την οξυδέρκεια να διακρίνει τα κρυμμένα νοήματα και τις λεπτές αποχρώσεις τους οι οποίες υποφώσκουν στους μύθους και στα έργα ενός ανατρεπτικού δημιουργού που βρίσκεται πολύ μπροστά από την εποχή του. Ενός κοινού που μόνο στην ολοκληρωμένη πνευματικά Αθήνα του 5ου αιώνα μπορούμε να συναντήσουμε. Και ίσως εκεί κρύβεται η απάντηση σε όλα αυτά που ο Ευριπίδης θέλει να πει.

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΜΥΘΩΝ

Γέννηση του Ερμή	24
Γέννηση του Εριχθόνιου	27
Γέννηση του Απόλλωνα	33
Λερναία Ύδρα	34
Βελλερεφόντης & Πήγασος	34
Γιγαντομαχία	35
Γοργόνες - Μέδουσα	36
Κέκροπας & Εριχθόνιος	39
Μύθος Ερεχθέα	43
Αίολος & Ξούθος	47
Γέννηση της Αθηνάς	51
Προμηθέας	53
Δήμητρα & Περσεφόνη	73
Η γέννηση των ανθρώπων από τη γη	96

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Αδάμ-Βελένη, Π. 2010. *Θέατρο και θέαμα στην αρχαία Μακεδονία. Théâtre et spectacle en Macédoine antique*. Θεσσαλονίκη : University Studio Press.

Baldry, H. C. 2010. *Το τραγικό Θέατρο στην Αρχαία Ελλάδα*. 4η έκδ. Μτφρ. Γ. Χριστοδούλου - Λ. Χατζηκόστα. Αθήνα : Ινστιτούτο του Βιβλίου – Α. Καρδαμίτσα.

Bowra, C. M. 1993. *Οι τραγωδίες του Σοφοκλή, Αντιγόνη, Οιδίπους Τύραννος*. 4η έκδ. Μτφρ. Α.Τσοτάκου - Καρβέλη. Θεσσαλονίκη : εκδόσεις ΚΩΔΙΚΑΣ.

Γιατρομανωλάκης, Γ. 2013. *Ευριπίδη Μήδεια*. Μτφρ. Γ. Γιατρομανωλάκης. Εισαγωγή D. L. PAGE. Αθήνα : Ινστιτούτο του Βιβλίου – Α. Καρδαμίτσα.

Detienne M., Gernet L., Vernant J-P., Vidal-Naquet P. 1981. *Myth, religion and society*. Cambridge : Cambridge University Press.

Duront, F. 2007. *Η Αυτοκρατορία του ηθοποιού, το θέατρο στην αρχαία Ρώμη*. 2η έκδ. Μτφρ. Σ. Γεωργακοπούλου.

Engels, F. 1966. *Η καταγωγή της οικογένειας, της ατομικής ιδιοκτησίας και του κράτους*. Μτφρ. Μ. Γιαταγάνα. Αθήνα : Εκδόσεις Θεμέλιο.

Goldhill, S. 2008. *Αισχύλου Ορέστεια*. Μτφ. Α. Παπασυριόπουλος . Αθήνα : Ινστιτούτο του Βιβλίου – Α. Καρδαμίτσα.

Hunter, R. L. 1994. *Η Νέα Κωμωδία στην αρχαία Ελλάδα και τη Ρώμη*. Μτφρ. Β. Φυντίκογλου. Αθήνα : Ινστιτούτο του βιβλίου–Α. Καρδαμίτσα.

Ιακώβ, Δ. 2001. *Η Ποιητική της Αρχαίας Ελληνικής Τραγωδίας*. 2η έκδ. Αθήνα : ΜΙΕΤ.

Κακριδής, Θ. Ι. 1986. *Ελληνική Μυθολογία. Τόμος 1: Εισαγωγή στον Μύθο*. Αθήνα : Εκδοτική Αθηνών.

Κακριδής, Ι. Θ. 1986. *Ελληνική Μυθολογία. Τόμος 2 : Οι Θεοί*. Αθήνα : Εκδοτική Αθηνών.

Κακριδής, Ι. Θ. 1986. *Ελληνική μυθολογία. Τόμος 3 : Οι ήρωες. Τοπικές παραδόσεις*.
Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών.

Κατσής, Γ., επιμ. 2007. *Θάλεια Αριστοφάνης*. Αθήνα : ΣΜΙΛΗ.

ΚΕΡΕΝΥΪ Κ. 2016. *Η Μυθολογία των Ελλήνων*. 17η έκδ. Μτφρ. Δ. Σταθόπουλου. Αθήνα :
Εκδόσεις Εστία.

Kitto, H. D. F. 2010. *Η Αρχαία Ελληνική Τραγωδία*. 8η έκδ. Μτφρ. Λ. Ζενάκος. Αθήνα:
Εκδόσεις Παπαδήμα.

Lesky, A. 2007. *Η Τραγική Ποίηση των Αρχαίων Ελλήνων. Τόμος 2, Ο Ευριπίδης και το τέλος
του είδους*. Μτφρ. Ν. Χ. Χουρμουζιάδης. Αθήνα : ΜΙΕΤ.

Lossau, M.J. 2009. *Αισχύλος*. Μτφρ. Ν.Π. Μπεζαντάκος. Αθήνα : Ινστιτούτο του βιβλίου–Α.
Καρδαμίτσα.

Μενάρδου, Σ. - Συκουτρή, Ι. 2008. *Αριστοτέλους Περί Ποιητικής*. Αθήνα : Εκδόσεις Εστία.

Μιχαλόπουλος, Α., Μιχαλόπουλος, Χ.. 2015. *Ρωμαϊκή λυρική ποίηση - Οράτιος Carmina*
[ηλεκτρ. βιβλ.]. Αθήνα:Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών. Διαθέσιμο στο:
<http://hdl.handle.net/11419/2905>

Παπαδημητρίου, Ι.Θ.Α. 1980. *Αρίστη Πολιτεία - Ο Πολιτικός Στοχασμός στην Αρχαία Ελλάδα*.
Αθήνα : εκδ. Παπαδημητρίου.

Παππάς, Θ. Γ. 2019. *Αριστοφάνης, Ο ποιητής και το έργο του*. 2η έκδ. Αθήνα : GUTENBERG

Ράιος, Δ. 2015. *CENEKA ΦΑΙΔΡΑ*. Ιωάννινα : Carpe Diem.

Ρισπέν, Ι. 1954. επιμ. Μαρινάτου Σ. *Ελληνική Μυθολογία*. Τόμος 1 . 2^η έκδ. Μτφρ. Πετρίδης Μ. Αθήνα : Εκδόσεις Περγαμηναί.

Romilly, de J. 1997α. *Η Νεοτερικότητα του Ευριπίδη*. Μτφρ. Α. Στασινοπούλου – Σκιαδά. Αθήνα: Ινστιτούτο του βιβλίου – Α. Καρδαμίτσα.

Σηφάκης, Γ. Μ. 2007. *Μελέτες για το αρχαίο θέατρο*. Ηράκλειο : ΠΕΚ

Σταματάκου Ι. 2006. *ΛΕΞΙΚΟΝ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΗΣ*. Αθήνα : Εκδόσεις Δεδεμάδη.

Συρόπουλος, Σ. 2015. *Η γυναίκα του άλλου μύθου*. Αθήνα : GUTENBERG

Syropoulos, S.D. 2003. *Gender and the Social Function of Athenian Tragedy*. Oxford: Archaeopress.

Whitman, H. C. 1996. *Ο Ευριπίδης και ο κύκλος του μύθου*. Μτφρ. Ε. Θωμαδάκη. Αθήνα : Εκδόσεις Εικοστού Πρώτου.

Winnington-Ingram, R. P. 1999. *Σοφοκλής Ερμηνευτική προσέγγιση*. Μτφρ. Ν Πετρόπουλος, Χ. Φαράκλας . Αθήνα : Ινστιτούτο του Βιβλίου – Α. Καρδαμίτσα.

Φίλιππας, Ν. 1969. *Ευριπίδου ΙΩΝ*. Αθήνα : Εκδόσεις Πάπυρος.

ΑΡΘΡΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΩΝ

Cole S. 2008 « Annotated Innovation in Euripides “ Ion”». *CIQ* 58 (1) : 313 - 315.
https://www.jstor.org/stable/27564144?read-now=1&seq=1#page_scan_tab_contents

(Τελευταία επίσκεψη 20/01/21)

Dimoglidis V. 2020. «Metamythology in Euripides’ Ion». *eisodos : Zeitschrift für Literatur und Theorie* : 10-27.

https://www.academia.edu/43061623/Dimoglidis_V_2020_Metamythology_in_Euripides_Ion_Eisodos_Zeitschrift_f%C3%BCr_Literatur_und_Theorie_2020_1_Fr%C3%BChling_9_26

(Τελευταία επίσκεψη 20/01/21)

Griffith-Williams, B. 2012. «Oikos, family feuds and funerals: Argumentation and evidence in Athenian inheritance disputes». *CIQ* : 62(1), 145-62.

<https://www.jstor.org/action/doBasicSearch?Query=Griffith-Williams%2C+B.+2012.+%C2%ABOikos%2C+family+feuds+and+funerals&filter=>

(Τελευταία επίσκεψη 20/01/21)

Harris J. 2012. «The swan’s red-dipped foot: Euripides “Ion” 161-9». *CIQ* 62 (2) : 510-22.

https://www.jstor.org/stable/23470119?read-now=1&refreqid=excelsior%3Abfbb5e56d87fc24d8b6bcd2a363fd402&seq=1#page_scan_tab_contents

(Τελευταία επίσκεψη 20/01/21)

Martin G. 2010. «On the date of Euripides Ion». *CIQ* 60 (2) : 647 - 51.

https://www.jstor.org/stable/40984838?read-now=1&refreqid=excelsior%3Aaa57bf7876a6191bb4e7104c0a4dc53f&seq=1#page_scan_tab_contents

(Τελευταία επίσκεψη 20/01/21)

Walsh G. 1978. «The Rhetoric of Birthright and Race in Euripides Ion». *Hermes*, 106 H2 : 301 - 15.

https://www.jstor.org/stable/4476063?read-now=1&refreqid=excelsior%3A8781c4be0fef2f6def3574257a6573a4&seq=1#page_scan_tab_contents

(Τελευταία επίσκεψη 20/01/21)

Vickers M. 2014. «Politics and Challenge : The case of Euripides “ Ion”». C.W.: 299-318.
https://www.jstor.org/stable/24699805?read-now=1&refreqid=excelsior%3A4417441db85cfa6daabed02453a2bf8d&seq=1#page_scan_tab_contents

(Τελευταία επίσκεψη 20/01/21)

ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΕΣ ΠΗΓΕΣ

https://www.greek-language.gr/greekLang/ancient_greek/tools/corpora/anthology/content.html?m=1&t=182

(Τελευταία επίσκεψη 20/01/21)

https://www.greek-language.gr/digitalResources/ancient_greek/library/browse.html?text_id=116

(Τελευταία επίσκεψη 20/01/21)

https://www.greek-language.gr/digitalResources/ancient_greek/library/browse.html?text_id=143&page=1

(Τελευταία επίσκεψη 20/01/21)

https://www.greek-language.gr/digitalResources/ancient_greek/library/browse.html?text_id=30&page=1

(Τελευταία επίσκεψη 20/01/21)

https://www.greek-language.gr/digitalResources/ancient_greek/library/browse.html?text_id=2&page=1

(Τελευταία επίσκεψη 20/01/21)

https://www.greek-language.gr/digitalResources/ancient_greek/library/browse.html?text_id=134&page=21

(Τελευταία επίσκεψη 20/01/21)

https://repository.kallipos.gr/pdfviewer/web/viewer.html?file=/bitstream/11419/2905/1/00_master_document-KOY.pdf

(Τελευταία επίσκεψη 20/01/21)

https://www.greek-language.gr/digitalResources/ancient_greek/library/browse.html?text_id=111&page=44

(Τελευταία επίσκεψη 20/01/21)

https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%9A%CF%81%CE%AD%CE%BF%CF%85%CF%83%CE%B1_%CF%84%CE%B7%CF%82_%CE%91%CE%B8%CE%AE%CE%BD%CE%B1%CF%82#/media/%CE%91%CF%81%CF%87%CE%B5%CE%AF%CE%BF:Cr%C3%A9%BCse_fuyant_Troie.jpeg

(Τελευταία επίσκεψη 20/01/21)